DÖMÖTÖR JÁNOS MUNKÁI.

SAJTÓ ALÁ RENDEZTÉK BARÁTAI.

BUDAPEST.
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.
1878.

DÖMÖTÖR JÁNOS MUNKÁI.

DÖMÖTÖR JÁNOS MUNKÁI.

SAJTÓ ALÁ RENDEZTÉK BARÁTAI.



BUDAPEST.
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.
1878.



186722





FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

TARTALOM.

Lap

Dömötör János életrajza 1

Eredeti költemények.

A malomban 21
Egy kis szivet adtam 22
Az a sir a temetőben 22
Hajón 23
Tengerparton 24
Távolból 25
Otthon 27
A mi házunk 28
Az élet 29
Dal 31
Elhagytalak 31
Az égő tűz 33
Dalok, I—IV 33
Nem tudom, hogy mi bánt 35
Egy álom átka 36
Sohaj 37
Egy boldog házaspárnál 38
Gunyoljatok 39
Bérczek közt 41
Egy látogatás 42
Mi szépek a magyar lányok! 44
Férfiak dala 45
A mi korunknak. (Sz. J. barátomnak ajánlva.) 45
Sirod fölött 47
Őszi bánat 48
Méguntam a 50
Vásári ebéd. (Genre.) 51
A tornyos nyoszolya 53

Lap
Sötét éjjel ... 55
Küzködés ... 56
Korunk rosz-é? ... 57
Születésem napján ... 58
Az uti társak ... 59
A világfájdalmasok ... 61
Az öreg pár ... 61
A kis árva ... 64
Esik eső ... 65
Hozzám jövél ... 66
Enyém lennél ... 67
Mi ez szivem ... 68
Biztos kikötő ... 71
Sötét éjben ... 72
Előttem a pohár ... 74
Ismét nálam voltál ... 76
Édes anyám te vagy most is ... 77
Boldog ember ... 78
Zsuzsi néni emléke ... 79
Száll az idő ... 81

Fordított költemények.

A vadász és a tejárus leány. (Béranger.) ... 83
A hid. (Grün Anasztáz.) ... 84
Közelg a nap. (Darey.) ... 85
A csókok. (Lessing.) ... 87
A sir egyenlősége. (Thomas.) ... 88
Szerb dalok, I—V. ... 88
Parlagi rózsa. (Goethe.) ... 90
Isten hozott, isten veled! (Goethe.) ... 91
Nászéj. (Goethe.) ... 92
A választotthoz. (Goethe.) ... 93
Ajándék keresztleányomnak. (Freiligrath.) ... 94
Szép kicsinyke. (Burns.) ... 96
A szép tavasz közelg (Burns.) ... 96
Oh hogy' legyek vidám (Burns.) ... 97
«The lovely lass of Inverness.» (Burns.) ... 98
Volt egyszer egy szép kis leány (Burns.) ... 99
Az ember gyásza. (Burns.) ... 100
A három pálma. Keleti monda. Irta Lermontoff. ... 103
A nap elmult (Longfellow.) ... 105
Az éneklő rabszolga (Longfellow.) ... 107
A kicsinyek órája. (Longfellow.) ... 108

Lap
A mi még el nincs végezve. (Longfellow.) 109
Verőfényes napon. (Longfellow.) 110
Az élet zsoltára. (Longfellow.) 111

Prózai dolgozatok.

Birálatok:

A magyar költészet kézikönyve. Toldy Ferencztől 115
Az egyetemes művelődéstörténelem kézikönyve. Irta György Aladár 123
Magyar irók albuma. Irta Vutkovich Sándor 135
Az élet tarkaságaiból. Irta ifj. Ábrányi Kornél 147

Életrajzok:

Báró Kemény Zsigmond 152
Gyulai Pál 158

Vegyes művek:

Ongyilkos költőinkről 166
Petőfi családias költeményei. I—II. 173
A divatos nótákról 186

Függelék:

Tompa levele Dömötörhöz 204

Dömötör János született Duna-Szent-Györgyön, Tolnamegyében, 1843. deczember 20-án, köznemes szülőktől. Apja saját kis birtokának míveléséből élő, értelmes, becsült falusi gazda, s egyes apró, jellemzetes vonásokról ismert ember volt; anyja reformatus lelkész leánya, gyöngéd kedélyü, a környezetnél, a melybe került, míveltebb nő, de testileg gyenge, s gyógyithatlan idegbajban szenvedett, a mely őt korán a sírba is vivé. Három férfi testvér közt ő volt a legkisebb s egyszersmind a legtehetségesebb is, s a szülők elhatározták, hogy tanittatni fogják, ha kissé tán nehezükre esik is; sőt az apa végrendeletében ugy intézkedett, hogy a legkisebb fiu tovább tanittatását a két idősbnek kötelességévé tette. Mert a gyermek korán árván maradt; édes anyját alig 11 éves korában elveszté, s három évre rá meghalt az apa is.

Bikács kis községben töltött egy év után, hová a német szó kedveért vitték, 1854-ben a gyönki iskola növendéke lett, hol a gymnasiumi tanfolyam három alsó osztályát végezte, s 1857 őszén a nagykőrösi — az időben a prot. gymnasiumok közt kitünő tanárairól nem ok nélkül hires — főgymnasium növendékei közé lőn beirva a már akkor egészen árva fiu. E sorok irójával — ki ugyanakkor került Kőrösre — akkor ismerkedett meg, s ez időtől fogva pályájok, sok benső kötelékkel összekötve, majdnem egész végig egymás mellett haladt.

Kőrösön a kis, alacsony, szelid képü, okos nézésü fiu, kit az iskola körében csakhamar mindenki gyöngéd szeretettel kis Dömötörnek hitt, rövid időn magára vonta ép úgy tanárainak, mint tanulótársainak figyelmét, sőt bámulatát, gyors felfogása, roppant emlékező- és korán fejlett itélő tehetsége által. E két utóbbi, s különösen emlékező tehetségének csodálatos ereje, mind végig bámulat tárgya volt barátai közt, a kik előtt azt feltárta. Azon kivül tanulótársai szeretetét is meg tudta nyerni tartózkodó, szelid magaviselete, szolgálatkészsége és jó pajtássága által. A mint a fiu haladt elő az osztályokban, azon mértékben nőtt és emelkedett ki társai közül ismereteinek gazdagsága és értelme kitünősége által. A költészet és magyar irodalom tanára Kőrösön akkor Arany János volt; s ha Dömötörben bármely tanár alatt is kifejlődött volna a költészeti és kritikai képesség: bizonyára Arany sokszorosan hatott ép ugy fejlesztésére, mint még inkább annak irányzására, a kitől egy pár elismerő szóból álló megjegyzést nyerni a beadott dolgozat alján, olyan jutalom volt, a melyre a legambiciózusabb tanuló is büszke vala.

A költészeti osztály növendéke nagy kedvvel irta és adta be a sok hexameter és magyar rhythmikus verset s prózai dolgozatot; a kitünő irányadó alatt gyorsan fejlett, s érettségi dolgozatával jutalmat is nyert. Sőt már Kőrösön veté meg irodalmi s főként kritikai mívéltségének alapjait, lehetővé tevén ezt az iskola gazdag könyvtára, melynek rendezésében Szilágyi Sándor — akkor ott a történelem tanára — segédül használta, s utmutatásaival segitette. Mint kőrösi tanuló lépett először az irodalom terén is nyilvánosság elé, Szilágyi ösztönzésére egy meglehetős szigoru kritikát irván Szabó Ká-

roly pápai tanár költészettanáról, mely a «Prot. egyházi és iskolai lap»-ban jelent meg. Hajlama mindinkább az itészet felé vitte, a mely ágból a kitünőbb külföldi — *főként* német — munkákat is kezdé olvasgatni. A ballada és románcz elméletével már ekkor komolyan és behatólag foglalkozott. Roppant szorgalommal gyüjtötte, másolta és másoltatta a nyelvünkön megjelent *forditott* balladákat, s a németekéit eredetiben olvasta, s egy kis dolgozatot készitett is e tárgyról, mely későbbi dicséretet nyert művének mintegy magvát képezte. A gymnasiumi önképző-körnek tagja volt ugyan, de ott — főként utolsó éves tanuló korában — nem igen szerepelt, miután ő már túlnőtt azon s hallgatagon foglalkozott saját tanulmányaival. Csak egyszer lépett fel erélyesen, valamely pénzsikkasztási esetben, a mikor a dolgot rendbe hozatta ugyan, de magának egy pár komoly ellenséget is szerzett, a mik pedig a rendesen tartózkodó s tetteiben már ekkor igen ovatos ifjunak nem igen voltak.

A pálya-választás kérdése nehéz küzdelmeket támasztott lelkében. Hajlamai az irói pálya felé vonták, de azt belátta, hogy az még most nem életpálya Magyarországon; rokonai és saját reflectiv esze a papi pályát álliták elibe választandóul: de hogy szolgáljon két úrnak? Lehet-e akármelyiken valamit érő ember, ha csak kizárólag egynek nem szenteli erejét? Erre vonatkozólag irja 1862 szeptemberében: «Ilyen gonosz vakáczióm még soha sem volt. Dolgozni nem tudok; olvasni nem lehet, mert nincs mit; nem gondolok én már semmivel csak olvasok, de nem irok. Nem leszek én semmi iróféle, csak ha tanár lehetek, leszek irodalomtanár, s ha pap leszek, minden jövedelmemet az irodalomnak szentelem; olvasok mindig, mert engem az éltet.

A franczia nyelvet félben hagytam ; minek az nekem, ha baranyai vagy somogyi pap leszek ? Egy szóval, magam sem tudom mit tegyek, *mióta egy őrült gondolatom végrehajtásától csak a véletlen mentett meg.* Egészen megváltoztam ez alatt a kevés idő alatt ; a mi verset eddig irtam, tűzbe vetettem, s szándékom többet nem irni, miután ostoba vágyak gátoltak eddig is abban, hogy valami életpályát határozottan tudtam volna szeretni». S gyöngéd, vigasztalni akaró tudakozódásomra, ama gondolatot illetőleg, kitérőleg feleli, következő levelében: «Legutolsó leveledben mutatott részvétedet köszönöm, de nem jó helyen tapogatsz: engem az én bátyáim annyira szeretnek, hogy ki sem tudom mondani, s épen ez minden bajomnak fő oka. Mikor látom, hogy ők én miattam kénytelenek kínlódni, dolgozni mint a barmok, ugy fáj, hogy mindennek én vagyok az oka. S ők nem tesznek szemrehányásokat, mint tennének más testvérek ; de ez nekem nem hogy könnyebb volna, sőt nehezebb. Abban is tévedsz, hogy az az ostoba gondolat a színészszé létel volna. Jaj ha én azt tenném, az egész atyafiság megsiratna, hogy reménységökben csalatkoztak. Sokkal nagyobb s nehezebb gondolat bántott engem, úgy hogy megsirattam magamat, s épen midőn sirtam, bejött a bátyámnak egy harmadfél éves kis lyánya s azt mondja: «bácsikám, hol bibis, majd megcsókolom.» Szegény kicsi, még ő is vigasztalni akart! azt gondolta, olyan bajom van, mint neki szokott lenni, mikor sir.» — Most, a pálya végéről visszatekintve, értjük az «őrült gondolatot». Ime ily korán a lélek megrendülése! A 18 éves tanuló végtelenül egyedül érzi magát lelke mély bánatával, mely őt nagy súlyával az erőszakos sír felé nyomja. Később, évek mulva, midőn mint tevékeny

férfi, egész környezetétől szerettetve és becsültetve élt szülő megyéjében, ugyan ez az érzés lepi meg és nyer kifejezést egyik legszebb, — «Édes anyám te vagy most is» kezdetü — versében, akkor, a midőn környezetében mindenki a legboldogabbnak hitte.

Azonban a benső harczot az ifju szive kiállotta, s miután elhatározta, hogy a papi pályára lép, s Kőrösön a harmadik bölcsészeti osztályt is elvégezte, 1863 őszén a pesti ref. theologiai intézet első éves növendékei közé iratta be magát. Vágyainkról és reményeinkről nem mondunk le oly könnyen, ha még annyi akadályt látunk is azok elérésének utjában, s bizonyára az övéi is, Pestre jöttekor, erősebbek és hevesebbek voltak, mint valaha.

A nemzet szellemi, s irodalmi életének központjában lakni, megismerkedni az irodalom vezető nagyjaival s tehetségesebb ifjabb tagjaival, képezni magát és emelkedni: ez volt a fiatal szív ohajtása. Az akkori fiatal irói nemzedék egyik legtehetségesebb tagja, Tolnai Lajos, Dömötörrel egy megyéből való, s távolról rokona is, már neves iró vala. A fiatal névtelen pályatársat Tolnaihoz tisztelet és szeretet vonzotta, mely rövid időn benső barátsággá vált, s e barátság köre kiterjedt Szász Bélára, Komócsy Józsefre, Szabadosra, s még néhány tehetséges fiatal iróra is. Dömötör ezek között főként a bizalmas, bár szigoru és éles látásu kritikust képviseli, s e mellett fentartja összeköttetését az irodalom veteranjaival, főként Aranynyal és Gyulaival. Ugyanakkor egy évig Ballagi Mór fiait tanitván, módjában volt az akkori politikai és egyházi élet nevezetesebb protestans szereplőit, kik Ballaginál időnként megfordultak, közelről es figyelmesen észlelni, s némileg velük megismerkedni. Talán életének ezek voltak legboldogabb napjai. A vágy

meglelte utját, a lélek szabadon fejlett, hittel a jövőben, a melyet még ekkor a kételynek egyetlen árnya sem sötétitett be. Barátai ösztönzésére dolgozgatni kezd; igy a Hölgydivatlapban Lauka Gusztáv költeményeit, s az «Ujabb magyar lantosok» czimü anthologiát birálja; birálataiból kitünvén már ekkor az öntudatos komoly tanulmány. Majd, hogy a nyilvánosság előtt is törekvéséhez méltólag lépjen fel, pályázott a Kisfaludy-társaság 1864-ben kihirdetett egyik pálya-kérdésére, mely a ballada elméletét kivánta. A jutalmat Greguss kitünő dolgozata nyerte el, de e mellett a birálók az övét, mint magában is becses müvet, mindjárt első helyen dicsérettel emliték meg, s azt a társaság, «Évlapjai»-ban, Gregussé mellett kiadásra is méltatta. Dömötör ekkor másodéves theologus volt; irodalmi fellépésének sikere nem ok nélkül gerjesztett figyelmet, s csatolt pályájához várakozásokat. Zilahy Károly halála után részt vett az elhunyt többi barátaival annak munkái kiadásában, s a kötethez ő irta az érdekes és szépen összeállitott bevezető életrajzot.

Igy indult meg Dömötör életpályája, mindenki itélete szerint szerencsésen, fényes jövővel biztatva. Ekkor még, csaknem egész lelkével a kritikával és költészettel foglalkozott. A németek közül főként Lessinget, Heinét és Goethét szerette, a franczia költők közül Berangert, az angolok közül Burns Róbertet, de a kinek dalait még eredeti szépségükben ekkor nem élvezheté. El lehetett rá mondani, hogy korán érett volt; az volt gyermeknek, az ifjunak, s még inkább férfinak: csak kedélyének gyermekies szeretetreméltósága ellensúlyozta értelmi megvénhedését. A skót szabad egyház stipendiumokat tűzvén ki Edinburghban theologiát hallgató magyar ifjak szá-

mára, Török Pál superintendens 1865 őszén őt küldte ki, s Dömötör örült az alkalomnak, hogy a nagy angol nemzettel, s annak általa is nagyra becsült irodalmával közelebbről megismerkedhetik.

Edinburghban egy évet töltött s életének bizonyára igen jelentékeny forduló pontja volt ez. Kezdetben meglepte, — mint kit ne lepne meg? — a skót nép kebelében forrongó, bámulatosan erőteljes és nagyszerű vallásos tevékenység és élet, melynek központja Edinburgh. S kutató, vizsgálódó lelke zavarba jött, midőn a legorthodoxabb protestans hitet és ezen hit fölött zsarnokilag őrködő vallásos közvéleményt, s a legmagasabb keresztyéni szeretetet és életet együtt látta. Amazzal nem tudott megbarátkozni vizsgálódó, kétkedő esze és szabadságszeretete; emez előtt szive és igazság-érzete tisztelettel hajolt meg. E lélekállapotban irja 1865 novemberében: «Oh pedig különben milyen áldott jó emberek ezek! A keresztyéni szeretetnek őszintébb, igazabb, tisztább, erősebb nyilatkozatát nem látod sehol, mint a mit például M. St. pap, Sm. tanár, M. a free church pénztárnoka, s ezeknek egész családjai tanusitanak irántunk. Sokszor gondolkozom, hogy ilyen emberek, a kiknek olyan tiszta józan eszük van, hogy a szeretetnek ily érdektelen, tiszta magas fokára emelkednek, lehetnek-e olyan *homályban* valósággal, a milyenben látszanak; vagy ezt csak általános, hallgatag megegyezés szerint mutatják mindnyájan igy, azzal a meggyőződéssel, hogy ez jobb az embereknek, mint a nagyobb fényesség. Ti, a kik ismertek egynéhányan, tudjátok, hogy én nem az a hitetlen vagyok, a ki azt mondom, hogy a gondolkodás nem egyéb, mint az agyidegeknek ilyen s ilyen irányban való huzódása; a szív érzelme pedig az érzékekre való

ilyen s ilyen nemü hatás következtében támadó nem tudom én mi; tehát azt is tudjátok, hogy hitetlenségem nem oly nemü s oly irányu, a mely az orthodoxságnak teljesen másik tulsága volna, hogy ebből ismét amabba eshetném vissza, tehát adhattok valamit itéletemre ebben a dologban. *Én itt találtam a legtisztább keresztyénséget, ha ezeknek szájuk vallástételét nem, csak szivöket és tetteiket tekintem.* Azt az öntudatlan öntudatosságot, mikor az ember tudja, hogy jót tesz, de még se tudja, mert nem annyira esze, mint szive inditotta rá; tudja a legfönségesebb parancsot: «szeresd felebarátodat, mint tenmagadat», de nem kell neki *föltenni* magában, hogy no, én szeretni fogom! — a mikor a szeretet a törvény üres teljesitése volna; nem, mert a sziv magától megy a törvény utján, s az ész mintegy utólag csak igazat ad neki. — Ez sem *teljes* kifejezés; ezt nem lehet kimondani, legalább az én szótáramban erre elég szabatos szók nincsenek. Ha az a világos ész, a melyiket én ezek sötétségének ellenébe teszek; s az, a mely nem csak magában hallgatagon látja a mit lát, hanem nyilatkozik is, hogy ő *lát valamit*, s nem fél a társadalomtól annyira, hogy még jobban mutatna, mint a ki semmit se lát; — ha mondom, ez a józan ész ilyen szivekkel párosul, s én ezt észreveszem: akkor megnyugszom egy kicsit. De most, mikor azt látom, hogy ez a világosság *köteles*, hogy tovább is világosság maradjon, a természeti ösztönöket (melyek a jónak fészkei) megtörni s tekintetbe nem venni: azt látom, hogy az egész világ egy circulus vitiosus, egy száraz malom, melynek egy foknyi fordulása az *összes emberiség* által is oly roppant időközökkel történhetik, hogy az ember teljesen semminek veheti magát, mint a kör milliomszögnek gondolásánál a görbét

egyenesnek. Az élet ugy jó, ugy szép, a mint van; s tegyen ugy az ember, mint a szamár, hogy se optimista se pessimista ne legyen; s azután forduljon egy *piczike pontra*, s csak akkor menjen ki a nagy mindenségbe eszével, ha olyan gyengének érzi erejét, hogy *ott* el tudná magát bizni. Én, ha a viszonyok engedik, foglalkozom aesthetikával, irodalom-történettel; s minthogy mindenik olyan dolog, a mely az embert csakugyan magasabb polczon tartja, mintha ennek a tárgyait ily szempontból nem tudná vizsgálni; tehát az a kis öntudatom meglesz, hogy átalános emberi érdekü dologgal foglalkozom; s ha ezt teszem *mindenemmé*, akkor olyan fontos dolognak *tudom* nézni, hogy akkora erővel és lelkesedéssel forduljak felé, a melyik nélkül nagy dolgot nem lehet csinálni; s minthogy végre nem feledhetem, hogy *csak* magam tettem ezt nagygyá magamnak, akármennyi eredményt találnék is elérni, soha el nem bizhatom magamat. Láthatjátok minő tisztán, öntudatosan, s lelkem jobb sugallata szerint tüztem ki a czélt; hogy valósitani hogy fogom, azt megmutatja az idö.» — Azonban minden kételyei mellett is, egész szenvedélylyel veté magát az ismeretek tengerébe, melyet a skót főváros s annak társadalmi élete minden fogékony fiatal léleknek nyujt. Most már nem csak az angol költőket és aesthetikusokat tanulmányozza, hanem a philosophusokat és társadalmi irókat is; olvasott, jegyzett, könyveket szerzett s figyelmét nem kerülte el egyetlen fontosabb mozzanata sem az angol egyházi, politikai, irodalmi és társadalmi életnek. A kint töltött egy évet nagyon jól felhasználta; ismeretei gazdagodtak, látköre kiszélesedett. Azonban haza térte után tett nyilatkozatai azt mutatják, hogy kedélye egyszersmind mély sebet kapott az idegen égalj

alatt. Helyzetének némely következményeivel nem tudott kibékülni; lelkiismerete meghasonlásba jött önmagával; olykor betegeskedett is, s az oly közlékeny szivnek nem volt senkije, a ki előtt kipanaszolja magát; többször mérhetetlen keserüség és bánat fogta el, ugy hogy az egy év letelte után — bár szivesen marasztották továbbra is — visszajött.

Skóciából egy jelentékenyen megváltozott ember jött vissza, de a változást, egészében, csak közeli barátai vették észre. Az élet sok kérdésével tisztába jött, a melyek az előtt homályban voltak előtte; magas, némely dolgokban szokatlanul magas erkölcsi álláspontra küzdé fel magát, de ugy látszik, mindezért nagy árt kellett fizetnie. Az emberekben való bizalma is erősen megrendült. Jellemzők e részben, nem sokára megjötte után, 1866 novemberében hozzám irt sorai: «N... ékkel ne törekedjél mélyebben megismerkedni, mert mihelyt az ember valakit nagyon közelről megismer, legtöbb esetben (100 közül 99-szer; adja isten, hogy a tied a 99 eset közül egyik se, hanem a századik legyen) akkorra meg is elégszik vele. Jó az embernek mindenkivel jól lenni — de csak ugy messziről. («Hidd el nekem, tapasztaltam», mondja Clairvauxi szt. Bernát, egy ifjunak adott tanácsában.) Az a legboldogabb ember, a ki mélyen nem látja át az embereket (boldogok a lelki szegények). Most is csak azt mondom én, hogy:

«Oh ha soha el nem hagytam volna
Azt a csöndes kis szerény lakot!
Oh hogy soha, soha vissza többé
Olyan észszel már nem juthatok!»

De azért ha igy van, hát igy is jól van, igy is jól *kell* neki lenni, akár törik, akár szakad.»

A tehetséges, és most már valóban tudományos képzettségü ifjut a pesti reform. egyház azonnal gymnásiumához előbb ideiglenes, majd 1867 octoberétől fogva rendes tanárul alkalmazá, a latin klasszikusok, az angol nyelv és philosophia tanitását bizván reá, s mellékesen a theologián is philosophiai tantárgyakat adván elő. Kedvvel és szeretettel tanitott, ismereteinek egész tárházát feltárva tanitványai előtt, kik ép ugy tisztelték benne a képzett tanárt, mint szerették a szelid, tapintatos és finom modoru embert. Az irodalommal szintén foglalkozik, meg-megujuló kedvvel. Költeményeket, kritikai czikkeket ir; igy a «Prot. egyházi és iskolai lapokban» Vandrák András összes philosophiai műveit birálja részletesen; majd a «Keresztyén magvetőt», e derék unitarius folyóiratot, melyet később is (1869) nagy szeretettel ismertet. Ugyanott Tompa költeményeinek legujabb kötetét mutatván be, Tompa költői egyéniségét néhány szerencsés vonással vázolja, miután másutt predikácziói egyszerű szépségét emelte ki. A már ekkor beteg hanvai lelkésztől ez ismertetésre egy meleg hangú s buzdító levelet kapott, melyet — minthogy az ma már, irójáért, becses irodalom-történeti hagyomány is — függelékül e kötet végén közlünk. Különben Tompa mindig kedves költője volt Dömötörnek, s pár évvel később, midőn Tompa halála után barátai annak költeményeit kiadták (Pest, 1870. 6 kötet): ő volt az, ki a magyarázó jegyzetek összeállításában, kidolgozásában a legtöbbet fáradott és tett, s voltaképen azok legnagyobb része az ő munkája. Különben még az irásnál is jobban szeretett beszélni, vitatkozni, irodalmi dolgokról, társadalmi és philosophiai kérdésekről. Külföldön szerzett gazdag ismereteit irodalmi és társadalmi uton érvénye-

siti, az irói és művészi körökkel összeköttetésben él, s különösen Gyulai Pállal való viszonya válik bensőbbé. Egy szóval él, tesz, hat.

S mind ezeknek daczára lelkének meghasonlása nem gyógyult meg többé, s olykor-olykor erőt vett rajta és mély melancholiába sülyeszté, melyen vagy egy-egy szomoru vers irásával, vagy a társasélet kedélyes örömeinek való teljes odaadással, vagy végre emberkerüléssel igyekezett segiteni. Az 1872 elején élesebben kifejlődött pártküzdelmek pillanatra erősen érdekelték, s elvállalta a «Korunk» szerkesztését, a mely a kiegyezés mellett élesen foglalt állást, azonban félévi működés után megvált e laptól, a mely aztán nemsokára meg is szünt. Itt közölte egyebek közt «az öngyilkos költőkről» czimü tárczát is.

Majd változtatást óhajt környezetében, életmódjában; azt hiszi, hogy az uj munka-körrel visszatér egykori életkedve, s 1873 nyarán Tolna és Baranyamegyék tanfelügyelőjévé neveztetik ki. Tanfelügyelői tisztében, mint minden dolgában, hiven és lelkiismeretesen járt el, sőt a változás kezdetben, ugy látszik, kedélyére is jótékonyan hatott. Saját megyéjében volt: megnyerő, szeretetreméltó modorával mindenkit a maga részére hódított, lefegyverzett; főként Szegzárdon, a hol lakása volt, az ottani társasélet legkedveltebb személyévé lőn; s hogy szélesebb körben is mily kedveltté tudta magát tenni, mutatja az, hogy a felsö-baranyai ref. egyházmegye tanácsbirájává választotta. Tolnából irogatott is, küldözgetett czikkeket, főként a «Vasárnapi Ujság»nak, a melynek szerkesztőjével bizalmas barátságban volt, s a hova már előbb is legtöbbet és legtöbb kedvvel dolgozott.

Azonban, a mint nemrég a fővárosból vidékre vágyott, ugy vágyódott most vissza a fővárosi élet zajába, régi barátai közé; s midőn 1875 tavaszán az egybe csatolt pestmegyei és jászkun-kerületi tanfelügyelőség megürült, a neki felajánlott állást elfogadta, s még ugyanazon év nyarán visszatért a fővárosba, s a tanfelügyelőségek legutóbbi uj szervezése alkalmával is a pest-kiskunmegyei tanfelügyelőség élén megmaradt. Ide fönt megint egész kedvvel dolgozott, elég sokat, névtelenül, vagy pár betü jegy alatt, a «Vasárnapi Ujság»-ba, s költeményeket és kritikai czikkeket bocsátott közre a «Budapesti Szemlé»-ben s egyebütt. Tettvágya megvolt folyvást, s néha szinte tulterhelte magát munkával. Elvállalt dolgait kedvvel, szivesen, jól megcsinálta; s nagyobb dolgok irása felől is tervezgetett. A Kisfaludy-társaság, tekintettel ép ugy nem közönséges tehetségére, mint munkakedvére és munka-biró erejére, 1876 elején tagjai közé választá, s azóta székfoglalója tárgyának megválasztásával is sokszor foglalkozott.

Azonban hivatalába, bár azt hiven és pontosan elvégezte mindig, utóbbi időben kissé kezdett belefáradni. Arra is gondolt, hogy lemond, s kizárólag az irodalomnak él; majd hogy tudori rangot szerez s visszatér egykori kedves foglalkozásához a tanításhoz, s mint magán tanár az egyetemen ád elő valamit. Társaságokban most is, mint régen, vidám, eleven, tréfás, humorizálni szerető ember volt; komolyabb barátait rendesen ő vidámitotta fel: de jó kedve csak addig tartott, mig a többiekkel együtt volt; ha egyedül vala otthon, s a munka el nem foglalta, mély búskomorságba sülyedt. Maga is érezte, hogy legnagyobb baja és ellensége az egyedüllét s ösztönszerüleg ez ellen igyekezett védni magát. Laká-

sát összecsatolta a «Vasárnapi Ujság» szerkesztőjével, ugy hogy őket csak egy ajtó választá el egymástól; tanuló rokonait vette maga mellé és helyezte el őket maga mellett. Hiába! . . . A betegségnek oly rég a szívben rejlő magva megérlelte gyümölcsét, s annak le kellett hullania. Az utolsó időkben kissé betegeskedett, bár baja nem volt komolyabb természetü, sőt legutóbb maga is jó kedvvel szólt csaknem teljes helyreálltáról. Valami végtelen gyöngéd szeretet után sovárgott, a minőt csak nő vagy anya adhat. Szive, lelke, egész lénye a családi élet boldogságára volt teremtve, maga is azt ohajtotta, mint egyedüli szükségét, de nem mert bizni a boldogság lehetőségében. Tulságos lelkiismeretességből nem érezte magát följogositva arra, hogy családot alkosson, a mi pedig egyedül tarthatta volna fön. Talán az édes anya betegségének örökölhetőségétől félt, talán mástól; s igy azt érzé, hogy élete czélja van elveszve, s nincs miért élnie. Az öngyilkosság gondolatával sokszor foglalkozott, s igyekezett azt önmaga előtt, bizonyos viszonyok közt, igazolni. Bizalmasabb barátai előtt tett is rá olykor-olykor czélzást, hogy az ő életének előbb-utóbb nem lesz jó vége, de a kik azt csak pillanatnyi kedélyhangulatnak vették, s tréfásan igyekeztek másfelé vinni gondolatait. Miért a sok szó . . .? 1877. jan. hó 8-kán Kecskemétre készült a közigazgatási gyülésbe. Reggeli hat órára kocsit rendeltetett magának. Előtte való nap délben, szomszédjától és barátjától, a «Vasárnapi Ujság» szerkesztőjétől vidáman elvált; délután kiment; este ismerőseivel vacsorált egyik vendéglőben, s 11 óráig együtt beszélgetett velök vidáman, kedélyesen, mint szokott. Akkor haza ment s életét önkezével kioltá; s midőn másnap reggel a nyilni

nem akaró ajtót feltörték, oda bent hideg holt testét találták. Mit szóljon az ember ily jeleneteknél? Legjobb ha félre fordul és sir, és ajka Jézus imájából mondja: «Uram, ne vigy minket kisértetbe!»

Dömötör nem sokat irt, s a mit irt sem bocsátotta mind közzé. Nehány költemény, tárczák, apróbb birálatok, életrajzok s ismeretterjesztő czikkek, melyek a «Vasárnapi Ujság»-ban, «Budapesti Szemlé»-ben, «Korunk»-ban, «Prot. egyházi és iskolai lap»-ban, a «Képes Néplap»-ban s a «Keresztyén család»-ban és naptárakban jelentek meg. Neve nagyobb zajt nem csinált. Bizonyos tekintetben rá is el lehet mondani, a mit James Millről, Stuart-Mill apjáról mondtak, hogy sokkal inkább hatott beszéde, társalgása, mint irott művei által. De a mit irt, azon műgond és izlés jelentkezett, a legcsekélyebbtől a legnagyobbig. Költeményeit érzés és hangulat, művészi tiszta forma, világos eszmei tartalom, s bizonyos gyöngéd finomság jellemzik; s azok igy összegyűjtve bizonyára tüntetnek fel annyira önálló irói egyéniséget, mint a vele egykoru irói nemzedék bármely tagjáéi. A magyar nyelv teljesen hatalmában állt, a műitész magas fejletségű stiljától fogva a népi nyelv eredeti, zamatos, tréfás fordulatáig. Maga is a nép kebeléből származván, szerette az egyszerü, becsületes népet; szeretett közöttük forogni, beszélgetni velök, ismerte észjárásukat, érzéseiket, vágyaikat. Utóbbi időben többször kifejezte, hogy szeretné mint falusi kálvinista pap végezni be életét. A néppel való ezen együtt érzés és annak észjárásába való belehelyezkedés iratta vele azon czikkeket, melyek «Falusi János levelei» czim alatt a Nagy Miklós által szerkesztett «Képes Néplap»-ban jelentek meg, melyekben a napi kérdéseket s egyéb,

a népet érdeklő dolgokat magyarázta meg a nép egyszerü felfogása szerint, s olyan sikerült eredetiséggel, hogy a leveleket nemcsak azon lap olvasó közönsége élvezte kiváló gyönyörrel, hanem azok egy része átment a nagyobb politikai lapokba is, s általában azok irodalmunknak e nemü legjobb termékei. Kritikai dolgozatait az olvasottságon és sokaldalu ismereten kivül az itélő tehetség szokatlanul finom subtilitása jellemzi.

De a mi benne főként mindenkit meghóditott, az az *ember* volt. A szív gyöngédségének és jóságának egy rendkivül ritka példánya. Testvéreiért, rokonaiért, hozzá közel állóiért mindent megtett, a mi csak módjában állott. El lehet mondani, hogy sokkal inkább szivén viselte azoknak boldogulását, mint a magáét. Rendkivüli gyöngédséggel tudott ragaszkodni egyes családokhoz, személyekhez, a kiket megszeretett. Barátaiért, ha azok bajban, szomoruságban voltak, egész lelkével kész volt bárminemü áldozatra, szolgálatra; látszott rajta, hogy az neki jól esik, boldogitja. Nagyon sokat szenvedhetett, s azért szerette a szomoru embereket. De ő maga azért az életben, a társaságban nem volt buskomor. Ellenkezőleg; a legszomorubb dolognak is megtalálta humoros, a közönséges bajló életnek vidám, tréfás oldalát. Mondhatni, a társaság volt élet-eleme; ott fénylett, világitott lelke egész szeretetreméltó szépségében. Társalgását a nagyobb, mivelt körökben eszmebőség, sokoldaluság, gazdag ismeret és nagy miveltség jellemezték, s olyan szabatos folyékonyság és mivelt nyelv az előadásban, a mely lekötött és gyönyörködtetett. Szükebb baráti körben pedig kedélyének, szivének gazdagságát tárta fel, s az ilyen körök vidámságát olyan magasra tudta fokozni, a mely azok előtt örökre feled-

hetetlen lesz. Szerette a tréfát, enyelgést, de azokban mindig finom és gyöngéd volt; s mind magán, mind nyilvános érintkezéseiben bizonyos rendkivüli finomsággal ügyelt arra, hogy soha senkit meg ne sértsen; s nem ismertünk embert, a ki ezt az elvet ugy keresztül tudta volna vinni minden érintkezésében, mint ő. Inkább eltűrt és elhallgatott sokat, semhogy a visszatorlással bántson, pedig éles eszével bizonyára hatalmasan tudta volna magát védelmezni. Hivatal-társaival szemben nyájas, gyöngéd, humanus volt: sőt a legnagyobb mértékben humanus minden emberi lény iránt; s ezért, hogy a kikkel tartósabb, közeli érintkezésben élt, mind erősen ragaszkodtak hozzá. A gyermekeket mindig nagyon szerette: barátjuk volt nekiek: s azok olykori eltávozását rendesen megsiratták. Oh nem csak ők, sok, sok szív siratta ezt az ő váratlan, végleges, szivetbúsitó eltávozását. Ez volt az egyetlen fájdalom, a mit rokonai, barátai és ismerősei seregének szerzett, de ez nagy és mély.

Temetése nagy részvét mellett történt meg január 10-kén, a Rókus-kórház halottas kápolnájának udvaráról, melyen Tolnamegye egy öt tagú küldöttség által képviseltette magát. Sirját, a kerepesi temetőben, testvérei és közelebbi barátai egy szép emlékkővel jelölték meg.

Hátra hagyott műveit e kötetben veszi a közönség. E kiadás nem teljes, főként a prózai müvekre nézve, miután a munka terjedelmét illetőleg meg voltunk kötve. De lehetőleg minden fajú műve képviselve van. A költemények közlésénél a rendezőket az a szempont vezérelte, hogy a mi jellemző, igaz, s elég művészettel van kifejezve, mindaz felvétessék. Az irótól nem csak

gyönyörködtetést, hanem oktatást is van joga várni a közönségnek; s mindenek felett azt, hogy művei egész, őszinte és igaz embert mutassanak. Az olyan, a szív igaz tusakodásából eredt költemények, mint a «Születésem napján», «Sötét éjben» és «Mi ez szivem»; az annyi élettel és melegséggel rajzolt genre-képek, mint «Az öreg pár» és a «Zsuzsi néni emléke»; az olyan, őszinteségökben annyira megkapó és annyi művészettel kivitt dalok, mint az «Édes anyám te vagy most is» és a «Száll az idő»: bizonyára sokára fognak elévülni; bizonyára sok szivhez meg fogják találni az utat, mert szivből jöttek. S egyszersmind e költemények sok világot nyujtanak irójuk életének és halálának megértéséhez is, azoknak, kik a lélek beszédét megértik.

Különben pedig mind ezen művek szóljanak magukért. Az, a ki e dalokban önté ki vágyait, reményeit, bánatát, s az által megkönnyebbülést nyert: nem keresi immár az élet titkát. A rejtély, a melynek fejtegetésébe bele fáradt, immáron megfejtve áll előtte; a gyöngéd lélek, a melyet az élet durvaságai, s kis időre oly szembeötlő igazságtalanságai oly mélyen bántottak: megtalálta immár a békét és igazságot az Atyának keblén.

Emléke azoké, kik szivéhez közel voltak; tettei, munkái részben a közönségé, mely itél felettök.

Budapest, 1877. november 30.

Baráth Ferencz.

EREDETI KÖLTEMÉNYEK.

A malomban.

Nyugodt minden; — csöndes este,
Csak a malom zúg, forog,
Holdvilág van fenn az égen,
Szépen reám mosolyog.

Szende fénye, kerek képe
A víz színén ott rezeg,
S régi képet költ agyamban
A szelid emlékezet.

Mikor itt volt lánykorában,
Mikor még reményem élt,
Rászegezte e habokra
Csillogó szép kék szemét.

Én benéztem: tiszta képe
Rám mélán tekinte föl; —
Nézem most is, de mi haszna?
Itt csak a hold tündököl.

Óh víz! képét elvetetted,
Tudom, mihelyt elhagyott;
Lásd, szivembe soh'se nézett,
Képe mégis ott ragyog.

Egy kis szivet adtam ...

Egy kis szivet adtam neki búcsúzóra,
Hogy eszébe jusson mindig az az óra.

Kis keresztet adtam, hogy szivén viselve
Minden dobbanását felém vezérelje.

Kis szalagot adtam, hogy hajába fonja,
Ha eltántorodnék, ez tán visszavonja.

Kis lánczom hófehér nyakára csatoltam,
Hogy szivünket egybe kösse a távolban.

S elváltunk egy hétre, elváltunk egy hóra
S bár szivemben folyvást élt még az az óra:

Jött egy kicsi szellő és felém sugallott
S hangja nem fülembe, szivembe nyilallott.

Az a sír a temetőben ...

Az a sír a temetőben
Mennyi könnyemet fölitta,
Az a sír a domb tövében
Tán már szinte kiviríta.

Szúnyad benne két halottam,
Az én áldott jó dajkáim,
Én utánok elhagyottan
Sírtam éjnek éjszakáin.

De a sirás, de a bánat
A szivet meg nem repeszti;
Elrabolja éjszakádat
S a sebet be nem hegeszti.

Az idő tán? — Az idő se;
Gyógyítása oly veszélyes:
Mire a sebet befogja,
Él a szív, de jaj! nem érez.

Hajón.

Ott a torony, ide látszik,
A bádogja fényben játszik —
Vagy csak annak nézem én?
— Kis falucska isten áldjon!
Benned én még azt is áldom,
Kiért folyvást vérzem én.

Zöld az erdő s folyam partja,
Enyhe árnyék hűsön tartja,
Bár ég a nap s heve süt;
De szivem lángban lobogva,
Mint e kerék a habokba
Folyvást oly szörnyüket üt.

Óh szerelmem, gyötrelmem te,
Ha belátnál kebelembe,
Nem csodálnád kinomat;
S hogy enyhitő balzsamával
Nem e tájék, csak a távol
Ködös ege biztogat.

Messze földön, más országon
Képed elfeledni vágyom,
Talán — talán sikerül,
S boldogságom, nyugodalmam
Tengeren túl, nagy távolban
Talán — talán megkerül.

És ha mégis megcsal e hit
S a távol tér meg nem enyhit:
Tennem, a mit tehetek
Könnyebb lesz e messze tájon,
Vérző sebem hogy ne fájjon
Se magamnak, se neked.

Tengerparton.

(Skótország, Portobello, 1866. junius.)

Tengerparton sétálgatok egymagam,
Honi nótát fütyörézget ajakam
S mig két lábam a homokban andalog,
Messze, — messze — messze földre gondolok.

Édes hazám te forogsz az eszemben, —
Rég ideje hogy hired' sem vehettem;
Szellő, madár, magas égi csillagok
Ti rátok is mind hiába hallgatok.

Pedig itt e ködös tájon maholnap
Vége van az örök kedvnek, mosolynak.
Hej hazulról csak egy árva levélke
Én istenem mi mindennel felérne!

Mi könnyű volt elbúcsúznom, elválnom!
Felhő ha volt, mosolygó volt orczámon,
Bár egy-két szem könyben úszott: indultam
S rózsaszínre jövendőmet rajzoltam.

Mások kedvét panaszimmal rontsam-é?
Hogy nem leltem, a mit vártam, mondjam-é?
Nem panaszlok; — egy bús nóta hanginál
Megpróbálom elfeledni, a mi fáj.

Panaszomat úgy sincs, a ki értené!
Bánatomat úgy sincs, a ki érzené!
Te tudod nap, a ki jársz, kelsz, sugárzol,
Hogy az ember ember marad akárhol.

Én is tudom, de bárhol is keresem,
Írt sebemre nem találok sohasem, —
Csak egy délre szálló szárnyas madár szól:
— Te csak te! de mi lesz szegény hazádból!?

Távolból.

Mint a tenger minden áradatkor
Átkarolja a szép partokat,
Kis falunkhoz, csendes tüzhelyünkhöz
Lelkem gyakran haza látogat.

Átölelni kik otthon maradtak
S köztük lenni mily áldó vigasz;
Óh mert náluk minden, a mi egykor
Rég időn volt, most is mindig az.

Más a gazda, új a gazda-asszony,
De a régi mégis mindenik,
Tiszta csendes egyszerü cselédek
És egymást szeretvén tisztelik.

Két család lett az egyből azóta,
Hogy elhagytam őket s eljövén,
Sok som, éltem, minden boldogságom
Bizonytalan csillaghoz kötém.

S tűzhelyéhez elvár pihenésre,
Vigan nyujtja étkét, italát,
Imájába, énekébe foglal
És szivébe mind a két család.

S fölkel a vád, a kérdés szivemben,
Hogy mindezért én mit adhatok?
— Bezárt ajak, — félig eltakart szív
— Jaj — jaj tőlem elszakadtatok.

Szeret e sziv minden érzetével,
De az ész már nem az, a ki volt,
S lángjától, mely hozzátok csatolna,
Az ártatlan szent hit rég kiholt.

Oda van az ártatlanság fénye,
Az imának csekély balzsama;
Pedig az a régi mintha most is
Szivem és fülemben zsongana.

A dicséret égi dallamával
Meghatja még most is szivemet:
De gyermeteg, angyali beszédü
Szövegében már nem hihetek.

S ha szemem a magasba függesztem,
Ver a szív, de a szem mit se lát,
Bezárta az igazságos isten
Előtte a mennynek kapuját.

Hova menjek? s merre vegyem útam?
A jövendő hol van? s mi leend?
Mig másoknak a válasz tűzoszlop:
Nekem az csak néma siri csend.

Oh ha soha el nem hagytam volna
Azt a csöndes kis szerény lakot,
Óh hogy soha, soha vissza többé
Olyan észszel már nem juthatok!

S megered a könnyzápor szememből,
Nem szégyenlem, hulljon szabadon;
Egy egész menny van itt romba dőlve,
Ki szólhat meg, hogy elsiratom?

Otthon.

Visszajöttem hosszú útról,
Vándorbotom leteszem;
Ha még egyszer elmennék is,
Ilyen útra nehezen.
Messze — messze — messze földre,
Elmehetnék újolag,
De soha nem érezhetnék
Maróbb, fájóbb kinokat.

A mi szép van, a mi jó van
Más országok térein,
Mindig fájdalommal láttam,
Hogy nem birják véreim.
S ha panaszra, vádra keltem,
S szivem biztatást remélt,
Csodálkozva, fájva láttam:
Az idegen meg nem ért.

Nagy a világ, hosszú, széles,
Tágas, annyi benn' a nép!
De rokon láng, rokonérzet
Egy szivből se száll feléd.
Elmondhatod, hogy magyar vagy,
S megbámulnak igazán;
Ámde tőlük öröklétig
Láncz csörögbet e hazán.

Visszajöttem. Jobb nekem itt,
Hol szivemből jaj ha kél,
S bú felhője beárnyazna:
Elsímítja lanyha szél.
Álom, ábránd, ugy elringat,
Szemem csak a multba lát — —
Több e nádas falu nékem,
Mint az egész nagy világ.

Itt születtem, itt mulattam.
Növekedtem egykoron,
E kis házzal forra egybe
Virágos gyermekkorom.
Édes apám, édes anyám
Itt nyugszik a temetőn,
S itt lett boldog asszony a lány:
Az én első szeretőm.

A mi házunk.

Jó ősi ház, melyben talán még
Apámnak apja lakhatott!
Itt vagyok, ha nyugtot találnék,
Ki vakmerőn tengerre szállék
S az út meghányt, megzaklatott.

A nagy világ nekem nem éden,
Hideg, bár fényes ott a lég;
Oh fogadj ugy mint régen — régen,
Midőn anyám áldó ölében
Boldog, vidor fiú valék.

Oh volt lakásom nagy, magas lak,
Fényes, világos, tiszta volt;
De bár szerettek, simogattak,
Tán érdememnél többet adtak,
Egy névtelen vágy visszavont.

Fent a madár nyugtot talál-é
Bár útja fényes, szép, magas?
S oh, mig benne van a királyné,
A kis méh másik házba száll-é
Bármily szerény, kopott a kas?!

— Oh istenem! hát mért is épül,
Ha nem: pihenni benn', a ház!
S a nagy világban mennyi készül
Csupán aljas nyerészkedésbül!
— De benn' küzdés, zaj, gond tanyáz.

Ezt a lakók egymásra hagyják
S mig áll, száll kézről kézre le;
És áldja mind apját, nagyapját,
Ki e hajlék első alapját
Isten nevében tette le.

Itthon vagyok; szép csöndes éjen
Tudom váratlanul jövék!
Késő az est, nincs senki ébren —
E házba, vajjon lesz-e részem
A jóknak álma, mint övék!

Im hold és csillag óva nézi
S reá védőn borul a lomb,
S ki mindezt áldással tetézi,
Az úr a szivet ugy vezérli,
Hogy édes itt a nyugalom!

Az élet.

Az utczán ülve kis padunkon,
Mélyen, mélyen gondolkozom.
Nézném a jövőt; a jövőre
Gondolni van elég okom!
S elmém mégis szünetlen a mult
Varázsfényü tájára von —
Talán a multból és jelenből
Jövőmet is megálmodom?!

Csodálatos hely, hol szivemben
Varázslatul fölkél a múlt,
S föltámad a sok drága légvár,
Mi lassan-lassan porba hullt.
Mult és jelen két nagy világa
Tárúl elém egyszerre ki
S egymásba foly — — való vagy ábránd
Higyek, ne higyek-e neki?

Látok két csinos kis leánykát —
Ah! minő szép kis angyalok!
Kis karjaik karomba öltve,
Velök a kertben járdalok.
— De ím, ott megy két karcsu szép nő
Két kis fiával boldogan —
Az én két régi játszó társam —
Óh! az idő hogy elrohan.

Látok derék szép férfit, a ki
Bírja teljes csodálatom,
Olyan vágynám csak lenni, mint ő
S ha lennék: sorsom áldhatom.
— De a harang szól s csöndes aggok
Templomba mennek — — Istenem
Higyek szememnek? — példányképem'
Ez aggok közt fölismerem.

Két agg házaspár fenn beszélget,
Mi fekszünk már az ágyakon —
Hallga, — hallga — rólunk beszélnek...
Óh mily gyönyörrel hallgatom!
— De jaj! ma már két fejfa s egy sír
Mutatja, hogy hol nyugszanak,
— Én istenem! minő az élet —
Csak egy percz, csak egy pillanat!

Egyet szunyadsz rengő bölcsőben,
Egyet szívsz anyád emlején,

Egyet játszol pajtásaiddal
— S túl vagy a gyermek idején.
Egy-két örömet nyujt az élet
S jön a tett, gond, bajok sora
S ha megpihensz hű nőd ölében :
Már készen vár a sír pora.

Dal.

Jaj de csöndes ez az utcza
Göröngyös a gyalogútja,
Mikor minden legény csak azt járja,
A melyiken szép lány várja.

Megy a legény, megy a vén is,
Szeretőmhöz megyek én is,
Vársz-e reám édes kedves rózsám,
Húz-e még a szíved hozzám ?

Messze földről jövök vissza,
Nem is megyek többet vissza,
Nagy a világ, de párod nem leltem :
Itt maradok most már lelkem !

Elhagytalak...

Elhagytalak szőke gyermeklányka,
S tőled még csak bucsút sem vevék ;
Hallom, hallom, kedves drága gyermek,
Hogy azt tőlem rosz neven veved.

Nem csodálom, — értem mit kivánnál,
De vágyadat be nem töltöm én —
Észrevennéd magad is, ha tenném,
Hogy idegen mezbe öltözém.

Udvarolni, vallomásra nyitni,
Esdő szóra nyitni ajkamat,
Lesni, várni, mig e vallomásra
Eljön a magányos pillanat!

Nem, — én hozzám, — nem, — az én koromhoz
Kivánatod még sem illenék,
Csak egy éve, még csak egy pár éve
Magam is úgy tettem volna még.

Úgy is tettem, — ifju voltam akkor
S bár öreg még nem vagyok ma sem,
Megengedj; de a min áthaladtam,
Újra már nem kezdem édesem.

Nem az első szerelemnek lángja
Aranyozza már be egemet,
Szemem fénye tiszta — tisztán látok, —
Nem fényt kérek lányka, — meleget.

Óh ha szived csak egy hangot dobban,
Mely meghatja lelkem húrjait,
Föltámad a szép világ szivemben
S lesz öröm, zaj, élet ujra itt.

S régi tervek, régi kedv, erő, vágy —
Mind előjön s bár nem úgy ragyog,
Mint a régi, ámde érzem, érzem,
Hogy általa boldogabb vagyok.

S bár világom csak földi világ lesz
S nem a mennyből lészen másolat:
Boldog leszek, boldog leszek — édes,
Csakhogy benne téged lássalak!

Az égő tűz.

Azt hittem, hogy nincs is bennem, —
Pedig hogy ne volna! ?
Milyen hamar lángra lobbant!
Ki is hitte volna? —
Édes lángja úgy hevít, melegít
Hogy ha nézem szép szelid szemeit.

Hallgat, hallgat és reám néz, —
Csak ide ne nézne!
Hiszen úgy is meg vagyok már
Teljesen igézve!
Azt sem tudom, igazán, mit tegyek?
Maradjak-e? Nem; megyek, elmegyek.

Hosszú útam van nekem még,
Sokat kell még tennem,
Míg enyémnek nevezhetlek,
Édes szép szerelmem.
E tűz vezet, bátorít, melegít
E nagy úton: szivedig, kezedig.

Dalok.

I.

Duna-partján lakik az angyalom,
Minden vasárnap meglátogatom,
Nem sajnálom járásom, kelésem:
Érted élek csillagom egészen!

Duna partján fekszik a kis falu,
Duna felé nyilik a kis kapu,
Kis kapuban gyönyörü kis leány,
Tudom, tudom, bizonynyal várs z reám.

Nem hiába várs reám: elmegyek!
Jégeső sem maraszt itt engemet,
Ha ez a szív tégedet boldogít:
Szeretlek én holtomig, holtodig!

II.

Ezt a várost itt hagyom, itt hagyom
Két szemedért ragyogó csillagom!
Kis faluban, kis házban, magányban
Úgy lesz boldog két hű szív magában.

Cserbe-perbe tudom, hogy nem fogunk,
Egymás mellett beh könnyen megszokunk
Egy-egy kis baj nem használ, nem is árt,
Attól még a jó isten meg is áld.

III.

Boldogságra minek a palota?
Két igaz sziv, egyéb sem kell oda.
Boldogsághoz ez az egy, ez a fő:
Két igaz sziv, két igaz szerető.

IV.

Hogy ha kérem te veled, te veled,
Ád az isten minekünk fedelet;
Asztalunk lesz örömmel teritve,
Kicsi házunk áldással keritve.

Te a házat, háztáját intézed,
Én a földre, szőllőbe kinézek;
Foly a munka . . . hanem hát igaz a!
Várnak engem, tudom, már rég haza.

A kicsi ház virágos gádorán
Valaki jő lefelé szaporán;
Fel van irva piros két arczára:
Nem haragszik, bár sokáig vára.

Összeérünk a szép zöld udvaron
S ölelésre kitárul két karom,
Megcsókolom a piros menyecskét:
Adjon isten galambom jó estét!

Nem tudom, hogy mi bánt....

Nem tudom, hogy mi bánt? mi után sohajtok?
A hol más csak örül, mért látok én bajt ott?
Szemeim látása miért olyan éles?
Avagy arra járnom igazán veszélyes?

Nehéz a választás; mit tegyek? nem tudom,
Állok töprenkedve kétes keresztuton.
Jobbra, balra, vissza, vagy előre menve
Érem el, hogy béke szálljon kebelembe?

Óh édes vágyaim, oh magas álmaim,
Szálljak-e felétek lelkemnek szárnyain?
Vajon fele uton már beléfáradva
Nem szédülök-é le zajgó tengerhabba?

Pedig a reménység oly szépen hivogat,
Pedig szivem méhe rejt órjás vágyakat,
Pedig az akarat nem hiányzik bennem:
Óh mi tilt mégis hát mind előbbre mennem?

Láttam én nagyokat, láttam híreseket,
Kiket márvány, érez és örök hír emleget,
Kik, bár tornyuk' szintén az égig emelték,
Bábeli épitők sorsát nem viselték.

Kik a lét és nem lét, a mindenség titkát
Elejétől végig ah ! mind megkutatták,
S világosan láttak, a hol botorkált más,
Érték istent, kitől száll le csapás, áldás.

Népek és nemzetek általuk boldogok,
Örökéltü művet mindenik alkotott;
De éltének végén visszanézve, vajon
Szállt-e csak egynek is szivére nyugalom ?

Vágyak, magas eszmék, mennék utánatok,
De kavargó örvény árjába zuhanok,
Mely örökös munkát, küzdelmet, harczot ád —
De meg kell szakadnod, még sem ereszt tovább.

Egy álom átka.

Száll a szellő, — hírt hoz,
Vagy nem is hírt hoz tán ?
Déli tájról meleg csókot
Angyalomtól hozzám.

Megsimitja képem,
Megsimitja lágyan ;
S andalitó csókjaira
Elszúnyadni vágyom.

El is alszom szépen,
Kezem összefogva,
Ajkam a jó isten nevét
S az övét susogja.

S olyan édes álmam!
Olyan idvezitő!
Minden gondtól, bútól, bajtól
Szépen földerit ő.

S köszönetül szépen
Megcsókolom halkan;
S forró ajka édes csókját
Szinte érzi ajkam.

De hideg borzongást
Érez szivem fájva,
S metsző hangon ilyen szót súg
Hideg szellő szája.

Isten előtt másé
Mégis bűnre csaltad;
Egész élet hosszú kínja
Leszen átkul rajtad.

Te miattad hal meg,
Holnap megbetegszik;
S holnapután kiteritve
Koporsóban fekszik!

Sóhaj.

Rég beomlott sziklavárak
Felépülnek könnyedén,
De ott porlad, a ki meghalt
Sűlyedt sírja fenekén.

Rengetegben lezuhant fa
Vén gyökérből újra kel,
De a holtnak sírja zárját
Semmi kulcs se nyitja fel.

Tengerekről égre szállt csepp
Harmatgyöngyben visszaszáll, —
Oh én édes angyalom hogy
Végkép csak te távozál!

Egy boldog házaspárnál.

Csodálatos, szokatlan érzet!
E boldogság bánatba ejt!
Szivem mindenre összerezzen
S bármily gonddal védjem, fedezzem:
Keménynek érzi a pehelyt.

A boldogságot úgy ohajtom!
S ha más boldog, mi jól esik!
Egy gyermek gondtalan mosolyja,
Izvegy szülők áldó sohajja
Hány órámat megédesít!

És im e boldog ifju párral
Minél tovább beszélgetek, —
Bár szivem őket folyton áldja,
Egy hang mindig jobban kiáltja:
Oh ifju őrizd szivedet!

Hány próbán mentél által immár!
Egy másé lett s a sírba szállt,
Egy csak játszott veled ledéren
S a bánat és gyötrő szemérem
Szivet-szót félve visszazárt.

S remeg szivem s egy-egy sohajtás,
Mély, hosszu — tör fel ajkamon —
S bár arczomon folyvást mosoly van,
Van, a mi fáj, van e sohajban,
Mit édes s fáj kimondanom.

Oh szerelem! feléd sohajtok,
Ki mennyet, üdvöt osztogatsz,
S bár gyötrelem, kín kél utánad,
Én felveszem, ha kell, a bánat
Keresztjét, csak te támogass!

Oh boldogok! ne szóljatok meg, —
Hisz e sohaj csak élvezet!
S azt mondja: egy a sírba szállott,
De más olyant ha még találok,
Hiszem, hogy én is más leszek.

Gunyoljatok.....

Oh children! if you would know, you are our greatest comfort in that troublesome life of ours, how highly you would esteem yourselves.
Robertson.

Gúnyoljatok üres fejek!
Mit törődöm én veletek!
Tökéletlen badar beszéd —
Mit emészszem magam' ezért!

Nem szorultam rátok úgy sem,
— Nem nyugszom én már sehogy sem!
Sem a világ meg nem enyhit,
Sem magamban nem fakad hit.

Régi forrás, égi kutfej,
Melyből remény sem buzog fel —
Oh szivem hogy megárvultál!
Oh szép időm hogy elmultál!

Csak egy szómra, mosolyomra,
Csupán egy kézfogásomra
Más időkben, jobb időkben
Hit éledt a csüggedőkben.

De mind ebben mi a haszon,
Ha magamra nincs vigaszom — ?
S a jó világ úgy fizet meg,
Ha sohajtok, rám nevetnek.

Nem panaszlok, nem vádolok
Senkit, hisz ez rendes dolog,
A mi fáj azt elfödözöm,
S a világgal semmi közöm.

Önző ember ne nézzen be
Soha többé rejtekembe,
Látom — más bárhogy itéljen —
Isten tudja csak ki milyen !

Te jöjj ide kis vendégem,
Beszélgető kis szentségem,
Többet érsz te, mint a mit ád
Ez a hitvány önző világ.

Ártatlanság levegője
A mi veled hozzám jő be,
S minden tetted, mozdulatod
Ad egy-egy jó pillanatot.

Kis bohókás kedves orczád,
Vidor kedved, szózatos szád
— Bár te nem tudsz róla semmit —
Minden szernél jobban enyhit.

Együtt főzve kis terveid',
Felejti szivem terheit,
S fölkel, a mi szép volt, minden
Életemben, reményimben.

Ha bejösz te s itt nálam vagy,
Úgy a mint volt, nem maradhat,
Szivem változni kényszerül,
Vagy elborul, vagy kiderül.

Dömötör János.
(1843 – 1878)

Bérczek közt.

Lehajlik rám a fának enyhe lombja,
S megsimogat, miként dajkám ha volna,
S örömre bátorít.
A föld, a fák szép zöldbe öltözének
S meglankadt lelkem a derült mennyégnek
Bámulja sátorit.

A zaj, zsivaly, bent a város rajában
Ott volt, ott járt előttem és utánam —
— Oly csendes minden itt!
Amott a forrás, a patak folyása
Itt a lombok üditő suttogása, —
Oly kedves mindenik!

Boldog, ki csendben itt folytatja éltét —
Ha én ilyen nyugodt magányban élnék,
Mily áldás volna rám!
De bár meg-meglebben vélem az ábránd,
A zord való egemből ah! aláránt:
Sok is lesz már talán!

Sok volt nekem még minden, a mit adtál
Élet! Beh ott is tartottad magadnál
Az én kis részemet!!
Az élvek kelyhe nem enyhíti szomjam';
Nyúlok felé, hogy ajakamra vonjam,
S nyúlván megdermedek.

El-el, mézedben undoritó méreg,
Melytől beteg, üres, sivár a lélek —
Éreztem, s hányszor ah!
S ha főm a föld fényében és zajában
Kábult: — a szent természet templomában
Eloszlott mámora!

Ti üde lombok áldásom vegyétek,
Napfény, eső váltva járjon felétek,
Szépen viruljatok;
Fáradt utas, fáradt lélek, miként én,
Ha jár eme halmok völgyek vidékén,
Árnyékot adjatok.

Biztassátok, viditsátok susogva:
Az ég a fák, vizek, füvek lombokba'
Mind gyógyszert rejteget.
Kicsinyhitű, kétségbe'sett, elaggott,
A nagy világ fényét, zaját ah! hagyd ott,
Itt ápold lelkedet.

S majd zendül ajkán a magasztaló dal,
Hogy megriad rá a termő hegyoldal,
Erdő, völgy és halom:
Az úr dicső, az úr hatalmas és szent
Nevét dicséri minden itt lenn és fent:
Én őt magasztalom!

Egy látogatás.

Jó derék öreg nő, azt hiszem vártatok, —
Hosszu két év mulva itt vagyok nálatok;
S most is úgy fogadtok, mint hajdan, elémbe
Egész háznép kijön a pitvar elébe.

Jól esik, jól esik — én nem is tagadom,
Szives öleléstek' hálásan fogadom,
Melegen viszonzom és jól érzem magam
Midőn küszöbödet átléptem boldogan.

Körülnézek szépen, mindent áttekintek,
S azt találom most is, azt a régi rendet,
Azt a régi csendet, tükörtisztaságot,
Egyszerü, ártatlan, boldog, szép világot.

Nagy városból jöttem e kicsi faluba,
S bár egy egész élet vágya csatol oda,
De könnyen, szivesen feledem köztetek
S hosszasan, édesen, úgy elbeszélgetek.

Kicsi kis lyányaid szintén felnövének,
Szép, csinos mindenik, okosak, serények,
O zvegységed napja közöttük felderül
S a régi öröm is talán visszakerül.

Talán visszakerül; — a boldog szép remény
Ott ül az embernek ajkán, arczán, szemén,
S mikor áttekintesz lopva lyányaidon,
Az a gyöngéd mosoly mit jelent, jól tudom.

Oh ha máskor, régen szintén ezt tervezed!
Oh ha igy nyujtod ki felém hivó kezed!
Oh ha csak egy szóval keltesz bennem reményt,
Oh ha csak egy szóval marasztod őt szegényt!

— Mit ér? nem egymásnak rendelt minket az ég,
S bár szive fájt, mégis ah! mégis elvivék!
S tőlem kért tanácsot pirulva, titokba',
Mig arczán egy könycsepp gördült le ragyogva.

Mit szólhattam hát én? oh az élet sulya
Iszonyu terhével keblemre nyomula,
S nem biztatván sehol csillagfénynyel a menny,
Búsan szóltam: «habár szived szakadna, menj!»

Oh ne hidd azt soha, re reméld asszonyom,
Hogy e fájó mosoly ujabb kín arczomon,
E látogatás sem családod' illeti,
De azt, a ki itt leng, habár a sir fedi.

Azt, ki — bár másé lett, de mégis az enyém,
Azt, kinek ez árva téged nevez nevén,
Azt, a ki maga lett, bár sirva, áldozat,
Csakhogy boldogabbá tehesse házadat.

— Add ide, asszonyom, kis árva unokád',
Ölemben, szivemen hadd játszsza ki magát,
S ha már anyja keblén többé ugy sem pihen,
Megnyugszik e forró s érte sajgó szíven.

Mi szépek a magyar lányok!

Mi szépek a magyar lányok!
Gyönyörűség nézni rájok.
Mennyi tündér, mennyi angyal!
Óh ki birná —
Valamennyit névvel, hanggal!

Utczán, otthon, szépek mindig —
Nekik minden divat illik,
Szép az arczuk, szép a szemök —
Óh ki merne
Szembe nézni bátran velök!

Büszkén, bátran járnak, kelnek,
S ha mosolyg'nak, ha enyelg'nek,
Az embernek ha tört hánynak:
Óh ki tudna
Ellentállni magyar lánynak!

Egyet én is jól ismerek,
Szép, ártatlan kedves gyerek,
Kék a szeme, kissé hamis,
Óh hogy tudnék
Ellentállni hát magam is!?

Kissé tartok mégis tőle —
Talán sok is lesz belőle —
De hiszem istenem! óh ez
A sok közül
Feleségnek is való lesz.

Férfiak dala.

Még azt modják a leányok,
Bolondulunk mi utánok!
Ne félj pajtás ha megindulsz,
Lány után meg nem bolondulsz.

Könnyü dolog lelni lépet —
Beszélj neki folyvást szépet;
»Sok beszédnek sok az alja,«
Ne félj, hogy ő megsokalja,

Ha úgy fordul, hagyd a bókot,
Sok szó helyett adj egy csókot,
Ha fiatal, ajakára
Inkább mint a kacsójára.

Pirongatnak? nem komoly az,
Szidnak, — de nem szivből foly az.
Ne félj, hogy rosz néven veszik —
Nékik talán nem jól esik?

A mi korunknak.

(Sz. J. barátomnak ajánlva.)

Magasra vágyol jó barátom,
Ki hátran a multakba törsz,
Ki mindent, a mi mára szól csak
Közömbösen látsz, unsz, gyülölsz.
Magasra vágyol és az eszköz
Nemes, szép s tán más korba' nagy,
De bár ohajtom, nem reménylem,
Hogy véle most bizton haladj.

Minden kornak van kedvtelése,
Minden kornak bálványa van,
S legyen az élő igaz Isten,
Vagy Béliál: hozzá rohan.
Imádja azt is, ezt is egyként,
S ha tisztán nem, tisztátlanul,
S imájában ha szive nem rezg,
Földre arczczal kaczagva hull.

Nem égi múzsa kell e népnek,
Nem a lélek magaslatán —
Nem a szív mélyén kell kitárva
Érény és vétek egyaránt.
Örömben, búban, játszva, küzdve
Az emberszív leggazdagabb,
De innét venni műve tárgyát
Más kornak dalnokára hagyd.

A régi kor, a régi hősök,
A sok nagy szédítő alak,
Az ős apák, a büszke harczok,
S világot rendítő hadak
Nem érdeklik e nemzedéket,
Mely másodkézből veszi át
Dicső Homér örök csodáit,
Mint rongy, silány parodiát.

Tisztátalan kor zagyva népe,
Kevert, sok nyelvű söpredék,
Hogy' értené hogyan szeretné
Igaz sziveknek érzetét?
Hogy' értené, hogyan szeretné
A szent történet csarnokát? —
Az utczák zajja és szemetje
Röhögni rajt' több tárgyat ád.

Fájó igazság! vérez a sziv,
Ha mélyebben tekint belé, —

— S ha a világ rendeltetése
Haladni: mi az emberé?
Sülyedni, veszni, pocsolyában,
Fertőben elrohadni tán?
Hogy mint a termő magból új mag
Keljen ki rothadás után?

Óh mély titok, óh sűrü fátyol! —
S hogy ezt föl nem lebbenti kéz!
S a fátyol födte régi rejtély
Hány búvár szemet megigéz!
S a söpredék mig száll a mélybe,
Világot egy-egy szem ha lel,
S ez is utána mégis vigasz,
Mégis remény nélkül hal el.

— Hallgass szivem, ne zúgolódjál,
Hiába minden vádszavad,
'Sz a kor gyarapszik, szépül, épül,
Folyton fölebb, fölebb halad.
S e feltörekvő zűrzavarban
Csak egy vén híd lett semmivé,
Mely kezdet óta eget, — földet
Számunkra tarta együvé.

Sirod fölött...

Sirod fölött itten állok,
Tudod ki van itt?
— Nézd meghajtva ezt a térdet!
Megfelelsz-e, hogyha kérdek
Tőled valamit?

Más világon, túl a siron
Te tudod mi van ;
És mi, mint anyját az árva,
Várunk folyton — folyvást várva
— Várunk annyian.

Látjuk-e még egymást halva
Árnyak berkiben ?
Vagy kik annyit rontunk, bontunk,
Örvendezünk, hogy bár csontunk
Nyugodtan pihen ?

Örök élet, örök alvás
A kettő nem egy ?
S mig porló hamvadra nézek,
Kérdem : halál és enyészet
Hát nem egyre megy ?

Látlak-e még egyszer ah egy
Pillanatra csak ?
— És azután testem-lelkem
Öntudatlan véghetetlen
Hadd alugyanak !

Őszi bánat.

Még süt a nap s bárha gyengén,
De van mégis melege,
Lenn a völgyön köd borong bár,
Kék az isten szép ege.
Zöld a lomb is néhol-néhol,
Ha mindenütt már nem is,
S a víz tükre mosolygónak
Veti vissza képem' is.

Kebelemet méla, csendes
Őszi érzés hatja át,
A mint egy-egy sárga lombot
Ejt elémbe a faág.
S mig e fájó csendben lelkem
Isten tudja hol bolyong,
Körülöttem a hegyek közt
Szüretelők zaja zsong.

Nagy vidáman foly a munka,
Gazdag a szem, leve bő,
Kolnájában a vén gazda
Régi edényt szed elő.
Szedegeti, válogatja
S ének zendül ajkiról,
Szivéből a hála édes,
Nyugodalmas árja foly.

Boldog öreg, boldog népség,
Óh ti összes boldogok!
Mennyi érzést, hálát szól ma
Tiszta fényű arczotok!
Míg a balga, a ki magát
Bölcsnek tartja botorul,
A természet minden képén
Elmereng és — elborul.

Neki mindig nyugalom kell,
S azt keresi, a mi fáj;
S míg vigad más, ő előtte
Ködös a szép őszi táj,
S most, hogy az ég bőségszarvát
Mosolyogva tárja ki:
Meleg nyáron, zöld tavaszon
Kalandoznak álmai.

Megnyugodni, nem kutatni,
Azt élvezni, a mi van!

Kisértsük meg, ha a próba
Nem maradna annyiban.
Lám szép az ősz, talán szebb is,
Mint a nyár s a kikelet,
S kinek gyümölcséből nem jut,
Tanácsában részt vehet:

«Kinek élte már nem adhat
Semmi szépet, semmi jót,
Elaludni, megpihenni
Az ilyennek úgy-e jobb?
S kikeletkor új erővel . . .»
— Ah! e kényszerült vigasz!
Mindig csak azt lesni, várni:
Igaz-e, vagy nem igaz?

Meguntam a.....

Meguntam a magam faját,
Az emberek baját, zaját.
Minden dolgod, emberfia,
Komoly képű komédia.

Nem bántottak semmivel meg
— Én ellenök nem is perlek —
A jó isten úgy megáldott,
Mindig köztük s köztem állott.

Óh én senkit nem vádolok!
Minden dolog rendes dolog!
A mi fáj is elfödözöm,
S a világgal semmi közöm.

Vásári ebéd.

(Genre.)

Baromvásáron voltunk; a tinókat —
Sajnos nagyon — de el nem adhatók!
De legalább, hogy ebédre valót ad,
Azért is áldom a mindenhatót.

Szagáról érzem, közel az a sátor,
— Szóltam bátyámnak — ne térnénk-e be?«
S étvágyunk a sok jónak illatától,
Ha nem lett vón' is, ott felgerjede.

Ott volt a rektor, — most is az szakála,
Melyet egykor úgy irigylék neki,
S tudván minő karban áll iskolája,
A tisztelet ma is megilleti.

A szőlőszomszéd dicsekedve mondá:
Mult vasárnap ő is meghallgatott,
S ha 'z időjárás nem teszi bolonddá,
Majd újboron csapjunk egy jó napot.

A jegyző bácsi megjegyezni bátor,
Hogy bár új ember még a faluba',
De szörnyen tisztel s a kompániából
Ki nem maradni föltett szándoka.

A kúrátor — félig-meddig rokonság —
Magyarázni jó hangulatba' van;
Ő tud mindent — már a hogy falun mondják —
Jó nagy feje egész egy káptalan.

Jó társaság volt, vígan volt mindenki,
Bor s ételek szükében nem valánk,
Még azt a jó németet sem veszem ki
Amott a sátor másik oldalán.

S midőn vettünk már italból, ételből
A mennyi máskor jó formán elég,
Mellettem a kurátor bácsi kél föl
S megszólal — egy párt köhentvén elébb.

Felém fordulva mondá a mondókát;
A tárgya elmés s mellé istenes,
Hogy az isten a jó helyébe jót ád
És így jót tenni mindig érdemes.

Szép egy toaszt volt, szépen felköszönte,
Multam s jövőm szép kontraszt volt neki,
S kifejté két bátyámnak, mily szerencse,
Hogy e nap fénye őket illeti.

Mert ők neveltek; a hon őket áldja
Értem s én áldom boldogságomért;
És csattanásul — mint a vég kivánja —
Egyszerre ittunk értem s a honért!

Éljek! — kiálták — éljek a hazának!
Legyek szerencsés én is, a hon is!
S érje meg, míg reményeim beválnak
A sok szerető földi s rokon is.

Cseng a pohár, a jó kedv általános;
S az asztalvégről a jó német ím
Felém közelg s kiáltja: «Jaj *a* János!»
Én istenem! jól látnak szemeim?

Ő volt a jó német, kinél cserében
Leányaért tanultam németül,
Mi régen volt én istenem! mi régen!
Az emléktől szemébe köny vegyül.

Uras ruhámat majd nem győzte nézni,
Megsímitá kóczos szakálamat
S egyszer csak így szólt: «itt van ám a Trézi,
Meg feleségem! elhozom!» s szalad.

A sátor népe mind csodálva nézett,
Még a kofa is ott hagyá tüzét,
S bámult reám — jól hallván a beszédet —
Mondván: «hadd lám magam is ez *izét*!»

Kezet fogott most vélem a rokonság
Alig jutott kezem annyifelé,
«Boldog, szerencsés, jó testvérek!» — mondák
S mindannyi folyvást azt ismételé.

Én ott álltam félig-meddig zavartan,
De megjött a kedves német család,
S jött csókra csók, akartam, nem akartam, —
Míg szétoszolva mind dolgára lát.

De én valék a vásárban egyetlen,
Kit minden ember megbámult, csodált,
A földiek dicsértek véghetetlen,
Mint valami rendkivüli csodát.

A német is fűnek-fának beszélte,
Hogy mily tudós úr lett a kis *Hanesz!*
S azt tartom — bár bolondnak mondtok érte —
Hogy a boldogság valóban csak ez!

A tornyos nyoszolya.

Rég ideje lehet annak,
— Kitesz egy jó századot,
Hogy e réges-régi emlék
A házunkhoz szakadott.
A festéke oly kopott már,
Mint egy vén templom fala, —
Asztalosa rég pihen, — de
Áll a tornyos nyoszolya.

Tisztelettel nézi mindig
Már több embernyomon át,
S mint egy ódon, szent ereklyét
Őrizgeti a család.
Mennyi butor: asztal, ágy, szék
Van azóta már oda!...
De helyén áll ma is épen
A vén tornyos nyoszolya.

Öreg anyám, édes anyám,
Ebben nyugodt mindenik,
Szivünk azért fogul ugy el,
Mikor arra közelit.
Szegény anyám, ha volt néha
Egy-egy beteg mosolya,
Te tudod, hogy érettünk volt,
Régi tornyos nyoszolya!

Mikor az ég engem küldött,
Ő akkor is itt pihent,
S álmomat is őrizgetve
Hány éjszakát tölte fent!
S az a két szív én felőlem
Mennyi reményt ápola!...
— Ne beszéld el, — nem telik bé,
Régi tornyos nyoszolya.

Családunkból a kiket csak
Ringó bölcső rengete,
Mind itt állott szemed előtt
Ifja ugy, mint örege,
És előtted titok nem volt
Sem öröme, sem baja, —
Gyászt, örömet vegyest láttál,
Régi tornyos nyoszolya.

Tudom, hogy a viszontagság
Nem vesz rajtad még erőt,

Kettőnk közül ha ki elvész
Én leszek — tudom — előbb ;
És ha *jussban* én reám szállsz,
Te a multnak tanuja !
Vajon látsz-e bölcsőringást
Régi tornyos nyoszolya ? !

Sötét éjjel . . .

Sötét éjjel, mikor alszik minden,
Szállok ismét — ismét csak feléd,
Nem veszed-é rosz néven galambom,
Hogy zavarom sírod éjjelét ?
Hogy szivemnek hangja beleszólal,
— Bár a gyászra nékem nincs jogom —
Mikor anyád, férjed és kis árvád
Ott zokognak néma sírodon.

Leborulok én is — mind hiába ! —
Fejefádra leborúlok én,
Igazábban nem szerete senki
S nem sirat most, mint siratlak én ;
Megáztatom könyeimmel én is
Lágy homokból vetett ágyadat,
S gyéren ingó szikár fű helyett majd
Belőle tán rozmarin fakad.

Sivatagban, kopár földben nyugszol,
Nem a földben, melyen születél,
De közel van férjed — kedvesedhez,
S ez mindennél százszor többet ér.
Az övé vagy ott is mindörökké,
Tőle nem rabolt el a halál,
S fejefádon sírodat jelezni,
Az ő neve aranyozva áll.

Óh irigy sziv, mért e vad panasz most?
— Ne zavarjam angyal, álmodat!
Óh ha édes látnod őt a mennyből,
Midőn hozzád el-ellátogat:
Hadd járjon ki csöndes alkonyatkor,
— Temetőben úgy is szép az est —
És szivében minden áldott alkony
Téged mindig ujra visszafest.

S jó az isten; vigaszt küld le rája,
Megenyhiti bújat-bánatát,
De örömet te utánad néki
Földi érzés, földi kéj nem ád.
Tántorodni lépteiben nem fog,
Szemeit az égre veti fenn,
Angyalokkal társalog szünetlen,
Isten óvja minden léptiben.

Fölneveli kedves kicsiny árvád',
Gondos, édes, hű kezekkel ő,
S ha feléje kedves, csöndes ifjú
Szerelemmel közeledve jő:
Az úr előtt neki adja s hozzád
Kijő s igy szól: «Nyilj meg sirhalom,
Elvégeztem a mi rám maradt még,
Nyughatunk már együtt angyalom!»

Küzködés.

Itt az ember, itt előttem,
S Jákób harczát harczolom;
S bár a harczot már kiálltam,
Nem törött meg, fentart lábam,
S erőt érez tomporom.

Állok, állok, kételyemben,
Harczra újra van erőm;
Felhivom bár a világot,
Én nem félek, én kiállok,
Harczra hivom vakmerőn!

Hiú küzdés balga czélja —
Eredménye úgy se lesz —
Hiszen volt már Megváltója
S e világot meg nem óvta,
Hát te gyarló, mit tehetsz!

Korunk rosz-é?....

Korunk rosz-é, avagy benne
Roszak csak az emberek?
Kérdem magam számtalanszor,
De felelni nem merek.
Ördög van-e több közöttünk,
Vagy többek az angyalok?
S lesz-e egy akol, egy pásztor?
Erre gyakran gondolok.

Néha elmém igy felel meg:
Rosz az ember, rosz a kor.
S hiszem, eljő valaha még
Az egy pásztor, egy akol.
Pásztorunk majd Luczifer lesz,
Közös aklunk a pokol,
Bűn és vétek a halálban
Minket együvé pakol.

Születésem napján.

Néma, süket éjjel kis szobámban ülvén,
Csak a kályha lángja beszélget velem,
S a fejemben zajló, titkolt, fájó tervek,
Gondolatok, képek serge végtelen.

Születésem napján mind végig tekintem
E huszonkét évnek kínját, örömét, —
Ki tudja eszemnek ilyen gondolatja
És szívemnek ilyen vágya jön-e még?

Előttem a mérleg, s csapás vagy szerencse
Mérem jóban-roszban nékem mit adott?
S öröm és sötét gyász, csapás vagy szerencse,
Látom, hogy a végén mindig bánatot.

A *bűn* serpenyője telve-telve s oh jaj!
A *jóhoz* csak olykor akad valami
S ajkam ha beszélt is, szivem érezett bár:
Tett soha belőle nem birt hajtani.

Vádolnám magam, jaj, vádlom is eléggé,
Bár okát vethetném méltán másra is,
Ha a mentség szívem maró vádja ellen
Lenne bármi gyarló, törékeny paizs.

Éltem küszöbénél a gyámol karoktól,
Az óvó szemektől megfosztott a menny —
S mig mások a tengert delejtővel járják,
Nekem azt se mondá senki: arra menj!

S mikor a veszélyben féltem, a míg mások
Nem is ingadoztak kalauz kezén,
Az anyai csóknak, apai tanácsnak
Fájdalmas hiányát hányszor érezém!

Vergődtem az élet kavargó zajában,
S ártatlan virágim — oh hatalmas ég! —
Némelyik nyilóban, más még fakadóban
Könyörtelen lábbal eltiportaték.

Kizártam a földön magamat a mennyből —
Ah csak ez egy átok ne ért volna, — tán
Meg tudnék pihenni s még boldogabb lennék
Annyi hosszu küzdés, vergődés után!

S agyamban, szivemben égi szikra élvén,
Kerestem, mit isten nékem kiszabott,
Egybecsap a két láng, s égre törő lángja,
Másokkal, magammal mennyit váratott!?

Az iszonyu lángok szörnyű csapkodása
Hányszor, ah! de hányszor kínnal terhele,
Mikor a bűn átka zúgó záporával,
Mint a villám lángját, küzdve verte le!

S még sem aludott meg, — küzd titokba' forrva,
Míg kitör a mélyből s szörnyen szertecsap
S rémitő robajjal pokol kapujának
Küszöbéhez vágja roncsolt agyamat.

Az uti társak.*

Néma, sötét éjjel kis szobámban ülvén,
Kinn az őszi szélnek hangját hallgatom.
S lelkem a szelekkel szintén tova szárnyal,
Elmerengve jár a messze multakon.

* E költeménynek az előzővel való rokonsága világosan látszik. A «Születésem napján» előbb készült, azonban az iró, talán nagyon őszinte hangja miatt, nem akarta kiadni, s igy abból dolgozta át emezt, három versszakot szóról szóra átvevén. Azonban az átdolgozás egészen mássá lett, ugy hogy a két vers, az egyező strophák daczára, két külön költemény, s azért mind a kettőt közlendőnek véltük, egymás mellett.

Mennyi sok vidéket összekóborolhat
Látni ujra mind azt, a mi engem ért,
Mennyi mindent lát, mit az Istenen kivül,
A ki mindent jól tud, senki meg nem ért.

Éltem küszöbénél a gyámol karoktól,
Az óvó szemektől megfosztott a menny;
S míg mások a tengert delejtűvel járják,
Nekem azt se mondá senki: arra menj!

S mikor a veszélyben féltem, a míg mások
Nem is ingadoztak kalauz kezén,
Az anyai csóknak, apai tanácsnak
Fájdalmas hiányát hányszor érezém!

Vergődtem az élet kavargó zajában
S ártatlan virágim — óh irgalmas ég! —
Némelyik nyilóban, más még fakadóban
Könyörtelen lábbal eltiportaték.

S vissza-visszanéztem: mintha karom fognák,
Ennyi küzdelemben, hogy nem lankadok.
Fel is feltekinték: mintha ott szállnának
Bétakaró nemtők, égi angyalok!

Vészes utaimban, Istenem te mondd meg,
Ingó lépteimnél ki volt én velem?
A te szemed volt-é az árva vezére,
A te karod volt-é folyvást védelem?

És most végre mégis, mégis czélom érve
Itt állok nyugodtan s visszanézhetek,
És előttem ott áll a távol ködében
Édes jó szülőim drága képetek.

Ott látlak apám! szép arczod örömében
Biztató tekintet sugárzik felém:
Ott látlak anyám! jaj, könyest mosolyogva
Tárt karokkal most is szinte jöszsz elém!

Óh kicsinyhitü, lásd, még most is kisérnek
Gyöngéd szemmel, híven, áldón, szeretőn!
Pedig ott nyugosznak réges régen immár
Egy rideg, kietlen, puszta temetőn.

A világfájdalmasok.

Panaszkodnak keseregve,
Váddal néznek az egekre;
Égnek, földnek alkotóját
S a világot szidják-szólják.

Mi fáj nekik, mi bajok van?
Hogy vigasz nincs sok bajukban?
Kit a világ meg nem enyhít:
Hol leli hát vajon enyhít?

Hát a szegény mit csináljon,
Éggel, földdel perbe szálljon?
Sok szegény, éhes, nyomorgó,
Önvétke nélkül csavargó.

Ez az égre bizza gondját,
Összehúzza ringyét-rongyát;
Fájdalma nem a *világé* —
Elég neki a magáé.

Az öreg pár.

Munkád bevégzéd édes anyjuk immár,
Ne fogj ma másba, kedves angyalom!
A késő óra nyugalomra int már
S holnap korán kelsz, jókor, hajnalon.

Nagy napra kelsz, tudod, szivem ha holnap
Egészségben viraszt fel istenünk, —
Holnap tartunk utolsó lakodalmat, —
Meglelte fészkét minden gyermekünk!

Kilencz gyermek! az isten hogy megálda!
Tudod miattuk hányszor rettegénk!
Fiú, leány egymást követte váltva, —
Ez utolsót már szégyeltük szegényt.
Unokáddal együtt keresztelé meg
Az öreg pap, ki minket esketett
És kedved ellen épen Erzsikének,
Hogy örökölje a te nevedet.

S ez is menyasszony, — holnap esküvője —
Óh lásd, az isten el mégsem hagyott!
Te ifju vagy még szinre, mint erőre
S bár megviselten, én is megvagyok.
— Hagyd el, ne szólj, nem te, én vénülék meg,
Bár a gond mindig téged terhele,
— Férjed csupán ebben csalatkozék meg —
Soh'sem jutott vállamra a fele!

Ilyen valál te régen is leánynak.
— Emlékszel-é galambom, arra még?
Rég volt és mégis mintha csak nehány nap
Telt volna el, hogy hozzátok menék.
Magam valék a násznagy s vőlegény is
S apád igy szólt — isten nyugoszsza meg! —
«Nagyon gyerek vagy még öcsém s szegény is,
De a leány szeret, hát mit tegyek?»

Tudod, a templomban szerettelek meg —
Rúth asszonyról beszélt ifjú papunk,
De korholása engem nem lepett meg,
Hogy ilyen asszonyt már ma nem kapunk.

Rád néztem és — jegygyűrű és jegykendő
Még aznap este készen volt neked;
S két hétre rá az ifju tisztelendő
Beszéd után bennünket hirdetett.

Sok hosszu év szaladt el már azóta!
De minden évben volt egy-két napunk,
Midőn szivünk igaz hangon dobogta,
Hogy bár szegények, boldogok vagyunk.
Az *én* Rúth asszonyom jobb mint Boázé,
Isten kegyéből im mit alkota!
Én nem tudom, hogy e ház szalmaház-é,
Vagy mennybe nyiló fényes palota?

Boldog vagyok, nagyon boldog, szerelmem,
Az isten-áldást el nem birhatom!
Az esküvőről nem maradok el, nem, —
Ha ott magam holnap kisirhatom.
S ha megiövünk az esküvő után, hát
Az én nótámat húzzák el nekem,
Járd el velem az örömanya tánczát!
— Ne haragudj, nem bűn ez öregem!

Óh boldog én, tehát megnyughatom már!
Czélunk betöltve, lelkem itt alant!
S e negyven évre ránk ha sirhalom vár,
A vén sáfár nyugodtan számoland:
Imé kiket reám bizál — kiáltom —
Itt vannak ők, el egy sem is veszett!
De ezért is csak a te neved áldom
S isten után, jó anyjuk, tégedet!

A kis árva.

Apja, anyja sírba zárva!
Idegenben a kis árva
Hogy ne légyen egymaga:
Pártul fogta, haza vitte
— Valamikor nem ezt hitte! —
A jó öreg nagymama.

Nagymamának háza csendes
(Özvegy háznál szokott csend ez!)
S a jó nénikék között
Olyan hallgatag szegényke,
Olyan csendes elejénte
Mint egy gyászba öltözött.

Várják hogyha felvidulna
S tőle ujra megifjulva
Hangosb lesz e néma lak;
Lesz a háznak kis Rózája,
Bár a nagynak a hazája
Messze földön, föld alatt.

Téli szoknyás, téli mentés,
Vékony, finom kis teremtés,
Hogy is hivják e neven!
Anyjának nem képe mása,
Alig van rajt egy vonása —
Ah az víg volt s eleven.

Szomszédbeli kis pajtása
Hozzá illő árvatársa,
De az élénk, gyors, merész!
A kis Malvin víg zajában,
Mosolyában, kaczajában
Ritkán vesz csak Róza részt.

Komoly-e vagy szomoru-e ?
Értett s érezett ború-e
Kisded arczán, kék szemén ?
Arczán ül csak ? vagy szivén is ?
Megsokalná még egy vén is, —
Ez nem gyermekérzemény.

Igaz okát nem tudhatják ;
Sokszor várják s találgatják
Felderülni nem fog-é ?
Fel talán ! csak meg ne tudja,
Hogy neki már élte utja
Szomorúbb, mint másoké.

Ne féljetek, nem is sejti,
Árvaságát elfelejti,
Ha feledni el lehet
Arczát, hangját, ölelését,
Ölben érzett szivverését,
Annak, a kit temetett.

Esik eső ....

Esik eső, úgy esik !
Tőlem immár eshetik!
Gondoljon az időre,
Kinek ázik a bőre.

Egymásra téve lábam'
Itt ben ülök szobámban
S magam' azzal mulatom :
Merengek a multakon.

Áztam-fáztam eleget,
Vihar, zápor kergetett.
S tovább menvén utamban,
Hajlék alá jutottam.

Hej e zápor — tudom jól
Régi rongyos koromból, —
Midőn mérgét ontja ki,
Sokak kedvét oltja ki.

Óh ha egy-egy erre tart,
Kit e zápor űzve hajt
E szörnyű vízözönbe' :
Hozzám mért nem köszön be ?

Adnék neki vacsorát,
Megtölteném poharát.
Barátságos beszéddel
Deritném a szegényt fel.

Ágyat vetnék jót neki. —
Higyje, ha még hiheti
— S hiszi tán, ha megszeret —
Mégis jók az emberek !

Hozzám jövél.

Hozzám jövél, — meglátogattál, —
Beszélgettünk sokat,
De én, ha csak szerét tehettem,
Téged hallgattalak.

Mi szépen tudsz beszélni, édes ;
Minden szavad hatott
S én oly merészen gondolám, hogy
— Hát mégis bizhatok !

S a szép jövőt rajzolta lelkem,
Azt a fényes jövőt,
Melynek tündöklő aranyvára
Már annyiszor ledőlt !

S a boldogság e fénylakának
Te voltál asszonya,
S hová tekintél — minden tárgyra
Szemed új fényt vona.

Megdöbbenék. — Minő szokatlan
E túlvilági fény: — —
És volt eszem. — még annyi volt, hogy
Valónak nem hivém.

S nem hallgaték rád, bár nem ébredék fel,
Ajkad bármit ha mond,
Tudtam, hogy engem látogatnod, asszony,
Álomnak is bolond!

Enyém lennél . . .

Enyém lennél tehát, enyém;
Hogy is lennél másé!
A nélkül hogy érdemleném,
A nélkül hogy reményleném,
Hitetlen Tamásé!

Szegény Tamás! szegény szivem,
Lészsz hát te is boldog!
Ő is szeret, te is hiven
Feje vállam felett pihen
— — — — — — — — *

A percz kéje most is itt van,
Csak egy pillantásé;
Jaj de soha el nem illan,
Holtomiglan, holtodiglan
Soh'se leszel másé.

* E sor hiányzik.

Mi ez szivem .....

Próbálja meg azért minden ember magát.
I. Kor. XI. 28.

Mi ez szivem, mit érezesz ?
Tán ismét a régi leszesz :
Elszánt merész,
Magasra törni kész ?
Maradj a csendben itt alant !
Nézd a pehelyt, a nyugtalant,
A végtelenbe szórja szét a szélvész,
S ember nem látta pusztulásban elvész.

Nézd, itt a boldogság közel,
Melyért régóta vérezel !
Kezet kinál,
Előtted itten áll,
Fogadd el a kinálkozót,
Bár egy perczig, de üdvhozót !
Ugy is, ki tudja, hogy e földi pálya
Zajos mentén akadsz-e még reája !

Magadra vess, ha elveted,
S társatlan foly le életed !
Vajon, vajon
Hol vár a nyugalom,
Ha itt, hol félni nincs okod,
Magadtól mégis elfogod ?
Im itt a fő, mit nyujt a földi pálya :
A nyugalom, az élet koronája.

Te büszke gyáva ! félsz talán
E szende lyányka oldalán ?
Tán nincs erőd,
A szent oltár előtt

Fogadni híven: holtodig,
Szived szivet hogy boldogit?
Te gyáva gyermek, a magasba vágynál,
S remegve állsz itt egy menyasszonyágynál!

A kéj nem izgat — értem ezt —
Hogy érte nyugtod' eltemesd!
S ha érne baj:
Hiányzik a talaj,
Az erkölcs, hol szilárdan állj.
S te nem vagy léha bachanál,
Kinek mindent ragad szilaj szeszélye,
S nem bánja, hogy kéjében van veszélye.

Erőt fiú, erőt szerezz,
Mely czélodért megkétszerez.
Im a család
Előtted nyitva, látd
Te alkotod kedved szerént
Alapul vetvén az erényt:
A főt, a mely szivhez szivnek szerelme — —
S megáldja műved' Istennek kegyelme.

Ne mondd, hogy szived vágya más,
Ez az egyetlen állomás
Hol béke, csend
Ölén apád pihent.
Itt lenn maradni áldozat,
De ezt magadnak áldozod
S az áldozónak boldogság a bére,
Rongy éltedért ez nem elég babér-e?

Ne mondd, hogy a bűn nem bocsát.
Ragadd meg a hit árboczát,
S bár multadért
Már annyi bánat ért,

Igazságos-kegyetlenül:
Nem lesz ez így végetlenül —
Természet, Isten sok botlást elenged,
Azoknak, kik szentül, forrón szeretnek.

Szedj össze minden szent romot
Múltadból s épits templomot.
Mind a mi szép
Van benne szerteszét —
Apád-anyád s a kis család — —
S ha házad ebből alkotád,
S mit otthon láttál kis gyermekkorodban:
Nőd s gyermeked megáld haló porodban.

Oh nem lehet, oh nincs erőm
Próbára állni vakmerőn,
Holott tudom,
Hogy bizton elbukom.
Engem bűnöknek átka nyom
S lesz tán erőm kiállanom,
S magam miatt panaszt soh'sem kiáltok —
De jaj! három-négy ízre szól az átok.

Nem, nem lehet, nem, nem megyek!
Másoknak átka ne legyek!
Lemondva, tán
E tudat magaslatán,
Bár gyötrődés lesz életem,
A fenkölt érzést élvezem:
Nem vettem élvet más kárán magamnak
— — Csak téboly örvényébe ne zuhanjak!

Biztos kikötő.

Tisza partján Sziget mellett,
Ismerek én egy falut,
Nem felejti soha többé,
A ki egyszer arra jut;
Nem a falut nem felejti, —
Azt feledni el lehet,
Hanem ott a templom táját,
Nádas házat, fák homályát —
— A ki oda elmehet,
Azt feledni nem lehet!

Arra jártam én is egyszer,
Sőt még többször is talán,
Többször ültem házi gazdám
S gondos nője oldalán.
Jól fogadtak, megbecsültek
Mindig érdemem felett; —
Jól esett, ha velök voltam, —
S mikor arra kóboroltam,
Ugy találtam, nem lehet
Elkerülnöm e helyet.

Csendes, kedves házigazdám
És az egész jó család,
Nyitva tartá én előttem,
Nyitva mindig ajtaját.
S a küszöböt áltellépve,
Magam ura nem valék —
Tovább menni, tőlök válni,
Nem könnyü azt megpróbálni!
A hol oly derült a lég —
Oh ki nem maradna még!

Oda mennék ünnepelni,
Oda most is örömest;

Máskor jó, de ünneptájon
Olyan rideg ez a Pest.
Tudom, hogy már özvegy a nő,
— Jaj elbirni hogy lehet! —
Beh szép volna most a hála!
Résztvevőn benyitni nála,
Anyám után engemet
Ki leghűbben szeretett!

Sötét éjben....

Sötét éjben, kis szobámban,
Lámpafénynél, egyedül,
Az élet és gondok terhe
Ugy is megviselt szivemre
Még fájóbban nehezül.

Oda künn a nagy világban
Szórakozást csak lelek;
Kissé emelt fővel járva
Ne félj! visznek házról házra
Mulatni az emberek.

De ha ide visszatérek,
S egymagamba', mint ma is
Ülök róluk elmélkedve:
Bánat borul bús szivemre,
S gőgöm ellen nincs paizs.

Megvetem e söpredéket,
Egy világot megvetek,
Bűne, szenyje, álnoksága,
Alázatos szolgasága —
Ah, hogy rá nem pökhetek!

Nem tudom, az ember vesztén
Ember miért boldogul;
S nem tudom, az árvák pénze
Garmadáját mért tetézze
Gazdagoknak álnokul?

Ki vigasztal, fel ki oldja
Elmém ezer kételyét?
A világnak van-e bölcse,
A ki új életre költse
Mindazt, a mi bennem élt?

Oh szerettem a világot,
Szépnek mondtam s hittem is,
S a mit vártam és reméltem,
Hittem: egykor tán elérem —
Ott fenn, hogy ha itt nem is.

Szép álmokkal, szép tervekkel
Ah hogy vágytam ide én;
S ime vétek, ime szennyfolt,
A mi szép volt, a mi szent volt
Bennem annak idején.

Kit vádoljak, kire vessek?
Ezt a léha tömeget?
Nem, szavam szállj bátran, fentebb,
A ki másnak szentnél szentebb:
Panaszold bé az eget.

Most nekem a menny bezárva,
Nem jutok be, jól tudom;
De nem is vár azok sorsa,
A kik küzdve s eltiporva
Elbuknak a fél uton.

Leszünk sokan a pokolban,
Van ott jó is, van elég;
Van, kit nincs mért oldni, kötni,
Van, a kinek bűn se gyötri,
Csak a másé, kebelét.

Előttem a pohár...

Előttem a pohár. Igyunk!
Igyunk a multért s a jövőre!
Hiszen mind Jánuszok vagyunk:
Egyszerre nézünk hátra és előre!
Igyunk! A telt pohár előttünk,
S ha elfogyott, meg újra töltünk!
Egy-két pohár nem a világ,
Egy-két italka meg nem árt —
Im, tünik már az ifjuság —
Utolszor, érte, egy pohárt!

S föl a pohárkát, fölveszem,
De meg sem érintette ajkam,
Csordultig hagyva leteszem
S vig dal helyett szólok egy bús sohajban.
Gyönyör! Mi élvet ád e bor ma?
Szived ha még a régi volna
Forró, nemes tűz, égi láng — —
Haj, lesz-e még a régi kedv,
Midőn örök-vigak valánk,
S keblünkbe' forrt a drága nedv!

Jer hát pohár! — De ah mi kép!
Előttem a pohár kitágul,
Mint gömbölyű vérszinü kép,
Mint léggolyó, mely fényesen világol.
Nézd oldalára fel van irva
Élted szelid bölcsője, sírja —

Egy híd van a kettő között —
Emeld fel a pohárt, emeld,
Belé ha méreg rejtözött,
Megáldhatod te e kehelyt.

De nem! mulassunk így vele!
Nézzük csak inkább ezt a rajzot!
Oh mennyi mindennel tele,
Jó — rosz, mi életünkön átviharzott.
Ah nézd, a lányka képe ismét
Előtted áll, mosolya is még
Olyan, minő régente volt,
Oh nézd e képet; a pohárt
Ne bántsd! — A lyány régóta holt,
Ne félj, látása meg nem árt!

A tündöklő szempár tüzét
Kiállhatod most még az egyszer;
Bár emlékét is üldözéd,
Lásd, tőle most már is miként melegszel!
Minő az emlék! Égi bája
Teljes tökély, csak az hibája,
Hogy szólni nem szól! Oh pedig
Minő varázs-szép hangja volt!
Beszéde szállt a mennyekig
És megbüvölte a pokolt!

Pohár, te vérszinü kehely,
Hadd váglak földhöz, törlek össze!
Való vagy ámítás-e? Hej
Minő bűvös világtól tündökölsz te!
Ittas vagyok talán? Oh bárcsak
Maradna a bűvös pohárnak
Borában, mely pezseg, remeg,
Mint a sugár a viz szemén,
Maradna fényes képe meg:
Aranyba zárva rejteném!

Ah józanító gondolat!
Ne foszsz meg, oh ne foszsz eszemtül!
A régi kedves: föld alatt;
A bús harangszó még fülembe zendül!
Vagy a pohár csengése volna?
Oh mit hazudsz nekem te bor ma!?
El, félre álmok! Hadd iszom!
A mult mindent, mindent megölt —
Éltem sivár, jövőm iszony,
Kietlen pusztaság a föld!

Ismét nálam voltál....

Ismét nálam voltál, hozzám jöttél ismét:
Oh hát nem feledtél, szeretsz hát ma is még:
Oh hát csak rágalom a büszke gyűlölet,
Melyet a hír szárnya hord felém felüled?
Ha nappal nem jöhetsz, eljösz hozzám éjjel,
Álmom elárasztod földfeletti kéjjel;
S üdvöt osztogatva oltod szenvedésem,
Boldog virradattá teszed ébredésem.

Eltünsz, ha ébredek, oh de nálam marad
Mosolygó szemedből rám hintett sugarad
S kezemben a fegyver gyilkossá nem válik,
Elzárod az útat tőlem a halálig.
Oh szét nem zúzhatom e hitvány homlokot,
Mig érzem, hogy lelked hő csókja ragyog ott,
És föl nem téphetem e szakgatott keblet,
Mig éltet önt belé a te hív szerelmed.

Oh jöjj, jöjj el hozzám, utamat támogasd,
Bársonyos kezeddel fejemet simogasd,
Gyógyitó kezeddel bánatom édesítsd,
Mosolygó szemeddel homlokom fényesítsd.

S ha nappal nem jöhetsz, jöjj álomban éjjel,
S adj erőt küzködnöm viharral, veszélylyel,
Adj erőt, hogy éljek, a míg megismered,
Hogy e szív igazán, örökké hűn szeret.

Ne félj álmaimtól, csendes nyugodt vagyok,
Míg látásim között tündérképed ragyog.
Ne félj álmaimtól! Legzordabb éjjelem
Szűz hajnalra válik, ha lelked megjelen.
Ne félj álmaimtól. Csak jöjj mosolyogva,
Bűn, vétek eloszlik bűvös mosolyodra.
S szárnyát terjengető bánatos lelkemet
A remény egy szálán százszor megkötheted.

Oh jöjj! Tudom éjjel nincs otthon nyugalmad!
Szived hívogató szómra tudom hallgat.
A büszke hiúság, bár vágya tömérdek,
Nem kötheti lelked semmi földi érdek.
Eltünik álmodban sziveinknek gátja,
Ha két magasb lélek egymást tisztán látja.
Oh jöjj! Álmaimból ha elmaradsz egyszer:
Reszkető kezemben eldörren a fegyver.

Édes anyám te vagy most is...

Édes anyám te vagy most is
Egyetlen egy menedékem!
Jöjj el hozzám néha-néha
Letörölni verejtékem.

Földön járó emberek közt
Ugy sincs a ki vigasztalna,
S hogy elhagytam, elkerül most
Az élő isten irgalma.

Küzködésben, vergődésben
Telik éltem egész hossza,
S árva szivem a békének
Bár egy cseppjét szomjuhozza.

Enyhe szellő rám-rám fuvall
Nyitott ablakomban állva,
Tétovázó szemem fürdik
Enyhe, szende holdsugárba!

Fényes csillagseregével
Még az ég is letekint rám,
S elmerengve fejem szédül —
Mint a gyermek rengő hintán . . .

Megnyugodnám, megpihennék,
Bár egy hajszál támasz volna,
Melyre mostan rá borulnék, —
Vagy valaki átkarolna.

Nincsen semmi, nincsen senki,
Nem jut lelkem soh' se' révbe,
Csak vergődik, csak elmerül
Az enyészet tengerébe.

Boldog ember . . . .

Boldog ember és szerencsés,
A kit isten arra szánt,
Hogy a földet szántva, vetve,
Senkitől sem emlegetve
Éldegélhet egyaránt.

Boldog ember, kit az áldás
Seregestől meglepett:
A ki otthon, körbe fogva,
Vendégekkel mosolyogva
Vigan szentel ünnepet.

Kisded, nádas hajlékában
Dolga kényén foly neki,
Meg van áldva áldott nővel,
S neve napján köszöntővel
Tisztelik meg gyermeki.

Mi más annak, kit a végzet
Jó utjáról elseper!
Ajtaját magára zárja,
Házát még vendég se járja,
Egymagában ünnepel.

Nincsen, a ki szólna hozzá
Oda kinn, vagy ide benn;
Nincsen, a ki felderitse,
Búját, gondját szenderitse,
Otthonában idegen.

Boldogtalan szegény ember,
Ha mindenki elhagyott:
Jöjj el hozzám, légy vendégem,
Lesz még hely az asztalvégen, —
Lásd én is magam vagyok!

Zsuzsi néni emléke.

Emlékszem még, jól emlékszem
Rózsapiros két arczára,
Mosolyhintő két szemére,
Adakozó két kezére, —
Meg a sok jó pogácsára.

Lenn a kertben : a szilvásban :
Kinn a hegyen : a szőlőben,
Otthon meg a benyílóban :
Almárjomban, vagy fiókban,
Volt ajándék mindig bőven.

Hányszor adott telt tarisznyát
Útravalót a diáknak !
Sok jó sódort megkövesztett,
Czuppos csókkal úgy eresztett,
Minden őszszel a világnak.

Mintha szülőm, anyám volna,
Rája mindig úgy tekinték;
Minden szava kész parancs volt,
Pedig szegény nem parancsolt,
Csak ugy kért a jóra mindég !

Zsuzsika volt lyánykorában,
Menyecskének szép Zsuzsánna,
Anna volt mint özvegyasszony;
Vér szerint kit úgy hivhasson,
Nem volt fia, se leánya.

Ránk pazalta tiszta szive,
Anyai lelke minden kincsét;
Szeretetét úgy megosztva,
Mint a nap is jóra — roszra
Későn, korán sugárt hint szét.

S mennyi erő volt e szivben,
Élni — halni egyként bátor !
Egy levélke nem sok, annyi —
Annyi sem jött hirül adni
Haldoklását messze, távol.

A rokonság csak siratni,
Csak temetni érkezett meg;
Együtt aztán eltoroztak,
Egygyén-mássán megosztoztak:
Békeségben megegyeztek.

Egynek hagyott kendert, vásznat,
(A szeretet igaz osztó!)
Másnak hagyott zsákot, ponyvát, —
Harmadiknak egész konyhát, —
Nekem nincs se pénz, se posztó!

De nem bánom! Nem is vártam
Semmit, semmit, — ha szivét nem!
Sok nagy urat ismer Tolna,
De mindnél gazdagabb volna,
Ki azt birná örökségben!

Száll az idő...

Száll az idő; — nap jön napra,
Év jön évre szüntelen, —
Derültebbre, borultabbra
Ritkán fordul életem.
Elérem már azt a révet,
Melybe úgy ohajtozom,
Hol magános kis szigetbe',
Csolnakomat lánczra kötve,
Terhem' híven hordozom
S emlékimnek áldozom.

Könnyű lesz már lágy közönynyel
Néznem embert, életet.
Hiú remény — te is menj el,
Nélküled is élhetek.

Nincs jövőm, de nem is várok
Semmi nagyot, semmi fényt, —
Kevéssel is megelégszem,
Alant kezdtem, alant végzem, —
Irigylem ki kényeként
Nyugton élhet, a szegényt.

Menthetetlen összetörtem
Régi eszményképeim',
Melyek egykor megbüvölten
Csalták, vonták lépteim.
Földön járva, égbe szállva
Minden ember útja egy:
Minden ponton egy ég föd be,
Minden pályát egy vég köt be, —
S állj bár büszkén, vagy remegj:
Halál ellen egyre megy!

Dönthetetlen tudományom
Nem inog mint Hamleté,
Hogy kövesse, nem kivánom,
A ki el nem érheté.
Oh mert drága tudomány ez,
Nagy az ára, bármit ér!
Érte mindent eltapodtam,
Szívemet is megtagadtam, —
S félek mégis, — mégis él
S ki a sírig elkisér!

Fordított költemények.

A vadász és a tejárus leány.

(Béranger.)

Felébredt immár a pacsirta,
Köszönti a kelő napot,
Jőj kedves vélem a csalitba,
Jer a lombos ligetbe, ott
Lehet szép fris virágot szednem,
S ott feltárult szivembe látsz.
— Nem, mert anyám megszidna engem,
Nem érek rá, kedves vadász!

Ugyan anyádnak ki vinné meg?
A berek sűrű arra bent,
Egy uj kis dalt is dallok néked,
Most tanulám a várba fent.
A mely leány ezt tudja jól, hát
Csupa bűbáj az és varázs.
— Ismerem jól e régi nótát,
Nem érek rá, kedves vadász.

Hát elbeszélem, szép virágom,
A holt lovagról a mesét,
Kit visszalopott holdvilágon
A hű, erényes feleség.
Ezt estve hogy ha elbeszéled,
A hideg mindenkit kiráz,
— Ismerem már e szép meséket,
Nem érek rá, kedves vadász.

Vagy szép imákra is tanítlak,
Hogy a gonosztól védjenek
És azokkal eltávolithasd
A szürke ránczos rémeket.
S így szépségednek soh' sem árthat
Irigy, gonosz, boszorkaváz.
— Magam is megvédem pártámat,
Nem érek rá, kedves vadász.

Nézd hogy tündöklik e szép gyöngyék
E kis kereszten, ime láddj;
Kebled hogy elhomályosodnék
Ha ezt reá akasztanád;
S e drága ékszer a tied lesz,
Ha, édes, a szavamra állsz.
— Értem, értem, mi szép beszéd ez!
Oh ráérek, kedves vadász.

A híd.

(Grün Anasztáz.)

Egy hidat ismerek, lyányka,
Oh mi édes lenni rajt'.
Rajta balzsamlehelettel
Örök langy szellő sohajt.

Csodaboltja van e hídnak
Egy szivtől a más szivig,
Csak a szerelem ur rajta,
Meg csupán ennek nyilik.

Rózsahíd ez; a szerelem
Épitette s rajta át
Két szellem leli fel egymást:
Vőlegény menyasszonyát.

Csodaszépen ékesíti
A szerelmi boltozat.
Szerelem a vámos rajta
S a ki átmegy, csókot ad.

Szeretnéd e hidat látni
Édes lyánka? — Ám legyen,
De lásd akkor segítned is
Kell azt felépítenem!

El a borút homlokodról,
Nézz szemembe kedvesen,
Ajakadat ajakamra
S megvan a híd kedvesem.

Közelg a nap.

(Darey.)

Közelg a nap, közelg az óra,
Megyek tündérem, gyöngyalak,
A legvégső találkozóra,
Hogy többet el se hagyjalak.

Oh mióta vagy már szivemben,
Meddig hordozlak már ah *itt!*
Mig végre oly boldog lehettem,
Hogy rám borulnak karjaid.

Borulj reám, szeress, szeress csak,
Légy nékem minden — mindenem,
S minő lesz akkor e kies lak,
Ha téged látlak mindenen.

Szép árnyékod, tündéri lépted
És mindenütt kezed nyoma, —
Bizony ha felderiti képed:
E hajlék üdvünk temploma.

S hogy is levél enyém leányka ?
Téged kinek köszönjelek ?
Az ég, az isten, — igazán a
Jó isten külde tégedet.

S nekem küldött, nem másra mérte
Az üdvöt. Isten, köszönöm !
Neved' örökké áldja érte
Hálám, érzésem, ösztönöm !

Oh, hogyha nem volnál enyém még
Te égi angyal, az egek
Kapujához könyörgve lépnék
Bocsássanak le tégedet.

S most hogy enyém vagy, drágaságod'
Én megbecsülni nem birom ; —
Szeretlek ! — Oh isten te látod —
Mig el nem fed sötét sirom.

Eget, földet, mindent igérnék,
Mit csak fölér a gondolat,
Ha e kevéssel bé nem érnéd,
Hogy az enyémnek mondalak.

S te szende, jó vagy, tiszta lelked
Nem hagy, hogy kisértetbe vigy,
Egy vágy foglal szivedbe helyet:
Óh ég legyen örökre így !

Legyen hát más miként a szikla
S mint a bálvány, merev hideg,
Hogy bármint égjen érte ifja,
Nem érzi és nem érti meg :

Maradj te csöndes, méla, szende,
S ha arczodon öröm ragyog
S megcsókolván leülsz ölembe :
Én többet nem kivánhatok.

S boldogságunkban nem lesz korlát,
Ha égi láng nem sujt le ránk
Mennyből, hogy a boldogság tornyát
Égig emelni akaránk !

A csókok.

(Lessing.)

A csók mit egy gyermekleány ad,
Ki csak játékból tészi ezt
S szivébe' még egy hang se támad:
Csók — csók; de hát ki érzi ezt ?

Csókkal ha megtisztel barátom,
Ez köszönés, s valódilag
Nem is lehet csók — úgy találom:
Rendes szokásból tette csak.

A csók, melyet apámtól vészek,
Midőn meg akar áldani, —
Csupa szeretet és dicséret:
Tiszteletkeltő valami.

Ha kis hugom csókol meg engem,
Rajtam ez csak annyira fog,
Hogy azalatt, még melegebben,
Egy más lányra gondolhatok.

A csók, mit Lesbiám adand — óh —
Hogy azt ne lássák árulók —
Mely a galambcsókhoz hasonló — :
Az ilyen csók ez már a csók !

A sír egyenlősége.

(Thomas.)

Mit ér, ha már nyugszol, s a sír éje fed be,
Királybot vagy ásó volt-e a kezedbe' ?
Szolgának, királynak hamva ott egyforma,
Nincs semmi tekintet a büszke biborra.

Szerb dalok.

I.

Buda városából
Most uszik egy sajka.
Sír a sajka után
Egy szép budai lyány, —
Kérdezi az anyja:
Mért sírsz édes lyányom ?
«Ne azt kérdezd anyám,
Hogy miért könyezem,
Hanem kérdezd anyám,
Kinek adtam kezem
S nem másé-e szivem ?»

II.

Meguntam már üldögélni
Udvarunkban, ablakunknál,
Tengerekre messzenézni,
Puszta tenger sík vizére,
Jön-e már rózsám hajója ?
Leng-e rózsám lobogója ?
S szól-e már a tambura
S mellé rózsám szép dala ?

III.

A kit szeretek az enyém.

Rankó szúnyad, a szép ifjú
Zöld almafa alatt,
Három lányka szól egymásnak,
A mint ott elhalad:
Miét szeretné mindenik
Az alvó ifjunak?

A legöregebb így szóla
«Gyűrűje biz' legjobb volna!»
A középső válaszolja
«Selyem öve legjobb volna!»

A legkisebb felel nekik:
«Nekem Rankó maga tetszik!
Arany gyűrű csak eltörik,
A selyem öv csak elszakad:
De a rózsám, az megmarad.»

IV.

A lány megbánja az esküt.

Megesküdt a lányka:
Virágot soh'se hord,
Nem iszik soh'se bort,
Legényt soh'se csókol.

Alig tegnap esküdt,
Már bánja az esküt:
Virágot viselnék,
Mégis csak szebb volnék;
Piros bort ha innám,
Vidámabb is volnék;
Legényt ha csókolnék:
Talán jobban volnék.

V.

Ha tudnám hogy tied leszek.

Játszik a lány benn a vízben,
Beh fehér a lába!
Jön egy ifju, lóháton jön,
S átmosolyg a lányra:
Játszadozzál, játszadozzál:
Enyim lészsz te lányka.

És a lányka tovább játszva
Így felele vissza:
Ha tudnám azt bizonyosan
Hogy majd igaz lesz a':
Akkor tejben megmosódnám
Téjfehérré lennék,
Rózsákkal megtörülközném
Rózsapiros lennék,
Selyem övvel kötözködném
Karcsú, kedves lennék.

Parlagi rózsa.

(Goethe.)

Piros rózsát lát a legény
Hej parlagi rózsa!
Szép mint ifju hajnali fény,
Látni, szép-e? melléje mén,
Hej nagy öröm volt a'!
Rózsa, rózsa, piros rózsa,
Hej parlagi rózsa!

Szólt a legény: letörlek én
Szép parlagi rózsa!

Meg is szúrlak, — felelt, — meg én,
El nem tűröm, nem én, legény,
S megemlegetsz róla!
Rózsa, rózsa, piros rózsa,
Hej parlagi rózsa!

A legény csak leszakasztja,
Hej parlagi rózsa!
Szúrt a rózsa, de mi haszna,
Minden jajja és panaszsza
Nem segitett róla.
Rózsa, rózsa, piros rózsa,
Hej parlagi rózsa!

Isten hozott, isten veled!

(Goethe.)

Szivem dobogta: «lóra mindjárt!»
S mig gondolom, már kész a tett.
A föld az est karjába' ring már,
Éj árnya leng a bércz felett.
A tölgy már ködruhában álla,
Mint óriási éji rém,
Hol a csalitból éj homálya
Száz barna szemmel néz felém.

A hold az est ködfátyolán át
Felhők alól búsan rezeg,
A szél lágyan lendítve szárnyát
Fülembe dermesztőn zizeg.
Az éj ezer rémet teremte,
De kedvem élénk, nincs mi bánt,
Oh mennyi tűz forrong erembe'
És oh szivembe' mennyi láng!

Megláttalak s szelid öröm volt
Édes szemedből képemen,
Szivem verése szíveden szólt,
S tied minden lélekzetem.
A szép tavasz rózsás mezében
Kedves kis arczod lánggal ég,
S e gyöngédség — egek! — reméltem,
De méltó rája nem valék.

De haj! a hajnalóra itt van,
S e sziven válás kínja nyom,
Oh mennyi a kéj csókjaidban,
Szemedben mennyi fájdalom!
Megyek s te állsz szemed lesütve,
Rám nézsz s szemedben köny remeg . . .
Oh szerettetni üdvek üdve!
S szeretni mily üdv oh egek!

Nászéj.

(Goethe.)

A vígalomtól félre, Ámor
Hálószobádban hűn figyel,
Hogy csintalan nép, pajkosságból,
Ágyad csendét ne űzze el;
Előtte titkos, szent homályban
A mécs aranyfénynyel rezeg,
A szálló tömjén-illatárban
Oly teljes lesz az élvezet!

Hogy' ver szived, ha ver az óra
Elűzve vendégid zaját,
Miként hevülsz a drága csókra,
Mit némán s már nem tiltva ád.

A szentek szente ím kitárva
S az üdvre véle vágyva mégysz;
Az őr kezén az éji fáklya
Csak egy kis éji szende mécs.

Miként remeg most keble, arcza,
Mit csókod árja ugy hevít;
Csak reszketés küzdelme, harcza, —
A bátorság már tiszted itt!
Ámor segít a vetkezésben
S sietségben nem ér utól, —
És aztán csintalan-szerényen
Mind két szemét befogja jól.

A választotthoz.

(Goethe.)

Kéz a kézben, ajk az ajkon!
Édes lyánykám, hű maradj!
Isten áldjon! — elsohajtom —
Míg sajkám vészben halad.
De ha egykor, vészt kiállva,
Kikötőben pihenek
S boldog leszek tőled válva:
Verjenek meg az egek!

Gyorsan merve, minden nyerve,
Félig czélomnál vagyok:
A sötét éj gyávát ver le,
Csillagom napként ragyog.
Oldaladnál elhenyélve
Bánat ülne szivemen:
Míg így tőled távol élve
Küzdök — s érted szüntelen!

Már a völgy is kikeresve,
Hova együtt vonulunk;
S a mint ballag, néha este
A folyamra bámulunk.
Ama nyárfák ott a réten!
Bükkfák ott a ligeten!
S ah! ezeknek hátterében
Egy kis kunyhónk is leszen!

Ajándék keresztleányomnak.

(Freiligrath.)

Te ifju vagy még drága gyermek,
Ártatlan, gyenge kis baba,
Feletted, mint egy dörgő felleg
Ugy áll szakállasan papa —
Még estenként feletted állva
Zeng egy ajkon gyöngéd zene,
Még rajtad nyugoszik, megáldva,
Anyád hűséges szép szeme!

Még játszni vágysz testvéreiddel
S szeretsz tanulni szivesen,
Igy volt tegnap s ma; s holnap, hidd el,
Ha isten adja, igy leszen.
De nem tart mindig a ma, holnap;
Lánykám a kor tünik! s ne félj,
Kisasszony lészsz te is ma-holnap,
Szép, jó derék fehérszemély!

Történik akkor sok te nálad,
— De most még el nem árulom —
Közelb is látsz felhős szakállat,
Nem csak feletted angyalom!

S apád szegény (övé az agg kor
Miatt már dérrel hintve lesz !)
Érzékeny ősz apósként akkor
Vejének egy ifjat nevez.

Akkor, — de minek jövendöljek !
— De mégis ezt kicsacsogom —
Ajándék vár mint ifju hölgyet
Az ifju háznál gazdagon.
Dal, kép, edény, ékszer, de mindez
Mindenfelől nálad terem !
Örömmel áld, hová tekintesz
A tűzhely, kamra és terem !

Igy lesz, reméljük, igy egészen !
S én agg, már akkor nem leszek !
Már nem lehet szemedbe néznem
S szerencsédben részt nem veszek :
Áldásom, én hát nem halasztom
Im, tedd el e kis csomagot,
Mig egykor mint boldog menyasszony,
Fiókodból kivonhatod.

S igy szólsz : ez emlék ime tőle,
Keresztapámtól ! ez *dala !*
Hogy eltalált mindent előre !
Betelt mind, a mit gondola !
Hogy értem most e vigalomba'
Nem cseng kezében egy pohár !
Koszorus főmre csókot nyomna —
Csak ezt megérte volna bár !

Szép kicsinyke.

(Burns)

Szép kicsinyke, szívem kincse,
Légy csak enyém, gyöngyalak,
Drága kincsem megőriznem
Szívbe zárva hordalak.
Vágyva néznek szép szemedbe
Sovárogva szemeim!
S szívem úgy fáj így epedve:
Ha nem lennél az enyim!

Szépség, szerelem, báj és szellem
Egy csillagzatban ragyog;
Imádatban árad keblem,
Hódoló hived vagyok!
Szép kicsinyke, szívem kincse,
Légy csak enyém, gyöngyalak,
Drága kincsem megőriznem
Szívbe zárva hordalak!

A szép tavasz közelg....

(Burns).

A szép tavasz közelg vidáman
S a zordon tél fut ridegen;
Kristálytiszták a vízesések,
Szép kék szín a derült egen;
Vidáman kel fel bérczeken a reggel,
Az est aranyfényt szór a tengeren;
Minden teremtés ugy örvend, s ezekkel
Én is neked, szép kedvesem!

Bimbós tavasz fényes nyarat hoz,
Majd sárga ősz következik,
S utján ismét csak a komor tél
Meg a vidám kikelet érkezik.
Évszak szalad bár, kor halad bár,
Idő s természet változik velem:
Én ingatatlan, változatlan
Imádlak, kedves, szüntelen.

Oh hogy' legyek vidám...

(Burns).

Oh hogy' legyek vidám, derült,
Hogy járjak könnyedén, vigan,
Ha szívem: a legszebb legény
Halmon-hegyen túl messzi van;
Ha szívem: a legszebb legény
Halmon-hegyen túl messzi van.

Nem kell a metsző téli szél,
Se zápor és hófuvatok;
Szemembe könny fakad, ha a
Távollevőre gondolok;
Szemembe könny fakad, ha a
Távollevőre gondolok.

Házából is kivert apám,
Minden barátom megtagad;
De van, ki messze-messze jár,
Van egy, ki fogja pártomat;
De van, ki messze-messze jár:
Van egy, ki fogja pártomat.

Két jegykendőm is tőle van,
S ez a két szép selyemszalag,

És hordom folyvást, kedveért
A messze járó ifjunak;
És hordom folyvást kedveért
A messze járó ifjunak.

A zordon tél majd elmulik,
S tavaszszal a fa is kihajt,
S lesz kis fiam; s ki messze jár:
Az is csak megtér vissza majd;
S lesz kis fiam; s ki mesze jár:
Az is csak megtér vissza majd.

«The lovely lass of Inverness.»

(Burns.)

A kedves invernessi lány
Fel többet alı! már nem vidul;
Bánattal fekszik, búra kél
S keserves köny foly arczirul.
Drummossie-i tó, drummossie-i nap,
Gyászos nekem híred, neved,
Mert ott vesztém el jó apám',
Apám s három testvéremet.

Véres hant volt a szemfödél, —
Zöld pázsit hajt a sír felett
S velük van a legszebb legény,
Kı által lányszem áldva lett!
Jaj hát neked kegyetlen úr,
Gyilkos hóhér — az a neved,
Mert sok szivet megbúsitál
Kı soh'sem bánta tégedet.

Volt egyszer egy szép kis leány...

(Burns.)

Volt egyszer egy szép kis leány,
Templomba és vásárra járt,
A sok szép lyány közt is elől
A legszebb, a szép Janka állt.

Mamájával dolgozgatott
És oly vidám hangon dalolt,
Bokrában a vidor madár
Könnyebb kedélyű soh'se volt.

De ölyv miatt örömtelen
Fészkében a kis kenderi,
Dér árt virágnak s szerelem
A sziv nyugalmát elveri.

Kis Róbi szép legény; a táj
Virága, dísze jó-tova,
Ökre, juha, tehene volt
S kilencz vagy tíz szilaj lova.

Jankával a vásárra volt,
Jankával egyszer tánczra megy,
És Janka észre sem vevé,
Se szive nincs, se nyugta meg.

Mint nyirkos este holdsugár
Folyam keblén a hogy' pihen:
Oly félénk, gyengéd, tiszta volt
Az érzés Janka kebliben.

Mamájával munkálkodik,
Búban, gondban sohajt szegény,
De nem tudá, mi bántja és
Mi gyógyítná meg őt megén'.

De könnyen vert a lyány szive
S örömtől csordult szeme ki,
A mint egy este, zöld mezőn
Szerelmet vall Róbert neki.

Már alkonyult s a berkeken
Édes madárdal szálla szét,
Gyöngéden arczához hajolt
S hozzá susogva igy beszélt:

«Szép Janka én szeretlek ám!
Te szívelhetsz-e engemet?
Anyád házát ott hagyod-é?
S gazdálkodunk ketten veled!

Nem vár rád semmi gyötrelem,
Pajtában, ólban nem forogsz,
Ingó vetés közt jársz velem
S buzavirág közt andalogsz!»

Szegény kis Janka mit tegyen?
Nem birta azt felelni: nem!
Édes pirulva álla rá
S megvolt köztük a szerelem.

Az ember gyásza.

(Burns.)

Hogy hűs november bús szelén
Föld s erdő lőn sivár,
Egy estve, a mint ballagok
Az Ayrnek partinál,
Egy aggot láttam, lépte lassú
S oly gondterhelt vala,
Arczát a kor felszántogatta
S deres volt a haja.

«Te ifju vándor merre jársz ?
— Kezdé a tisztes agg —
Kincsvágy sarkalja lépteid',
Vagy ifju kéj ragad ?
Vagy tán a kín s gond elgyötört
S kezdéd velem korán
Zarándok-utad', hogy kesergj
Az ember gyászsorán.

A nap, mely áll a völgy felett
S sugára messze száll,
Hol egy kevély úr kényeért
Száz kéz munkában áll;
E téli bús nap nyolczvan ízben
Szállt el fejem felett
S mindannyiszor csak azt bizonylá :
Az ember gyászra lett !

Ember, mig ifju vagy, miként
Pazarlod évidet !
Sok drága órát elfecsérlsz,
Dicső zsengéidet.
Felváltva tréfa s szenvedélyek
Vad láza ég veled
S a törvény áll, tízszerte inkább :
Az ember gyászra lett !

Ne nézd az ifju kort csupán csak
S a férfi tetterőt,
Az ember még hasznos fajának
S ez még fenntartja őt,
De nézd, ha gond, bú megviselte
Az életpart felett :
Vénség, inség (rosz pár !) mutatja :
Az ember gyászra lett !

Van sorskegyelt nehány, ki kéj
Közt tölti éveit,
Ám, hogy így áldva volna mind
A nagy s gazdag, ne hidd !

De minden országban mi nagy szám
A szegény s elesett!
Egy sulyos élten át tanulják:
Az ember gyászra lett!

Sok s kínos a gonosz, mit a
Sors már lényünkbe olt;
S még fájóbbá teszszük mi a
Bút, gyötrelmet, nyomort.
S ember, szeretet lángja ég
Bár fenkölt arczodon:
Lelketlenséged embertársid ellen
Sok ezret gyászba von.

Nézd azt a megviselt szegényt,
Mi aljas, rongy, silány!
Portársát kéri, hogy ne hagyja
Veszni munka hiján.
S nézd, úri féregtársa el
Kérelmét mint löki!
Bár nője sír s gyámoltalan
Szegény kis gyermeki.

Ha már szolgának szánt a sors
S természet arra szánt,
Független vágy mért oltatott
Belém átok gyanánt?
S ha nem —: kinzás- s gúnytárgyul én
Miért legyek neki?
S nyomorba társát ember, ah mért
Veti és vetheti!

De ifju szivedet ne rontsd
Ezzel túlságosan,
E látszó képe a világnak,
Hidd, nem végső, fiam!

Ember, gyötört, tisztes, szegény
Soha nem születik,
Ha kárpótlásuk nincs, kik az
Éltet átszenvedik.

Halál, te a szegényre nézt
Legjobb s kedvesb barát,
Oh jöjj, hogy aggott tagjaim'
Sírodnak adjam át;
Ha kéjből s pompából kitéped,
A nagy s a dús remeg,
De áldott menhely mind azoknak,
Kik megterheltetve bolyogtak
És gyászban éltenek!»

A három pálma.

Keleti monda. Irta Lermontoff.

Arábiában a sivatag homokban,
Szép három pálma volt; ott álltak magokban,
És a pálmák alatt, árnyékos zöld gyepen
Csörgő forrás fakadt üdítőn, hívesen,
Megvédve a sugár pálmák ernyejétől,
Sívó fövenytül és sütő nap hevétől.

Már rég ott álltanak a fák a pusztában,
S nem jött egy vándor is, a ki utaztában
Pihenni dűlne a hűs árnyu lomb alá,
S a csörgő forrásból szomját eloltaná.
S a pálmák zöldje már hervad, ritkul, enyész,
A hűs forrásba a forró nap be s benéz....

A pálmák ekkor az egekhez fordulván,
Igy szóltak: «mit állunk, mi itten gyászolván
Az égő homokban? Árnyunk enyhet nem ad:
A vándor messzebolyg s védetlenül marad;

Hálás tekintetet nem láthatánk soha . . .
Sorsunk igaztalan, a végzet mostoha!»

Ily panaszt susogtak a pálmák lombjai, —
És im a távolban sor kezd aranylani:
Karaván közeleg, csengői csengenek,
S fehér fövenysikján a puszták térinek
Mint himbáló sajkák tenger hullámzatán —
Tünnek fel a magas tevék egymás után.

Fennt púpjaik között elfedve hátukat
Emelve hordanak iromba sátrakat:
Abból égő szempár ragyog ki, míg emitt
Egy barna hölgykezet fehér lepel borit:
Mellette puskával, lándsával a sovány
Arab rohanva száll, repül setét lován.

A mén ágaskodik, majd elnyúl — s most ime
Karcsu tigris gyanánt ugrik nagy messzire,
Hogy a fehér lovagköpeny lobog . . . s ahol!
Festői ránczokban meg újra visszafoly.
Gazdája látva a forrást, öröm miatt
Lándzsáját rengeti, fütyöl, dalol, riad.

Most a pálmák köré eljutván a menet,
Leszállnak fürge zaj, víg lárma közepett;
A tömlő töltözik; az hörpöl, nyugszik ez . . .
S a három pálma így susog vendégihez:
«Enyhitsen a hűs árny hő napszurás után,
Frissitsen a vizár forrás csordulatán!»

S im éjjel, a midőn már megpihentenek:
Fejszét fektettek a jó pálmák törzsinek,
S a százados derék, mely büszkén nyult fel ott —
Mint hitvány korha fűz széljel vagdaltatott —
Fájuk hasábjain éhes tűzláng recseg,
S a foszló héjat széttépték a gyermekek.

Alig derült fel a másnapnak hajnala :
A karaván tovább utjára indula.
Pusztán maradt a tér, a büszke fák helyén
Csak itt-ott füstölgött egy-egy üszök s a szén.
Pár nap még . . . és aztán nem volt többé nyomok :
Belepte hamvukat sivár futó homok.

S most pusztán áll a hely ; kihalt, avar, kopár,
A forrás és a lomb nem zeng susogva már ;
Torló föveny között az eldugult vizek
A profétához fel hiába esdenek . . . .
Nincs lomb, mely védje már a puszták utasit
— Csak véres zsákmányát szaggatja a sas itt.

A nap elmult.

(Longfellow.)

A nap elmult s a sötétség
Leszáll az éj szárnyirul,
Mint a toll, mely röpte közben,
A sas szárnyából lehull.

A falusi mécsek lángja
Esőn, ködön pislog át —
És szorongás vesz körül, hogy
Alig birom már tovább.

A bút, vágyat, a mit érzek,
Mely nem kinoz, bár leköt,
S bánathoz csak ugy hasonlit,
Mint az esőhöz a köd.

Jőjj, olvass egy egyszerű dalt,
Mely a szív mélyén fakadt ;
Csillapitsd e zajló érzést
S üzd a napi gondokat.

Nem valami régi mestert,
Multak fenkölt dalnokát,
Kinek messze lépte által-
Zengi az idők csarnokát,

Mert, mint harczi zene, küzdést,
Fáradalmat tár elém:
Éltünk határtalan harczát;
— S ma nyugodni vágyom én.

Olvass valami szerény költőt,
Kinek dala szívből jön,
Mint felhőből régi zápor
S szempillák alól a köny;

Napi munkán eltörődve,
A ki éjjel sem pihen,
S csodás dalok zengedelmét
Hallja szíve mélyiben.

Ilyen dalra gond viharja
Csillapulva nyugszik el;
S olyan épen mint az áldás
A könyörgés végivel.

Olvasd hát e gyüjteményből
Szived kedvencz énekét,
Kösd a költő dallamához
Édes hangod zengzetét.

S zene tölti be az éjet,
S a nappal bántó bajok
Sátrok-szedve elillannak
Halkan, mit az arabok.

Az éneklö rabszolga.*

(Longfellow.)

Dávid zsoltárát dalolta
Szegény szerecsen rabszolga!
Dalt az Izraelre mond,
Zengve szabad szép Siont.

Mikor az éj csendes volt már,
Zendül a szép héber zsoltár
Tiszta, édes hangokon,
Hogy lekötve hallgatom.

Örömmámor s átokhang volt,
Minőt a vad zsarnok hallott,
Mikor hullámsir alatt
Pharao s népe ott maradt.

S édes hangja, áhitatja
Szivem mélyen megragadja;
Ajkán váltva vig a dal,
Édes-komoly, bús-szilaj.

Pál és Silás a börtönbe'
A feltámadt Krisztust zöngte,
S a föld rengve indula
S ajtajuk föltárula.

De ah! minő égi angyal
Jön a rabhoz örömhanggal;
S fel mi rengés tárja itt
Börtönének zárjait?

* E költemény Longfellownak azon kis füzetében jelent meg először, melyet 1842-ben azon czélból irt s adott ki, hogy a szegény szerecsen rabszolgák felszabadítása mellett izgasson. — A nemes költő megérte, hogy az általa annyira tisztelt Channing izgatásai, melyeket, sok más iróval együtt, ő is gyámitott, végre is a várt eredményre vezettek.

A kicsinyek órája.

(Longfellow.)

Az est és a nappal közt, palástját
Mikor az éj még ránk nem veté,
Megszünik a napi munka kissé, —
Ez az óra a kicsinyeké.

Hallom, hogy fölöttem a szobában
Dobog a sok kedves kicsi láb
S édes hangok zaja közt nyitják és
Csukják be a szoba ajtaját.

Lámpafénynél látom kis szobámból,
Hogyan száll le a lépcsőzeten
Komoly Alice, vidor Allegrával
S aranyfürtü Edith gyermekem.

Összesugnak és elcsendesülnek
S ugy örvend a három kis leány,
Látom róluk, hogy tervet koholnak,
Hogy szép lopva törjenek reám.

Egy szökemlés a lépcső-szobából —
Egy szökemlés a kis termen át!
S védetlenül hagyott három ajtón
Im bevették váramnak falát.

S kúsznak fel mind-mind a vártoronyba
Székem lábán, hátán, karjain,
Lehetetlen tőlök menekülnöm,
Ugy beállták minden utaim.

Csókjaikkal majd megesznek és rám
Kulcsolják mind kicsi kezöket,
S a bingeni püspök egérvára
Jut eszembe és jót nevetek.

Azt hiszitek kékszemü haramják,
Mert váramba följutottatok,
Összevéve valamennyiteknek
Én vén szakál semmi sem vagyok!

Itt benn vagytok váram közepében,
S nem szabadul innen senki sem,
Kerektornyom fenekére vetlek
Benneteket szivem mélyiben.

S ott tartalak mától mindörökké,
Igen ottan — mignem egykoron
Romba dőlnek a falak maguktól
És a porba oszlik fel porom!

A mi még el nincs végezve.

(Longfellow.)

Bármi buzgón fáradál,
Mindig marad valamid,
A mi félbe' hagyva áll
Várakozva holnapig.

Ágyadnál, tornáczodon,
Kapudnál s a küszöbön
Esdő-feddő hangokon
Mint a koldus rád köszön.

Vár s el nem megy senkitől,
Ellenszólnod nem lehet;
A tegnapnak terhitől
Minden *márma* nehezebb.

Mig a nagy súly, végre, hej!
Nagyobb, mint elbirhatod,
Mint az álmok terhe, mely
Megköté minden tagod'.

S napról napra állsz aként,
Mint ama törpe emberek,
Kik, észak mondájaként,
Vállon hordják az eget.

Veröfényes napon.

(Longfellow.)

Oh isten adta drága nap!
Játékra szól, nem munkanap!
Melyen nékem bőven elég
Dolog nélkül csupán a lét.

A villany árját érezem;
Minden szál izmom és erem
Rezgésitől pezsgésben áll —
Majd több mint kell ez életár!

Fák közt hallok fuvallni át
Szél zengte szent harmoniát,
Lám a fa ága is lenyúl
Miként egy égi hárfa-húr.

S látom felettem a kitárt
Fényes látványu égi tájt,
Hol zaphirtengeren a nap
Aranyvitorlával halad.

Nyugot felé a ködhazába
Ama boldog szigetvilágba,
Mely tornyát messze fölveti
S szirtormát jégbádog fedi.

Fujj szél s hintsd termeimbe szét
Cseresznye fám hópehelyét.
Fujj szél s hajtsd, mig hozzám elér
Büszke baraczkviráglevél.

Oh szerelem! oh élet árja!
Melynek már hangja dalra válva!
Oh emberszív, hát nem szabad
Lenned, mint a lég, nyilt s szabad!?

Az élet zsoltára.

Mit mond az ifju szive a zsoltárirónak.

(Longfellow.)

Ne mondd nékem azt a bús dalt:
«Hiu álom életünk!»
Mert ha lelkünk szúnyad, meghalt, —
S látásinkban tévedünk.

Komoly valóság az élet,
S sírnál nincs a véghatár,
«Por vagy s porba kell megtérned»
A lélekre nem talál.

Nem az élv és nem a bánat
Ember vége czélzata,
De *tenni*, hogy minden másnap
Odább leljen, mint a *ma*.

«Rövid élet, nagy a munka»
S szív! bár bátor, büszke szód,
Mégis, mint dob gyászba vonva,
Sírhoz ver gyászindulót.

Sík harczterén a világnak
S hol az élet küzdni készt,
Ne légy, mint az űzött állat,
Mutasd magad' mint vitézt.

Ne bizz csábos jövendőben
S holtat holt mult eltemet,
Tégy, hass az élő jelenben!
Benn szív s ott fenn istened!

A nagyoknak élte mondja,
Éltünk lehet drága, nagy
S harcz után a sík homokba'
Egy-egy nyomunk csak marad.

Nyomunk, mit egy más, ki járja
Az élet nagy tengerét,
Hajótörött testvérárva
Látva nyerhet uj erőt.

Tettre hát teljes szíveddel,
Fel, fel! s bármi végzet ér:
Víva, törve ne csüggedj el,
Tudj munkálni és remélj!

PRÓZAI DOLGOZATOK.

Birálatok.

A magyar költészet kézikönyve a mohácsi veszedelemtől a jelenkorig, vagy is az utóbbi negyedfél század kitűnőbb költői, életrajzokban és jellemző mutatványokban feltüntetve Toldy Ferencz által. Második, átdolgozott kiadás. Öt kötet. A szerző arczképével. Budapest, 1876. Franklin társulat, magyar irodalmi intézet és könyvnyomda.

A magyar irodalom fáradhatatlan búvárának a fentebbi czím alatt jelent meg legutolsó munkája alig egy hónappal halála előtt. Az elhúnyt szerző még maga is olvasta róla hírlapjaink ismertetéseit, melyek főként azzal foglalkoztak, hogy e második kiadásba miért vett fel Toldy Petőfi, Tompa és Arany után csak hatot a jelenkor költői közül? Már csak azért sem bocsátkozunk e kérdés vitatásába, mert meggyőződésünk szerint Toldy irodalomtörténeti működésének fő értéke úgy sem az ő aesthetikai ítéleteiben áll. Az irodalomtörténet írója általában is kevés biztossággal foglalkozhatik a maga körül élő és működő alakokkal, s bajos érvényre emelni a történelmi szempontot oly irányok megítélésénél, melyek még folyvást fejlődésben, vagy épen forrongásban vannak. Ez nem sikerült nálunk Edélyi Jánosnak sem eléggé; nem csodálhatjuk, ha Toldy sem nyerte meg mindenki tetszését a forradalom utáni korszak költői közül való válogatásával. Különben az a hat költő, a kiket Jókaitól Szász Károlyig most vett fel először könyvébe Toldy, még e fölvétellel nem kapott biztos útlevelet a halhatatlanságra, legfölebb azt tette

velök is Toldy Ferencz, a mi körül oly nagy érdemei vannak általában, hogy életrajzuk adataiból egy csapatot kiszedett belőlük és azt közre is bocsátotta. Tagadhatatlan, hogy e választásban Toldy részéről ítélet nyilatkozott a gyüjteménybe fel nem vett költőkre nézve is, de ez ítélet ellen még van felebbezés.

Egyébiránt Toldy Ferenczuek ez a munkája is főként a gyűjtő és búvárló munka által nyeri értékét irodalmunk történetére nézve. Ha más művei határozottan a történetírás igényeivel készültek is: a *Magyar költészet kézikönyve* inkább csak történelmi kalaúz és segédkönyv, mint szorosan vett történelem. A jelen századot kivéve, határozottan ki is mondja előszavában, hogy a történeti szempontot fölébe helyezte a széptaninak, «mert költészetünk — úgy mond — csak a jelen században emelkedvén classicitásra, megelőző korszakaiban nagyobb részt inkább historiai, mint műbecscsel bír.»

Ez a magyarázat megérthetővé teszi azt a széles általánosságot, melybe foglalva úgyszólván egyaránt és egyenlően méltányol mindent, a mi a fejlődést előmozdította, vagy a mi e fejlődésnek csupán hézagait töltötte be. Mihelyt a költészet történelmében a történelmi szempontot fölébe helyezzük a széptaninak: abban a pillanatban nem lesz különbség, hogy példákat hozzunk fel, Barcsay Ábrahám és Ányos Pál lyrája, vagy gróf Gvadányi József és Pálóczy Horváth Ádám elbeszélő költészete között. A mint hogy valósággal nem is tesz közöttük Toldy olyan különbséget, hogy amott a valódi lyrai költőt, emitt a *Peleskei nótárius* azóta is élő alakjának teremtőjét határozott, nyílt és félreérthetetlen ítélettel fölébe emelné az egyszerű verselőknek, kiket csak tudomány és nemesebb időtöltés vezetett a költészet terére. Ugyancsak a történeti szempontnak a széptani fölé emelése magyarázza meg azt is, hogy Pálóczi Horváth Ádámnál egyszerűen csak registrálja a tényeket ez ítéletben: «Nemzeti irodalmunkban a népies iskolának Dugonics után feje, az eposzban egy ideig tekintély és példány; a dalba azonban sze-

rencsés behozója a népies jellemnek.» (II. k. 191. l.) Két sorral megtoldva e jellemzést, azt is elmondhatta volna, hogy Horváthnak valódi költői erre épen ezekben a dalokban s a magyarországi reformátusok énekeskönyvének egy pár darabjában buzdult ki, melyeknek költői hatása ma is érezhető, míg hőskölteményét (*Hunniás*) csak a történelem veszi számba.

Az említett két szempont ki nem egyeztetéséből származik a gyűjteménybe fölvett szemelvények összeállításának az a hiánya is, hogy egyes költői irányok, s a költők nagy része költői értékök és egyéniségöknek nem épen kedvező művekben vannak bemutatva. Mindjárt feltűnik a gyűjteménynek e hiánya a XVII. század népies költészetének bemutatásánál, hol a tizenhárom költemény között mintegy tíz van, a melynél sokkal szebbet közölhetett volna Thaly gyűjteményeiből, a nélkül, hogy azok a korszakra is kevésbbé lettek volna jellemzők. Annál kívánatosabb lett volna, hogy ezek szépéből és javából válogatott volna Toldy, mert ezeket erősebben bírálja, mint magokat az irodalmi műveket. «A költői érdeket kevésbbé elégítik ki» — mondja rólok (I. k. 273. l.), holott a lyrai költemények annyit minden esetre érnek, mint a megfelelő korszak irodalmi lyrája. Csak mellesleg említjük, hogy ugyane költői irány példáit egészen a Rákóczy-forradalom korszakáig kiterjesztve, nehány oly szép darabot vehetett volna fel, melyek gróf Koháry István tanköltményeinél, vagy Ráday Pál költészeténél mind történelmi, mind költői szempontból szebbek és érdekesebbek. Mint ezekben, épen úgy nem akadályozta volna a történelmi és széptani szempontok eltérése abban sem, hogy Csokonayt vagy Erdélyit kedvezőbben mutassa be. Az olyan versek, mint a *Konstanczinápoly* (II. k. 305. l.), vagy a *Barátságos búcsúvétel* (II. k. 317. l.) soha nem tették volna híresebbé Csokonayt Péczeli Józsefnél, a mesék költőjénél, de ha *A magányossághoz* czíműt itt találnók: ez az egy mű maga megmutatná, hogy Csokonay a XVIII-ik század legkiválóbb költője. Erdélyi Jánosnál pedig oly hiányt éreztetnek a mutatványok, melynek

pótlását a történelmi és széptani szempont egyaránt követelte volna. Semmi nyomát nem találjuk a mutatványokban annak, (de sőt az életrajzban sem) hogy Erdélyi szép népdalokat írt s ezekkel és néhány művével ő is segitette áthidalni azt a távolságot, mely Vörösmarty és Petőfi között ez átmenet nélkül még feltünőbb lett volna. Nem kívánjuk, hogy Toldy úgy tett volna, mint Császár Ferencz, ki irodalmi elveit és irányát homlokegyenest ellenkezőkkel cserélte fel; azt sem tartjuk, hogy a műbirálónak egész holtáig előálló minden újabb és újabb irányt egyenlő rokonszenvvel kell tekinteni. Szemere Pál őszinteségében is kétkedünk, hogy Petőfi költeményei iránt épen oly fogékony lett volna hatvan éves korában, mint húsz-huszonöt éves korában Kazinczy vagy Berzsenyi s a vele együtt fejlett Kölcsey munkái iránt. De egyet mégis óhajtottunk volna megtalálni e gyűjteményben.

Toldy korábbi műveiben és polemikus irataiban a magyar költészet aranykorát arra az időre helyezte, mely Kazinczy és Vörösmarty korát egybefoglalja. Ez egész idő alatt ő semmi változást, lényeges dolgokban s elvekben eltérő irányokat érvényre juttató fejlődést soha el nem ismert. Nevezte a költőket Kazinczytól Vörösmartyig egyaránt «legújabb iskolá»-nak, vagy «classicai költészet»-nek s úgy szólván elvágta a fejlődés fonalát, melyen Petőfi, Arany és Tompa az irodalmi és nemzeti élet haladásával oly természetesen váltak más költőkké, mint a minőknek Kazinczy álmodhatta utódait eszményeiben. Ezt a merevséget a megkülönböztetésben Toldy levetkőzte s Kisfaludy Károlynál már megkülönbözteti a «szorosan nemzeties műköltészetet», mely a classicai költészet és az élet közt mind szélesbedő hézagot elenyésztette» (III. k. 4. l.) Azt azonban már kevésbbé tűnteti fel, hogy Kisfaludy Károly és Vörösmarty költészete között szintén olyan eltérés van, melyet ismét a «költészet s az élet közt mind szélesbedő hézag elenyésztetése» végett, a nemzeti ébredés és fejlődés hatása alatt, félig öntudatosan, félig öntudatlanúl is kellett követni. Vörösmarty egyes költe-

ményei már annyira hajlanak a nép költészetéből felújulva kifejlett tiszta nemzeti költészet felé, hogy Garay, Erdélyi és Tompa negyvenes évek alatti költeményeinek némely részét oda gondolva, úgyszólván semmi ugrást sem látunk Vörösmarty és Petőfi között, hanem az egész változást oly természetes fejlődésnek tekintjük, mely irodalmunknak egészben gazdagodására és emelkedésére szolgált, s melynek múlhatatlanul be kellett következnie, hogy költészetünk teljesen nemzetivé váljék. Mindezt szemelvényekkel is oly tisztán ki lehetne mutatni, hogy az «új népies iskola» megkülönböztetés fölvétele teljesen elmaradhatott volna. E megkülönböztetésnek s épen ennek az «új népies iskola» műkifejezésnek el is kell maradnia irodalmunk történetéből. Igaz, hogy Petőfi és Arany formában, hangban és nyelvben, sőt utóbbi a híven megőrzött nemzeti hagyományokban is sokat merítettek a nép költészetéből, de azért nem népies, hanem valóságos nemzeti költők: költészetök nem népies költészet, hanem valódi nemzeti műköltészet. A népköltészethez nem azért fordúltak, mivel csak a népre kívántak hatni, hanem, mert ott találták legtisztábban megőrizve a nemzeti költészet formáit s némely lényeges alkotó elemeit. Költészetökben a nemzeti közérzet és köztudalom, a nemzet zenéjét és költői eszményeit sokkal általánosabban föltalálta, mint elődeikben.

Az irodalom és a nép költészete, melyek hosszú időkön át elszakadva fejlettek s időként egymásra majd semmi hatást sem gyakoroltak: többé-kevésbbé szerencsés kísérletek után végre Petőfiben és Aranyban találták meg egyeztetőjöket. E költészet formában és tartalomban nemzetibb, mint a megelőzők művei s irodalmunkban eddigelé ez a nemzeti művészet tetőpontja.

Toldy a XVI. század költészetéhez írt bevezetésében mindjárt munkája két első lapján kimutatja a népköltészet és az irodalmi költészet különválását a mohácsi vész után, sőt úgy látszik, hogy mindazt népies költészetnek tekinti, a mi a Rákóczy-forradalom utánig

Thaly gyüjteményeiben előfordúl. De már a két elszakadt ág egyesülését a tiszta nemzeti működtészetben nem ismeri föl. Méltánylóbb iránta, mint bármikor volt korábbi műveiben, de a teljes elismerést, a mit maga a nemzet is már megadott, elvei és meggyőződései szerint nem szolgáltathatta ki részére. Ez elveknek úgyszólván már csak egyedűl volt képviselője irodalmunkban, s azon módon engedett belőlök egy-egy keveset, a mint az utána következett nemzedékek korban és tekintélyben mind közelebb emelkedtek hozzá s irodalmi köreinkben többé-kevésbbé befolyásuk alá kényszerült.

Sokkal szívósabban ragaszkodott egy másik meggyőződéséhez, melyet még e művében is változatlanúl fenntart s újabb érveléssel törekszik megbizonyítani. Ez is oly tarthatatlan, mint előbbi álláspontja. A magyar nemzet elismeri s hálásan ismeri el, hogy Mária Terézia királysága alatt Magyarország anyagi viszonyainak rendezésére még absolutisticus úton is sok jó történt, de hogy Mária Terézia nem olyan módon óhajtotta boldogítani nemzetünket, a mint Magyarország maga kivánta boldogulását: az mindenképen kimutatható. Polgári, egyházi és irodalomtörténetünk egyaránt igazolja, hogy a mit Toldy a nemzetnek is fel akar róni: az csak a kormány s legfeljebb még a törvényhozás bűne. III. Károly és Mária Terézia alatt — mondja Toldy — «Magyarország egy rendezett európai culturállam jellegét vette fel. De egy fő, egy életérdek kormány és törvényhozás által egyaránt elfelejtetett s elfelejtetett maga a nemzet által is: a nemzetiségé.» (I. k. 303. l.) Nem elég igazolás erre az, a mit felhoz Toldy ugyanott a latin és német nyelvnek hivatalos használata s társadalmi elterjedése felől, mert ennek mélyebben fekvő okai voltak. A dunai kerületekben a német telepítések és a német katonák érdemeinek donatiókkal való jutalmaztatása, a katholikus egyházban a német főpapok előléptetése, a rendkívűli törvényszékek működése, a protestánsoknak lassú, de annál emésztőbb üldöztetése (melytől csak az újonnan betelepített német

lutheránusok voltak mentek) mind összejátszottak, hogy a nemzet fájdalmait és sérelmeit érezők csak kis körökben, legfeljebb a megyéken mertek szólni, mert a Rákóczy-forradalom közelsége s az ideiglenes törvényszékek (neoacquistica commissio stb.) galád eljárása mellett minden lehetséges volt s vagy vallásában, vagy birtokában szenvedett háborítást, sőt elvesztette birtokát, szabadságát vagy életét is mind az, a ki épen alkalmatlan volt. Grassalkovich, Harucker, Mercy s egész legiók nagy adományokkal úgy szólván egész megyéknek lettek urai, s hajlamból vagy más okból indították azt az áramlatot, melytől csak II. József erőszakos németesítési törekvései mentették meg a magyar nemzetet. Hogy Magyarország mindezeket érezte s ki is fejezte III. Károly és Mária Terézia alatt: arra a tömérdek *pasquillus*, *történeti adoma*, naplófeljegyzések, panasziratok helyett elég bizonyíték az az utasítás, melyet Pestmegye rendei adtak az 1741-diki országgyülésre küldött követeiknek. Közölve van ez utasítás Salamon Ferencz *Kisebb történelmi dolgozatai* között, s egyes pontjai oly erős érveket szolgáltatnak Toldy felfogása ellen, melyek azt teljesen tarthatatlanná teszik. Lássuk ez utasítás néhány pontját. Tiltakozik az ellen, hogy az udvari kamara elnöke, jog és törvény ellenére, harminczkét jobbágy-helyig menő adományokat teljesen; panaszkodik, hogy az érdemes hazaiak kevéssel vagy épen semmivel sem jutalmaztatnak, de az idegenekre gyakran ruháztatnak adományok törvényellenesen. A káptalanoknál csak olyanok alkalmaztatnak, kik nemcsak a törvényeket nem ismerik, hanem a hazai nyelvet sem értik. A kamarai, só-, posta- és harminczad-hivatalokból a magyarok ki vannak zárva, mert ezek másodikában egyetlen egy magyar s a többiben is alig egy alkalmaztatik. Követeli, hogy a főpostamesterség Magyarországra nézve különíttessék el a többi tartományokétól, s adassék érdemes magyarnak, törvény szerint. Felemlítik itt Pestmegye rendei, hogy az 1715. évi 7. törvényczikk szerint a felségsértési bűn magyarok által ítélendő, s mégis már a Pero-féle lázadás ügyében

és a budai egészségügyi bizottságban osztrákok működtek. Panaszkodik, hogy a kiváltságos városokban a németség nagy támogatásban részesül. «Buda az ország fővárosa — így szól az útasítás — és Pest is az országban fekszik; lakosaik közül is a magyar csaknem ugyanannyi számú, mint a külföldi, — s mégis a hatósági tisztviselők választásában a magyarok iránt nagy méltatlanság követtetik el, sőt a polgárok közé, vagy a czéhekbe is bajos, kivált Budán, bejutniok, hogy úgy szólván a magyar saját hazájában száműzött. Ezen botrányt szűntesse meg törvény által az országgyűlés. El kell határozni, hogy a városi tanács legalább felében alkottassék belföldi s a hazai törvényeket és nyelvet tudó honfiakból, ha máshonnan hoznák is. A főtisztviselő, ha nem is mindig, legalább fölváltva legyen magyar.» Majd ismét így szól: «Újíttassék meg az 1608 : 6. törvényczikk, mely szerint ő felsége ne tegyen szabaddá várost magyar tanács nélkül.» — Ha Pestmegye rendei, az udvar kegyencze, Grassalkovich szellemi és vagyoni nyomása alatt így határoztak: bizonynyal így vélekedett az ország egész magyar közönsége. Milyen nyomás alatt állott a törvényhozás is épen nemzetiségi tekintetben, arra is találunk egy példát Salamon most idézett könyvében. (118. l.)

De nem bocsátkozunk e kérdés részletes tárgyalásába; a királynő katholizáló (l. Bessenyey és Barcsay életrajzát) és németesítő hajlamai egyes családok történeteiben is fennmaradtak s igazolják, hogy Toldyt az előszeretet vezeti félre, midőn a jelen kor által költött mesének mondja a királynő szándékos németesítését. (II. k. 3. l.)

Midőn e hasznos mű bemutatásakor ezt az irodalomtörténet tanulmányozóinak figyelmébe ajánlani akartuk: nem tehettük, hogy rá ne mutassunk a fölemlített kérdésekre, melyeket a nagynevű szerző tekintélye alatt sokan elfogadhatnának kész igazság gyanánt. Toldy érdemeit e megjegyzések nem csökkentik, csak figyelmeztetésül akarnak szolgálni, hogy az általa összegyüjtött adatok biztosabb kalaúz gyanánt követ-

hetők, mint ez egy-két eszméje és itélete, melyeket irodalmunk már vagy megczáfolt, vagy meghaladott.

Az egyetemes művelődéstörténelem kézikönyve. Irta György Aladár. 1875.

Ez a könyv tankönyvnek készült egyik fővárosi leánytanoda («gyermekkertésznő-képezde» — mint nevezik) növendékei számára. Nevezetes vállalkozás mind irodalmi, mind nevelési szempontból, melynek megfelelni szép feladat s nem közönséges érdem a mi viszonyaink között. Sajnáljuk, hogy ezt a könyvről nem állíthatjuk, mert mind a két szempontból a tévedések, botlások, hiányok és hibák egész sorozatával találkozunk benne, melyeknek okát részint a feladatban, részint a szerzőben és mulasztásaiban találjuk.

Irodalmi viszonyaink között az egyetemes mivelődéstörténelemnek, habár csak *vázlatát* is megirni nagy munka, mert kevés hozzá az előkészület mind az irókban, mind az olvasó közönségben. Kétségkivül könnyebb dolog lett volna mégis egy meglehetős jó művet irni a közönség számára, mint egy jó tankönyvet. Az irónak lett volna tere, ha képes reá, magát egyben-másban megértetni, a mi most homályos, érthetlen; lett volna módja némely kérdéseket tisztába hozni, a melyek most ellenmondásban állnak egymással, s a mi tán még legfőbb: kifejthette volna alapelveit, a melyekhez mérve itél a művelődés minden ágainál előforduló szempontok és felmerülő kérdések felett. Maga a szerző is érezte ezt, s szól is róla előszavában.

De ha érezte is feladata nehézségét, a helyett, hogy könnyitette volna, még nehezitette, mert nem egyetlen egy czélra dolgozott. Kézikönyvet irván, kisdedóvó-intézet vezetésére készülő leánykák számára, nem szabta magát ezek képzettsége fokához, hanem — mint maga

bevallja, «már kezdetben úgy tervelte könyvét, hogy az a középtanodák felsőbb osztályai, a szakiskolák s különösen tanitóképezdék használatára is alkalmas legyen». Tervének ez utóbbi irányban több a sikere, mint a mely irányban eredetileg kellett volna dolgoznia.

Valóban György Aladár könyve, ha általában valamire használható, legtöbbet ér még a középtanodák (gymnasiumok és reáliskolák) legfelső osztályai számára: nőtanodáinkba, leányoknak épen nem való. Legnagyobbrészt csupán elemi iskolai tanfolyamot végzett leányoknak képtelen gondolat a különböző korok és korszakok, népek és nemzetek, államférfiak és tudósok, irók és művészek, vallásalkotók és philosophok világnézetét előadni s vázlatban megértetni velök azt a szellemet, mely nem csak az embervilágot, de úgy szólván a világegyetemet mozgatja. A világ előállását s az emberi nem történelem-előtti korszakát az emberiség jövőjével, tehát a történelem-utáni korszakkal, összekötni, áthidalni s e hídon a gyermekleányokat csak a legcsekélyebb biztossággal is átvezetni, már roppant nagy dolog, s az erre vállalkozó kalaúz maga is oly szédületes magasban jár, hogy követőit vagy alábuktatja a semmiségbe vagy kénytelen őket behunyt szemmel járatni maga után. Kép nélkül szólva, nagyon könnyü dolog belátni, mennyit ér egy növendéknek Shakespeareről beszélni tíz-tizenöt perczig, vagy róla hét-nyolcz sort elolvastatni és megtanultatni abban a korban, melyben rá nézve Shakespeare még több mint a «kaviár»: valóságos éles kés, melylyel szellemi fejlődését tönkre teheti. Halmozhatjuk a példákat rakásra. Mit érthet egy növendék-leányka Thucydidesről, Tacitusról, Macaulayról, Buckleről, Michelangeloról és Rafaelről, Aristotelesről, Baconról, Comteról, Macchiavelliről vagy Newtonról, Hugo Grotiusról vagy Montesquieuről, midőn az elemi iskolai tanfolyamon felül még hat, hét, nyolcz évig fejlesztett és idomított ifjaink előtt is csupán nevek maradnak e nevek, ha egyetemi tanúlmányaival életre nem kelti valamelyik mind e testetlen vázlatokat! Tönkre van téve az a növendékleány, a ki megérti ezeket a nagy és mély dolgokat, de

kidobni való megemészthetetlen anyagot vett magába az is, a ki értelmetlenül táplálkozott ezekkel az eledelekkel. Az utóbbi meg is történik, mert — a latin példabeszéddel, latinosan mondva — a feledésnek tanulta mindazt, a mit tanult; az előbbi pedig, szerencsére, soha elő nem fordúl; a papagájnak csak nyelvét fárasztja, eszét ki nem ficzamítja és szellemi világát össze nem kuszálja az a szótár, melyet kínlódva megtanult.

Maradjanak tehát a leány-növendékek az olvasókönyvek történelmi anyagánál s az életrajzoknál, minek futnák át időnap előtt vasúton az egész világot, midőn a gőzkocsi ablakán kitekintve olyan dolgokat látnak, a melyeket még jobb nem látniok, vagy olyanokat, a melyeket nincs halandó, a ki korukban még megértethet velök. Nem vagyunk ellene annak, hogy a növendék-leányok s általában a nők tanúljanak; azt is jól tudjuk, hogy a leány szellemileg is korábban fejlik a fiúnál: de az okos angolok soha sem tanítanának rögtön az elemi iskolai tanfolyam után egyetemi philosophia-hallgatók számára való tantárgyakat.

György Aladár azonban előnynek, sőt valóságos haladásnak tartja azt, hogy a kisdedóvónőket képző intézetben a világtörténelem (értsd politikai történelem) helyébe egyenesen a művelődéstörténelem tanítását tűzték ki. «A középtanodák — úgy mond — s különösen a gymnásiumok elég idővel rendelkeznek, hogy a politikai történelem főbb adatait is elsajátítsák s azokból is tudjanak tanúlságot vonni. A képezdék s szakiskolák azonban a történelem tanítására sokkal rövidebb időt szabnak ki, s e rövid idő alatt a politikai események kimerítő tárgyalása teljes eredménytelen volna, míg a művelődéstörténelem főbb mozzanatainak megismerése s az emberi fejlődés törvényeinek elsajátítása a növendékek értelmi s érzelmi fejlődésére nézve kimondhatatlan horderejű.»

Nagy kár, hogy e magyarázat téves. A politikai történelem kevesebb mint a művelődés történelme azon mennyiségtani igazság szerint is, hogy az egész mindig több, mint annak egy része. A művelődéstörténelemnek

valóságos megcsonkítása, ha a polgári történelem nélkül tanítjuk, már akár előre bocsátva, akár párhuzamosan együtt haladva tanitsuk az államok és nemzetek történetét azok művelődési visszonyainak ismertetésével. Csalódás azt hinni, hogy olyan társas lénynél, minő az ember, nem első rendű fontosságú annak megismerése, hogy miilő államokat alkotnak az emberek, minő azoknak belszervezete: közigazgatása, igazságszolgáltatása, hadi és diplomatiai helyzete stb. Mind ezek oly sokat nyomnak a szorosan vett művelődéstörténelemben is, hogy nélkülök teljesen tájékozatlanok vagyunk a történelem legtöbb pontján, mint György Aladár műve után lesznek a növendékek is, ha csak nagy menyiségü jegyzettel és mellék olvasmánynyal nem pótolják azt, a mit kézikönyvökben találnak.

Szerző erre is gondolt előre, s azért megemlíti, hogy a művelődéstörténelem nagy anyagját még vázlatban is csak úgy foglalhatta össze e kötetbe, ha a legtöbb mellékfogalom megmagyarázását is az előadó tanárra bizta. Mondhatta volna, hogy még a legtöbb fő fogalom magyarázását is csak oda bizta, mert legtöbbször breviter et confuse magyaráz s rövidsége miatt részletezésre, zavarossága miatt helyreigazitásokra van szükség. Nem pótolják e hibákat és hiányokat a fejezetek végére, magán olvasmányul, oda vetett könyvczimek sem, mert nagy, sőt legnagyobb részök nem való azoknak, a kiknek György Aladár könyve készült. Az angol, franczia és német irodalom termékei közül idézett könyvek vagyis könyvczímek fölöslegesek: azokhoz sem ideje, sem ereje a magyar növendéknek. Sokkal jobb lett volna azok helyett a magyar irodalomban is található rövidebb értekezéseket idézni, mert ezeket könnyebben is meg lehet kapni könnyebb is megérteni és élvezni az ifjúságnak. Nem mondhatjuk tehát, hogy «gondosan kiválasztott könyvészeti jegyzeteivel» méltán vigasztalhatja magát szerző, sőt általában alig tett egyebet, mint hogy bármely német kézikönyvben (egyetemi tanulók és felnőttek számára, nem gyermek-leánykák számára írt kézikönyvben), megtalálható könyvczímekből átírt egy rakást, a magyar

nyelven is olvasható dolgokra nem is tekintve. Minden kutatás nélkül, csupán György A. könyve olvasása alatt emlékezetből feljegyeztünk mintegy 100—150 czikket különböző magyar folyóiratokból, melyek közül bármelyik több haszonnal olvasható, mint György Aladár könyvében a megfelelő tárgyakkal foglalkozó fejezetek. Confuciusról, a hindu drámáról, a chinai regényről, az irás eredetéről, Firdusiról, Aegyptusról, Atilláról, a Kalevaláról és a finn költészetről, a Nibelungenliedről, Lermontoffról, a görög vallásról és a görög drámáról, a népmesék mythologiai és történelmi anyagáról, Niebuhrról s az ősrómai történelem körüli kutatásairól, az Aeneisről, Horatiusról, Tacitusról, Riehl ó-germán társadalmi buvárlatairól, a középkori franczia irodalomról, Mohamedről, Danteről, a világ első festő-művészeiről, Macchiavelliről, lord Baconról, Torquato Tassoról s még egy egész sor történelmi személyről és tárgyról talált volna jóravaló czikkeket, fejtegetéseket, essayket és könyvismertetéseket, forditásban, átdolgozásban, vagy eredeti tanúlmányok alapján önállóan irva, ha egy kissé szétnéz s (igazán és nemcsak mondva) gondosan megválogatja az olvastatni valókat. Sőt mind ezeket magának a szerzőnek sem ártott volna megtekinteni; az egyes tárgyakról is több kötetre menő munkák olvasásában nagyon el kellett tévelyednie, ha itéletei önálló tanúlgatásokon alapúlnak.

Valóban ez összehevenyészett munkát még oda sem ajánlhatjuk, a hová valónak szeretnők tartani, anyaga, terjedelme és kidolgozása után itélve. Homértól Byronig, Thucididestől Macaulayig annyi félszeg, indokolatlan s nem ritkán értelmetlen itélet, a mennyi György Aladár könyvében van, nem hiszszük, hogy egyhamar előfordulna valamelyikében azoknak a külföldi munkáknak, melyeket — előszava szerint — az emlékező tehetség gyámolitása végett szükségesnek látott kéznél tartani. Fel kell egynehányat mutatnunk, mert az olvasó el nem képzelheti, minők ez itéletek, ha csak példákkal nem szolgálunk. A három görög tragoedia-íróról azt mondja (63. l.), hogy «az újabb színműírók eljárásával szemben

a bonyolúlás s kifejlődésről alig tudunk valamit». S ezt György Aladár az Oedipus király költőjéről állítja, ki a mese alkotása és szövése által is első rendű a világirodalomban. De Virgilius és Horatius sem részesülnek alaposabb itéletben (72. l.) Amarról csak annyit mond, hogy «*Aeneis*ében egészen az Odyssea nyomán énekli meg» Aeneas úti kalandjait; Horatius pedig «leginkább ódákat és satyrákat irt szintén görög minták szerint, de — szerinte — *rendkivül mesterkélten*». «A görög építészetben és szobrászatban is — megint csak szerinte — kevesebb a képzelem, sőt az érzelem is ezen alakokban, mint az értelmi erő.» Ha a szavak azt jelentik, a mit jelenteniök kell s képzelem alatt a művész teremtő *clayrvoyanceát* és nem phantasta rajongást, érzelem alatt az emberi szív megindúlásait és nem túlcsapongó, féktelen szenvedélyeskedést értünk, akkor biztosan állíthatjuk György Aladárral szemben, hogy a görög építészet és szobrászat műremekeiben tökéletesebben uralkodik a művészi harmonia «a képzelem, érzelem és értelmi erő» között, mint bármiben, a mit azóta termett a művészet. — Azt gondolná az ember, hogy a modern művészet iránti előszeretet súgja ez itéleteket, de ha meglátjuk, hogy a modern művészetről adott véleményei is csak ennyit érnek: kénytelenek leszünk belátni, hogy ezek forrása egyszerűen a tájékozatlanság és fogalomzavar.

«A modern művészet — mondja szerző — a szellemi érzelmek s eszméken kivül a humort, az idyllit is *meghonosította*, s mindenek *fölött a pathetikus* görög felfogást mindinkább drámaivá alakította át.» Azon kivül, hogy az idylli elem a görög művészetben is nagy szerepet játszott, mindenek fölött ezt a «mindenek fölött» állított itéletet jegyezze meg az olvasó. Minthogy a pathos már maga is drámai, tehát a patheticus felfogásnak drámai átalakítása egyszerüen nonsens. Maga az a nehány sor, a mit Shakespeare jellemzésére ir (119—120. ll.) elegendő arra, hogy szerző teljes tájékozatlansága kiderüljön az aesthetika mezején. «Shakespeare — ugy mond — a költészet reális irányát képviseli, mely eltérve az idealismus előre megállapított dogmáitól, az

emberi szellem komoly tanulmányozásán alapul, s a költészetet tényleges komoly szabályoknak veti alá.» (119. l.) Az a tanár, a ki ezeket a «mellék fogalmakat» megmagyarázza növendékeinek, kénytelen egy gallimathiast elemezni. Miféle «tényleges komoly szabályok» azok, a melyeknek Shakespeare a költészetet aláveti? Vajon Shakespeare csakugyan a modern positivismus «tényleges szabályait» követi, vagy talán mégis a művészet eszményi irányának bajnoka? Hát Homéros, Sophokles, Virgilius s mások nem követtek «tényleges komoly szabályokat?» a költészetben, habár azok eltértek is egyben vagy másban Shakespeare eljárásától? Hát «az idealismus előre megállapított dogmáit» követő ó-kori klassikusok költészete nem alapul «az emberi szellem komoly tanulmányozásán?» Nem jobb lett volna-e ily értelmetlen mondatok helyett, egyebek közt, megmagyarázni az idő, hely és cselekvény egységét a görögöknél, s aztán Shakespeare is mindjárt érthetőbb a növendéknek s Corneille és Racine jellemzésénél is valamennyire mindjárt felfogható lett volna (127. l.), mi az a «merev szabályszerűség», melyet e költők «túlzásig követnek». Szerző itt Racinet Corneillenél «jobban emancipált»-nak nevezi, holott az aristotelesi szabályokat s a classicismus összes követeléseit sokkal inkább szem előtt tartja Racine, mint elődje, ki *Cid*jében a három egység közül a hely egységét egészen félreveti. — Ugyanez a zavar és tájékozatlanság vonul végig a szerző itéletein a képzőművészetekben, a történetirásban, sőt alig van tárgy, a mely felől hevenyében összeirt állításai között nevetséges értelmetlenségek, ráfogások, vagy ferdítések ne volnának. Képzőművészeti állításai közül nem idézünk, utaljuk az olvasót a könyvre, s főként annak 50. szakaszára, (122. l.), hol a realismus és idealismus küzdelme a művészetben van tárgyalás alatt.

A történetirók közül Thucydides, Tacitus és Macaulay kedvéért hadd idézzünk példákat. «Thucydides a legjelesebb ó-kori történetiró, ki Athén virágkorát s a spártaiakkal vívott polgárháborut irja le *kitünő elmeéllel s teljes öntudatossággal.*» Mi jellemző van ez itéletben,

melyet dőlt betükkel szedettünk, el nem képzelhető. Így a tehetséges fiatal irókról lehet irni a *Hon* hasábjain, de nem Thucydidesről. Tacitust úgy dicséri meg (73. l.), hogy «művei maig is használható kútforrásúl szolgálnak», de már nála azt is megjegyzi, hogy a pártszínezettől nem ment. Hát vajon Thucydides ment a pártszínezettől, kinek műve szintén mindenütt érezteti, hogy a Pericles ellenzékének vezére igazolni törekszik annak idején az ostracismussal megbuktatott törekvéseit és elveit a conservativ pártnak! Nézzen csak utána György Aladár és meglátja, hogy e «teljes öntudatossággal» dolgozó történetiró egy szónoklatában már azt is kifejtette Pericles ellen, a mit György Aladár felületes pártnézetnek tart s a korunkbeli conservativ irók fölfedezésének állít (62. l.), hogy a Pericles korabeli gyors átalakulás és rohamos fejlesztése a szabadelvű intézményeknek kártékony hatású lesz a görög nemzet életére, sőt Athenének egyenesen hanyatlását és bukását vonja maga után. Macaulayről kétszer emlékszik meg, s először «mintaszerü stylban» irottnak mondja történelmi munkáját (13. l.), másodszor pedig Bucklehez méri, s azt mondja, hogy «a többi történetirók (Ranke, Macaulay, Thiers) dolgozatai még kevesebb belbecsesel birnak». (169. l.) A nélkül, hogy mi mondanánk véleményt a szerző itéletének értékéről, legjobbnak látjuk idézni Bucklet, kinek munkáját épen György Aladár és társai fordították magyarra. Neki talán hinni fog Gy. A. is, mikor következőleg szól Macaulayról és birálóiról, bár nem a legjobb fordításban:

«Több tárgyra nézve én eltérek Macaulaytól, hanem nem tarthatom, hogy ki ne fejezzem csodálkozásomat az ő törhetetlen szorgalma, megemésztő ügyessége felett, a melylyel feldolgozta tárgyát és a szabadság azon nemes szeretetéért, mely lelkesíti egész művét. Ezek oly tulajdonságok, a melyek sok időre túl fogják élni kicsiny ellenfelei rágalmait, a kik tudomány és ismeret tárgyában métatlanok saruszíjját is megoldani annak, a kit esztelenül üldöznek.» *

* *Anglia művelődésének története.* Irta Buckle Tamás. Ma-

Vagy talán a philosophia terén lesz könyvének valami olyan értéke, a mely miatt egyéb fogyatkozásait feledhetjük? Csalódás; a ki a fő dolgokban téved, mellékesekben azt helyre nem hozhatja. Mit tartsunk könyvének philosophia-történelmi részéről, könnyü elgondolni, ha látjuk, hogy Aristotelesről mit szól. Ő, az «ó-kor legnagyobb tudósa, habár nem legmélyebb gondolkodója, akaratlanul is egész sereg tudományt tett önállóvá s egy oly tudományrendszer vázlatát alkotta meg, melyből csak most kezdünk némileg kibontakozni». (65. l.) A középkor történelmében még egyszer előfordul Aristoteles s azt olvassuk róla, hogy Ciceróval együtt «csaknem bibliai tekintélyre vergődtek» (90. l.), de azért még sem szól egy szót sem Aristoteles ismertetésére, megelégszik azzal a szerencsétlen ötlettel, hogy az ó-kor legnagyobb tudósa *akaratlanul*, vaktába tette, a mit tett, s így egy öntudatlan ember játszsza az ó-korban azt a szerepet egy maga, a mire az uj-kor megfelelően nagy fontosságu mozzanataihoz tíz-tizenöt legnagyobb elme volt szükséges. De még kedvezőtlenebb lesz itéletünk, ha látjuk, hogy szerző magamagának is ellentmond és így saját itéleteit megczáfolja. «Voltaire — úgy mond — sem tudomány, sem jellem tekintetében nem állott oly magasan, hogy a régi orthodox irány ellenében új eszméket lett volna képes alkotni», s már a következő mondatot igy kezdi: «Alig volt valaha iró, ki a nagy tömegben annyi új eszmét hintett volna el». (130. l.) Szerinte a politikai történelem (11. l.) igen hiányos képet nyujt az emberiség fejlődéséről s aránylag nagyon kevéssé való arra, hogy belőle az emberi életet szabályozó törvényeket felismerjük, s mégis ily nagy mondást szalaszt ki s a politikai történelem legnagyobb fontosságát így igazolja: «az összes emberi fajok között a földközi faj a legtehetségesebb, s ez volt főkép hivatva arra, hogy társadalmi s politikai viszonyokat alkosson». (49. l.) Egy helyen (sőt két helyen is, 108. és 112. ll.) azt állítja, hogy a

gyarul kiadják Endrődi S., Fendler J., György A., György E., Láng L. és Márkus M. III. k. 394. l.

reformatio gátolta, más helyen ismét megmagyarázza, hogy a protestantismus a szabad vizsgálódás elvének hirdetése által ápolta a tudományos fejlődést. (115. l.) Az angolokat (126. l.) egy lélekzet alatt világos fejüeknek és babonásoknak nevezi csak olyan odavetve, mintha szerző teljesen fel volna mentve a meggondolás kötelessége alól, midőn ítéletet mond. Kétszer semmit meg nem fontol, sőt, úgy látszik, egyszer sem. Fejedelmi joggal szórja ítéleteit jobbra és balra, tekintet nélkül arra, vajon egyeznek-e egymással, vagy a szerző alapelveivel, vagy épen a tudomány alapigazságaival. A jóniai görög nép virágzását — szerinte — «egyáltalában nem a természeti fekvés idézte elő». (53. l.) A görög-perzsa háboruk politikai szempontból nem fontosak — úgy mond — «mert a perzsa birodalmat ezen veszteségek nem rendítették meg s alig van nép, melynek történelmében hasonló dicső csaták leírásával ne találkoznánk». (61. l.) Előtte tehát még az sem fontos politikai tekintetben, ha egy nemzet megmenti magát a meghódíttatástól s politikai tekintetben nem fontos dolog megmenteni a nemzet és haza politikai szabadságát. De a positiv tudományok felől is vannak ily souverain ítéletei, melyek vagy nagyon sokat, vagy semmit, vagy értelmetlenséget mondanak. Liebig például, és iskolája «a szerves világ minden vegytani viszonyát kikutatta», (168. l.) a miből nyilván az következik, hogy másnak már nem maradt semmi teendője a vegytan terén. Könyvének mindjárt első czikkében komoly képpel állítja, hogy «a fejlődés tényét eltagadni ma már lehetetlen», mintha tagadná valaki, holott csak annyi áll, hogy a fejlődés tényét más-más formában fogják fel és határozzák meg a tudósok. Ennek méltó párja a könyv végén az az állítás, hogy az emberi nem még alig kisértette meg az önmaga fölötti uralkodást. Különös igazság, ha igazság, mert eddig mindnyájan úgy vélekedtünk, hogy az egész emberi történelem szakadatlan folyamata az önuralomra jutás felé való törekvésnek.

Szándékosan nem szóltunk arról a gondolkozási

irányról, melyet György Aladár követ. Nem bíráltuk magát a rendszert s természetesnek találtuk, hogy a Darwin, Comte s a socialisták és társaik eszméit egyeztető rendszert zavarosabban mutatja be s mégis többre becsüli, mint magok a rendszer teremtői. A colporteurök mindig mohóbbak, elfogúltabbak és messzebb mennek mestereiknél. Így járt György Aladár is a naturalismus, positivismus és socialismus eszméivel, melyeknek az egész világtörténelem mezején való keresztülvitelét kísértette meg. Az eszmék túlzása mellett is elvbeli elfogúltság nélkül szerettük volna e munkát méltányolni, mert mindenkor örömmel látjuk, ha íróink jó könyvekben mutatják be az eszméket és elveket, melyeknek elterjedését ohajtják. Sajnáljuk, hogy ezt most nem mondhatjuk; de a munka sikertelenségén nem csodálkozunk. «Hamar elvész a mi hamar kész, s a mi kevésbe kerül, többnyire nem sokat ér» — mondja egy régi magyar költő s György Aladár könyve nem egyéb, mint egy hevenyében összetákolt rögtönzés, mely már csak stylusa miatt sem való iskolai kézikönyvnek. Vannak körmondatai, melyeknek elejét vagy végét tollában feledte a szerző, míg más mondatokban az alany semmiféle viszonyban sincs az állitmánynyal. Egyes számú állítmány, vagy megfordítva, az nála rendes dolog, s néha a mondat végét egészen másként szövi, mint kezdetén indúlt. Tömérdek benne a kétértelműség s gyakran csak úgy kell kitalálnunk, mit akart a szerző állitani. «A czigányok nyelve — mondja egy helyen — Pott kutatásai folytán a szanszkrit és pakrittal rokon» (36. l.), Pott kutatásainak *következtében* rokon tehát az a két-három nyelv egymással? «A megholtakat — mondja más helyt — a Styx-folyón át Charon hajós szállította az alvilágba — egy darab pénz átadása mellett.» (58. l.) Melyik adta át azt a darab pénzt a másiknak, azt tudni kell, de megmondva nincs. A zsidók «az assyriaiak s rómaiak elnyomása alatt mindinkább a kereskedelemre fordították figyelmöket». (44. l.) Ki volt tehát elnyomva? kérdezheti a most tanulni kezdő növendék, mert megmondva ez sincs. «Maga ezen tény — — — eléggé mutatják» irja a 40-ik lapon

stb. Nem fárasztjuk az olvasót ily elemi dolgok idézgetésével, csak azt említjük meg, hogy mindezekhez még germanismus is járúl — meglehetős szép mennyiségben.

A germanismus egyébiránt a szerzőnek nemcsak mondataiban, hanem eszméiben is meglehetős adag. A világtörténelembeli «kiváltságos törzsek» elméletét teljesen átvette György Aladár a pangermán philosophoktól s csak mintegy kegyelemből engedi meg, hogy az indogermán faj mellett «a többi fajok fejlődése szintén jogosítva legyen a fejlődés történelmében szerepelni», (13. l.) Ily eszmék mellett nem csoda, ha egy hat lapra terjedő kis vázlatban (184—190. l.) úgy leteremti szerző egész nemzetünket, mint a debreczeni kollegiumot, a főváros iskolatanácsát, vagy épen a zsidó zugiskolákat szokta. Magyar műveltségről beszélni korlátoltság, őseink félművelt rablók voltak, s évszázadokon át csak külmázként tapadt reájok a műveltség. (185. l.) Kún László küzdelme Ottokár ellen, az már fontos, mert «szélesítette a nemzet látkörét» s bizonynyal sokszorta többet ért, mint az «Anjouk nemzetellenes kormánya», mely «nem volt alkalmas arra, hogy a művelődés nagyobb lendületet nyerjen». Ily tudatlan fecsegést folytat hat lapon keresztül, melyben az is előfordul, hogy a magyar nemzetnek több Iliásza és Nibelungenliedje is volt, s ez már azért is valószinű, — a történelmi adatok s minden analogia ellenére is — mert szerző azt mondja, hogy «ebben aligha csalódik». Csalódik bizony, épen úgy csalódik, mint abban, hogy a Kún László szekere olyan dicsőséges volna, mint az Illés prófétáé. Rajzolni vagy jellemezni, fejtegetni vagy csoportosítani itt sem próbál szerző, csak kipked-kapkod s igazat és nem igazat oly csodás mohósággal zavar egybe, hogy e nehány lapnyi keveréket íveken át kellene elemeznünk, ha arra érdemes volna. Újabb költészetünket s irodalmunk legnagyobb alakjait nem említi; az neki mind semmi, «egyetlen sajátságos, azonban minden esetre figyelemre méltó tünemény Csokonai Vitéz Mihály részben nemzeti irányú működése, mely azonban több évtizeden át

követő nélkül maradt». (187. l.) Hol áll Csokonai, mint eredeti magyar nemzeti költő, Petőfi és Arany mellett, kitünő tehetsége és bámulatos kezdeményei mellett is, nem szükség fejtegetnünk; mindenki jól tudja, a ki a magyar irodalom történetében itélni képes. György Aladár valószinűleg engesztelő-áldozatúl fűzte babérját Csokonai homlokára, hogy a debreczeni «alma mater» bocsásson meg neki is valaha úgy, mint másik elrugaszkodott fiának.

Komolyan szólva, György Aladár tagadhatlanúl sok mindent tanult, sokat és sokfélét összeolvasott, de rendkívűl kevésre becsüli tudományát, hogy ily alakban s ily elhamarkodva dobja ki a piaczra, minő ez a művelődéstörténelmi rögtönzet. Több műgond, több fáradság, több javitgatás, a részeknek többszörös összehasonlitása, az eredetiség hajhászásnak elkerűlése rá segitheti arra, hogy a mostaninál sokkal jobb könyvet írhat e tárgyról. De hogy valaha igazi művelődéstörténelmi iró lehessen, abban kételkedünk, mert egész könyvében sehol meg nem villan a történelmi érzék és a történelmi felfogás.

Magyar irók albuma. Élet- s jellemrajzok. Irta Vutkovich Sándor gymnáziumi tanár. (Bolti ára 2 frt. 50 kr.) Pozsonyban. A szerző tulajdona 1873.

Egy pár hónappal ezelőtt Pozsonyból postai küldemények mentek szét egyes iskolák tanulói, önképző vagy olvasó társulataihoz, melyekben, utánvét mellett küldve, egy állattani vékony füzetkét kaptak az ifjak, a nélkül hogy rá előfizettek volna. E küldemények igazgatói pecsét alá voltak zárva s mellékök egy meleg ajánlás volt csatolva, hogy az ifjak gyűjtsenek mennél több előfizetőt Vutkovich Sándor tanár «*Magyar irók albuma. Élet- s jellemrajzok*» czim alatt megjelenő művére, s az állattani füzetkéért járó húsz-harmincz krajczárt csatolják ama nagyobb összeg mellé, melyet Vutkovich könyvére gyüjtenek. Zajtalanul és ügyesen volt az

egész intézve, de hogy mi lett az eredménye, nem bizonyos. Elég annyit tudni, hogy Vutkovich Sándor könyve megjelent s egyik-másik lapunk, az előszó olvasása után, ugyanazokat mondja el róla ajánlásul, a miket a szerző maga irt műve jellemzésére.

Ez az előszó meglehetős követelő hangon van irva. Miután előadja szerző, hogy az irói életrajzok ismerete mily tanulságos, s hogy mi e tekintetben milyen szegények vagyunk, kiemeli, hogy »különösen legszegényebbek vagyunk oly munkákban, melyekből tüzetes és különös irodalomtörténeti tanulmány nélkül kerek, kész képet alkothasson bárki azon költőnek egyéniségéről, kinek valamely műve megragadta szivét, vagy azon iróról, kinek eszméi épen tetszésével találkoztak.« E hiány pótlására készült, az előszó szerint, Vutkovich munkája, melyben — mondja szerző — »az elősorolt adatokat közvetlenül az illető irók munkáiból, koruk irodalmából és a legrégibb időktől maig terjedő folyóiratokból merítettem és azért *teljesen hitelesek*. Igen természetes ennek következtében, hogy az olvasó nem egyszer fog találkozni új adatokkal és ezen adatok nyomán az egyes irók működésének méltatásában az eddig uralkodóktól eltérő nézetekkel. És ezt különösen meg kell emlitenem, hogy az itélet, melyet az egyesekről irtam, bennem minden tekintélyi befolyás nélkül az illető iró munkáinak közvetlen hatása alatt keletkezett és a kimondott szó oly meggyőződésem, melyet irodalmi tekintélyeink állitásai és nézetei ellenében is ki kelle mondanom.«

Az olvasó képzelheti, mily bámulat fogja el azt, a ki Vutkovich könyvét lapozgatni, olvasgatni kezdi, majd egész figyelemmel és apróra végig olvassa, mikor észreveszi, hogy ez után a kissé zavarosan, de nem igénytelenül irt előszó után, egy közönséges rosz compendiumot talál, melyben az önálló tanulmánynak semmi nyoma, az önálló itéletnek pedig még árnyéka sincs, s az irók jellemzése legtöbbször nevetségesen együgyű phrasisokban áll, melyeknek olykor még csak értelmét sem lehet kiokoskodni. Cesinge Jánostól, Erdősitől és Tinódi

Sebestyéntől le a Szana Tamás, Névy László és Toldy István életrajzáig, nincs egyetlenegy úgy megírva, hogy abban a szerző vagy adatbeli, vagy mondattani, vagy logikai, vagy aesthetikai, vagy bármi más nagyobb szabású baklövést ne követne el s alig van az élő írók között, a ki a róla irott élet- és jellemrajzban egy vagy más módon compromittálva ne volna. A hibákat itt épen nem kell vadászni; a biráló kezében forgott példányban oly bőséggel vannak kijegyezve, hogy azokat felsorolni, megigazitni és megmagyarázni kisebb munkában nem lehetne, mint a mekkora magának a szerzőnek 342 nap lapra terjedő *albuma*.

Vutkovich hiteles adatai (a sajtóhibák légióit épen nem számitva) életrajzi, irodalmi és irodalomtörténeti tekintetben egyaránt botrányosak. Szerinte Gyöngyösi István «a magyar alexandrin megalapitója» (20. l.); Barcsay Ábrahám eleintén «Zrinyi-nemben, később négyes, majd kettős rímekben irt» (41. l.) az újabb népies iránynak pedig «Csokonai volt megalkotója.» (50. l.) Pázmándy Horváth Endre «a magyar hexameternek megteremtője» (86. l.), Berzsenyi «magasabb lendületet csak Virágtól nyert» (90. l.), s Szemere Kazinczy helyén lett a Kisfaludy-társaság tagja. (92. l.) Hogy az ő értesülése szerint Katona József «emléke látható a nemzeti szinház előtt» (111. l.), az csak olyan csekélység, a mi számitásba sem jön, hanem az már pompás gallimathias, hogy Jósika Miklós «megnősült, elvevén a 15 éves, Kállay Leónak bájos leányát» (122. l.) s a rá következő lapon a *hitelességnek* erős bizonyitéka, hogy egy azon lapon elsorolja Jósika összes műveinek czimét s köztük a beszélygyüjtemények czimeit is és egyszersmind a «beszélyek» szót mindenütt oda nyomatja a *Sziv Rejtelmei*, *Regényes képletek* stb. czimek mellé: mégis a főszövegben előforduló jellemzéshez, mely igy szól: «beszélyei jelesek» alul csillag alatt oda jegyzi szóról szóra a következőt: «Ki is jöttek «Regegyöngyök» czim alatt!» — a munkák sorozatában pedig szó sincs a *Regegyöngyök*ről. Ilyen adat az is, hogy Czuczor *Hunyad* czimű eposzából «csak Cesinge éneke

ismeretes» (141. l.) holott csak Toldy kézikönyvében három töredék fordul elő, mely egyik sem Cesinge éneke. Érdekes adat az is, hogy Kunoss *Kitárom reszkető karom*, című dala «egyike legszebb s legérzeménydúsabb népdalainknak», (157. l.) az pedig épen nagy fontosságú újság, hogy Kriza János «a *Vadrózsák* hires szerzője.» (163. l.) Tóth Kálmán is ugyan csak meg lesz lepetve, ha elolvassa, hogy az ő *Egy királyné* című darabja, mely «az akadémiánál erős versenytársak mellett nyert száz aranyat, eddigelé körülbelül száz estét töltött be a szinpadon.» (312. l.) Efféléket, hogy Arany János 1814-ben született, hogy Kemény *Gyulai Pál* című regénye 1857-ben jelent meg, s hogy Bérczy Károlyt 1867-ben Szontágh Gusztáv meglátogatta, s hogy Egressy Gábor «1866. jul. 3-dikán éjjel három negyed tizenkét órakor omlott össze» a szinpadon Brankovics György szerepében, s hogy Szász Károly «Lorándfi Zsuzsánnáról hat énekben irt» költői beszélyt, végre, hogy Abonyi székfoglaló beszélyét értekezésnek hiszi, részint sajtóhibáknak, részint apróbb, a *hitelességet* ugyan rontó, de mégis megeshető tévedéseknek jó lesz tekinteni, mert ezek mellett ököllel fölérhető botlásokat is találunk. Ilyen már Abonyi Lajos munkái felsorolásánál (319. l.) az, hogy Abonyi *A főnö krónikája* című beszélygyüjteménye «száz népies beszélyt foglal magában», de azért Vutkovichot semmi sem gátolja, hogy ezt állitsa a következő sorban: »Összesen irt tehát eddig 4 regényt, 82 beszélyt» stb., s ezt képtelenségben csaknem utoléri az a másik, a mit Obernyikről mond, hogy «Kecskeméten az epemirigyet ő is megkapta s Pestre ment orvoslása végett, ott azonban a Rókuskórházban elhunyt» stb. Hogy a cholera természetét ismerné Vutkovich, épen nem mondhatni, hanem talán azt sem tudta, hogy az az epemirigy, melyben Obernyik meghalt, az 1855-diki cholera volt. Hát arról mit szóljunk, hogy a szerző itélete ily adatokat is megenged, mint a következő. Medgyes Lajosról irja, (205. l.) hogy «1845-ben megnősülvén, búcsút vett a poézistól» s ezt az adatot arra alapitja, hogy *Búcsú a költészettől* cím alatt akkor a

Pesti diratlapban egy verse jelent meg Medgyesnek. Vutkovich egy szóval sem emliti, hogy azután egyszer csak megint irt és adott ki, sőt most is ir és folyvást ad ki verseket a lapokban. S hogy nem olvasta szerző azokat a dolgokat, a mikről szól, azt csak ez az egy adat is napnál világosabban mutatja, hogy szerinte Erdősi János «első volt, ki Balassa előtt elégia alaku verseket irt», (10. l.) mert hogy Balassa és Erdősi elégia alaku verseinek egymáshoz semmi köze, azt ma már minden felsőbb iskolás fiunak tudnia kell. De V. még az egészen közönséges verstani, költészettani, s aesthetikai műszavakkal sincs tisztában, különben nem mondhatna ily badarságot, hogy Tinódi «négyes rímeket használ dallamaiban.» Hogy a rím a vers szövegében, nem pedig dallamában fordul elő, arról ugy látszik sejtelme sincs. S hogy az adatok mily teljesen hitelesek, arra még csak egy példát lássunk Bessenyei életrajzában. »1772-ben — irja szerző — költői művekkel lépett fel, u. m. *Ágis*, *Hunyadi László*, *Attila*, *Buda* tragédiákkal és *Philosophus* vigjátékokkal.» (37. l.) Megemlithetnők ugyan azt is, hogy a *Philosophus* csak egy vigjáték, hanem ennél fontosabb az, hogy *Hunyadi László* és *Buda* tragédiák, mint alább a munkák sorozatában látható, (39. l.) 1773-ban jelentek meg, a *Philosophus* pedig 1777-ben. S még ennél is nagyobb gondatlanság az, hogy Vutkovich még azt sem jegyezte meg Toldyból, hogy *Attila* és *Buda* nem két külön tragédia, hanem *Attila és Buda tragédiája* czim alatt jelent meg második kiadásban az a munka, melynek az első kiadásban *Buda tragédiája* volt a czíme.

Ha ezek s a többi ilyen «hiteles adatok» az irodalomtörténetben valami zavart okoznának, nem sajnálnók sem az időt, sem a fáradságot, sem a tért ezek földeritésétől, de igy abban hagyjuk s más jeles tulajdonságok felsorolására térünk át, mert meggyőződésünk szerint Vutkovich adatai csak a nála is tájékozatlanabbakat vezetik félre, olyan pedig azok között, a kik már az irodalomtörténetében szereplők életrajza iránt érdeklődnek, mégis csak kevés fog akadni.

A szerző jellemzési módja és itélete az egyes irókról

minden olyan gyengeségben szenved, a mi a hivatlanságot mutatja az irodalom mezején. Semmi érzéke a jellemző iránt, s mind saját mondásai, mind idézeteinek nagy része csak üres szóbeszéd, mely az iróról semmi képet nem ád. S ez egyaránt áll az irodalmi művek és a szerzők jellemzésénél. Erdősi nyelvtanáról nem tud egyebet mondani, mint hogy az »bámulásra inditó« (10. l.) Zrinyi a költő pedig ugy van jellemezve, hogy ő «irodalmunk egén fényes csillag volt.» (16. l.) A csillaggal és virággal különben, mint a rosz irók legroszabb faja rendesen, Vutkovich is nagyon meg van akadva, maga is örömest használja, más iróból is szereti idézni. «Zrinyi hatalmasán, üstökös gyanánt lépett föl» idézi (17. l.) Aignernek az *Elégiáról* című munkájából, Kisfaludy Sándor pedig «költészetünk legfényesebb csillagai közé tartozik.» (77. l.) Jósika Miklós «művészete szülemlési műfolyamát, vagyis megeredését», egy olyan idézettel akarja jellemezni, mely Erdélyinél is nehezen érthető kép, Vutkovichnál pedig, a maga eredeti szövegéből kiszakitva, teljesen érthetetlen; »egy-egy csillag törik szét nem ugyan részeiben, hanem sugáraiban, melyek örökké visszavezetnek az anyatesthez és előáll egy-egy regény.« (124. l.) Czuczor jellemzésére két rosz versszakot idéz Jámbortól, ugy látszik azért, mert tele van az érthetetlenségig szép frázisokkal s egyiknek refraineje: «Sirjatok virágok, Elnémult Czuczor», a másiké pedig «Sirjatok pacsirták, Elnémult Czuczor.» De ez még nem elég, mert három-négy sorral alább már megint azt mondja, hogy Czuczor «a lyránál huszonkét évet töltött s e nemben alkotott művei hervadhatatlan virágok poézisünk koszorujában.» (141. l.) Szemere Miklósról pedig, már máshol nem tudván idézni valót találni, idézi a *Fővárosi Lapok* egy ujdonságából, hogy «senki sem ajándékozhatná meg az olvasó közönséget oly eredeti, változatos tartalmu és élénk szinekben gazdag vers*bokrétával*» stb., (143. l.) s ez a hirlapi ujdonságból vett idézet csaknem az összes jellemzés, a mit Szemeréről veszünk. Frankenburgról is idézi a *Honderü* mondását, hogy ő «irodalmunk mindig táguló látkörén

egyik legfényesebb csillag gyanánt föltünő jelenség», (162. l.) s ezt a «jelenség» szót, ugy látszik, szintén nagyon jellemzőnek tartja, mert többször is használja a maga szavaival ejtett itéletekben, pl. Verseghynél, ki «egyike irodalmunk legfontosabb jelenségeinek.» (54. l.) Lisznyai Kálmán sem szabadul meg a virágtól, mert ha már csillaggá nem tette a szerző, de azt elismeri róla, hogy «benne a halál jeles iróink koszorujából kedves virágot szakitott ki» (278. l.), hanem Jókait már az égre helyezi, idézve Beöthyt, ki őt «a magyar irodalom napjának nevezte», (291. l.) Rákosi Jenő pedig, miután «Shakespeare beható olvasása mellett elsajátitotta a szinköltőnek szükséges érzéket» ..... «mondhatnám meteorként tünt fel Aesopusával.»

Hanem még ez sem ad elég hű képet Vutkovich jellemzési módjáról és idézeteiről: annyira szereti a kevés értelmü, dagályos mondásokat, hogy Fáy Andrással «honunk szivén, Pesten» ohajtatja a protestans magyar egyetem alapitását, Kemény Zsigmond pedig «honunk szivébe tette állandó lakását», Lauka és Rákosi szintén «hazánk szivébe» mentek. Toldyt azzal sérti meg, hogy rendesen akkor és ott idéz belőle, a mikor és a hol nem sokat mond. Virágh Benedek jellemzésénél igy ir: «Philosophiai ódái — mint Toldy remekül megjegyzi — ezüst tó, melyen a nap sugaraiban ártatlan rovarok táncolva röpdösnek.» (48. l.)

Az «egyes irókról, mennyire minden tekintélyi befolyás nélkül» alkotta itéleteit, annak kiáltó bizonysága az, hogy jellemzéseinek nagy része csupa idézet. Toldy Ferencz, Erdélyi János, Gyulai, Greguss, a régiek közül Kazinczy, Kölcsey, Vörösmarty, az ifjabbak közül Szana Tamás, Aigner Lajos, Závodszky Károly, Ballagi Aladár mind idézve vannak egy vagy más helyen, a hol a szerző valamit mondani szeretne jellemzésül s egyes nagy mondásokat akárhányszor vesz Jókaiból, Petőfiből is, mikor aztán már sehol nem talál semmit, maga mond valami bombastot, s hogy nagyobbszerünek tessék, idéző jelek közé teszi. Mikor a maga itéletét mondja, rendesen olyat talál, hogy egy csapással vadat

is mond, de mégis nagyon mindennapi marad. Zrinyit «teremtő lélek, mély érzelem, költői fogékonyság és lángészszel párosult alkotó erő jellemzik», (17. l.) Baróti Szabó Dávid versei darabosak, mivel a magyar prozódiába a latin prozódia szabályait akarta behozni», (33. l.) Virág Benedek a *Magyar századok* című történeti művében «mint lángeszű s igazságos biráló tünik ki. Előadása velős, mint Tacitusé» stb. (48. l.) Kazinczyra «Himfy és Berzsenyi jótékonyan hatottak», Palóczi Horváth Ádámot pedig mindjárt megismerjük, mihelyt megtudjuk, hogy «prózája egészen eredeti, nyelve sajátságos.» (61. l.) *Bánk bánt* «hazafias darabnak» mondja (112. l.) holott, bár nem hazafiatlan, de épen ellentéte az ugynevezett «hazafias» drámáknak; Eötvös életrajzában pedig róla és Szalay Lászlóról ezt mondja: «hogy a két fiatal ember nevezetessé lett, azt tudja *minden művelt ember a világ egyik végétől a másikig.*» (176. l.) Anglia a *Falu jegyzőjét* «lelkesedéssel fogadta», a *Magyarország 1514-ben* című regénynek «hatása a nemzeti közszellemre leirhatatlan», holott már oly mozgalmas időben jelent meg, hogy nagyon csekély hatást tehetett. Sárosy Gyula költeményeiben «szerelmet, népdalokat, epigrammokat, nedélyt s más egyebet zeng», (197. l.) Tompa Mihály pedig, mikor 1841-ben föllépett, «már egyike volt a hontavasz kedvenczeinek» s később, a forradalom után «bár nem énekelt hangosan, mint a pacsirta, de hazafias melancholiája átérezteté a nemzettel érző szive fájdalmát.» (220. és 221. l.) Ugyancsak Tompának «nyelve eredeti, kifejezései meglepők», mig Tárkányi nyelve «simán engedelmes s behizelgőleg hangzatos.» (224. l.) Tárkányiról még egy nagyon jót mond: «Kazinczy Ferenczneк prózában adott Messiás fordítását az ő hangzatos hexametereivel összehasonlitva láthatjuk, mint szakadozik az egetverő gondolat jelentéktelen csecsebecsékben anorganicus darabocskákra.» (223. l.) Jámbor Pált «a szabadságharcz alkalmával a haza kiáltó szózata vándorsarura kényszerité», (252. l.) Petőfi pedig «bár műveinek külalakja nem felelt meg egészen a költészettan szabályainak s a szépészeti izlés

sem volt sajátja: mégis a szépnek páratlan hatását tudta előidézni.» E jellemzésnek méltó a folytatása is. «S ez könnyen megmagyarázható — ugymond — mivel dalainak alapeszméje mindig e két fogalom «Haza» és »Szerelem» körül forog s minden művében, melynek e két fogalom szolgál alapeszméül, teremtő képzeletét a legszebb fényben tünteti elénk. Lángoló szellemének rohamos, szenvedélyes röpte és változatossága hasonló a fáradhatatlan buvárhoz, ki a kedély legmélyebb rejtekeibe hatol s onnan hozza fel a legbecsesb gyöngyöket; majd a virányokra száguld szelleme s ott gyengéd virágkelyheket gyüjt, melyeknek illata mármorba ejti a kedélyt.» (269. l.) Lisznyai szerinte tehetséges balladairó, de drámai kisérletei nem sikerültek «nem is csoda; — irja Vutkovich — a magasban repkedő s fellengző képzelmű lantos nem tudott az élet tragikomikus drámájával megbarátkozni.» (278. l.) Podmaniczky regényeit «a bírálók leggyakrabban lerántották», mondja; — Greguss Ágost pedig «gondoz, idomit, hogy a mi általános, váljék különös érdekekhez képest használható sajáttá.» Ezt a Gregussról szóló mondást pedig meg kell érteni igy, a mint itt idézve van, mert a szövegben a szerző meg nem fejti, hanem egy uj kikezdésben uj értelmetlenségeket beszél badarul összezagyvált bölcseleti műszavakban. (279. és 298. l.) Tóth Kálmán jellemzésére elmondja, hogy Nagy Ignácz «Tóth költői erének nagy pártolója volt», s mikor egyes «kiváló költeményei ritka elismerésre találtak a közönségnél, mondhatnám tulságos méltatásra»: akkor már «a töviskezü kritikusok sem maradtak el s üzték személyeskedő birálataikat.» (310. l.) Abonyit és Dalmadyt házasságuk együgyüen virágos leirása által szinte nevetséges helyzetbe hozza. Az erkölcsi és illedelmi érzék csekélysége és fogyatékossága a rólok szóló, boszantóan nevetséges két mondásban, méltán csatlakozik az aesthetikai izléstelenségek nagy seregéhez, melyektől a *Magyar irók albuma* hemzseg.

De nézzük a szerző logikai baklövéseit és ellenmondásait, melyek közt igen mulatságosak is fordulnak elő. Ilyen az, a mit Arany Jánosról mond, hogy, «Jánoska

egyetlen első fiuk volt az agg szülőknek», (199. l.) mintha bizony több *első* fiok is lehetett volna. De Toldy kézi könyvében világosan olvasható, hogy Arany sem első, sem egyetlen fiú nem volt. Ilyen az a másik is, a mit Kerényiről irva egymás mellé állit, hogy midőn külföldről tanulmányokkal gazdagon haza érkezett «derült egére csakhamar borús fellegek vonultak. — 1847-ben a *Szépirodalmi szemle* határozottan kimondta felőle, hogy nem költő», stb. (254. l.) Ez volt tehát az a «borús felleg!» Garay jellemzésénél is ilyen tüzes jégcsaphoz hasonló ellenmondás fordul elő, hogy Garayt a nemzet első rangu költői közé számítja, de azért «költeményeiben több a gondolat, a reflexió, a didacticus elem, mint a lyrai érzés»: s ha erre az olvasó azt kérdi, hogy miért foglal tehát Garay a nemzet elsőrangu költői közt helyet? Vutkovichnál azt a választ találja, hogy «Nincs egyetlen költőnk sem, a ki annyi balladás verset irt volna, mint Garay: nincs egy sem, ki a magyar történet és hősmonda világából annyi eseményt, annyi alakot ültetett volna át a kisebb elbeszélés vagy elbeszélő dal költői kertjébe, ki a nemzet főembereinek emlékét oly hézagtalan teljességben s krónikás lelkiismeretességgel iparkodott volna hosszabb, rövidebb énekekben az utókorra szállitani.» (172. l.) Ime igy fejti meg az első rangu költőség titkát az önálló itéletü Vutkovich! Szász Károlylyal is furcsán bánik. Egyszer, Szemere Miklósnak a *Vasárnapi Ujság*ban közölt életrajza miatt, két csekély adatot — ugy látszik Szemere levele után — helyreigazitva igy fejezi ki boszankodását Sz. K.-ra: «De Szász Károly urhoz is fordulok!» majd ismét igy kiált diadalmasan. «Egyik sem áll nagyérdemü Szász!» (144. l.) Hátrább Szász életrajzában arról a figyelemről beszél, mely Szász Károly «szerény igyekezeteit kisérte.» S végre azzal fejezi be, hogy «Szászt nem hiába szokták Vörösmarty, Arany, Tompa, s Petőfi mellé tenni, mert irodalmi működése nem csak külterjileg nagy, rendkivüli, hanem belterjileg is gazdagitotta irodalmunkat.» (283. l.) Jellemző a szerzőre nézve az is, hogy Szász Károly forditásairól egyebet nem tud mondani ez egy szónál, hogy azok «gyönyörüek».

Szentjóbi Szabó Lászlóról is mond egy zagyva itéletet, melyről nem tudni dicséret-e, vagy ócsárlás? Ugy látszik maga sem tudta a szerző mit mond: Szentjóbi Szabó László — ugy mond — «költői lelket tanusit, bár csak a jóhangzásra épitette verseit. S mi volt e jóhangzás? A magyar ütemes versidom tökéletlen alakja.» (66. l.) Mily jó alkalom volna ez a magyar rythmus, bár öntudatlan, de mégis feltünő érzésének feltüntetésére Szentjóbinál, ha a szerző fel tudná használni!

Mind e nagymérvü hibákon kivül még egy van, a mi a könyvet az eddig emlitett gyarlóságainál is sokkal inkább rontja. Nincs az egész munkában semmi arány, semmi egyöntetüség. Nagy Imre, a debreczeni korán elhalt költő egyénisége sokkal inkább ki van színezve, mint Kölcsey vagy Bajza, Erdélyi vagy Kemény Zsigmond, Arany vagy Tompa alakja; Vahot Imre életrajza pedig egyike a legterjedelmesebbeknek s benne még az is el van mondva, hogy jó «kedvében» irta meg első vigjátékát; s az ötvenes évek alatt az irodalom Parnassusán véghez vitt mezitlábas hanczuzások s tisztelet és méltányló elismerésnek ugyanazon hangján vannak elmondva, a melylyel Széchenyi vagy Eötvös működését kiséri szerző. Bő tere van annak leirására is, hogyan utazott el Vahot Bertókkal, egy czimbalmossal, keletre, midőn «jövedelmi forrása egészen kiszáradt». Tóth Kálmán életrajza is egy csomó mendemondával van föleresztve s Szokoly Viktor csaknem oly részletes ismertetésben áll az olvasó előtt, mint Jókai Mór. Az egyöntetüség hiányából ered az is, hogy Berzsenyi életrajzában a Kölcsey birálata «fanyar, túlszigoru», Kölcsey életrajzában pedig ez áll: «Birálataiban szigoru, de alapos,» Pázmány Péterről egy és ugyanazon lapon elmondja, hogy «demosthenesi tehetségét *minden jóra* felhasználta» és hogy az 1619-diki országgyülésen «a protestánsok sérelmeinek orvoslását az ő közbenjárása következtében tagadták meg.» (13. l.) Arany nehány szép költeményének czimét idézve, utána veti, hogy azok «kedvencz szavalati darabok», mig Nyilas Samu verseinél egynehány-

nak a czime után azt nyomatja, hogy «költészetünk gyöngyei közé számithatjuk.»

Túlszigorusággal különben épen nem lehet vádolni; az elismerést, ha neki fog, két marokkal is szórja s néha akkorákat mond, hogy csaknem gúny gyanánt esik. P. Szathmáry Károly «első rangu novella-és regényiró», Szigeti József szindarabjainak «alakjai a magyar társadalomnak állandó typusai. Jellemei a specialis vonások mellett általános érdekük, a kidolgozás meg oly korrekt minden irányban és tekintetben, hogy művei paradigmákul szolgálhatnak; a zamatos dictió, a leleményes fejlemény, a fölséges humor örökbecsük.» (257. l.) Még ezeknél is jobban feldicséri Vahotnak azt a férczművét, melyet *Budavár bevétele 1849-ben* czím alatt ismer a budai aréna közönsége. Ellenben Degré iránt már nem ily méltányos, hogy csak ennyit mond róla: «Vigjátékai elég komikusak, beszélyei sikerültek, előadása sebes menetelü s könnyed.» Egyébként a dicséret sokkal inkább eleme, mert a gyönyörü, gyöngy, remek, kitünő, jeles, derék stb. szók egymást érik a munkában s néha még tóditja is a dolgot, csak hogy nagyobbat mondhasson egy-egy iróról. Ilyen az, a mit Tóth Kálmán *Egy királynéjá*ról láttunk s ennek méltó párja az, hogy Abonyinak «*A betyár kendője* czimü szinmüvét tetszéssel játszák szinpadainkon», holott eddigelé még csak Kolozsvárt adták elő. Jelzőiben pedig oly pazar, és mértéket nem tartó, hogy a Szarvas Gábor által szerkesztett *Nyelvőrt* epochálisnak, Szana Tamást a «*Figyelő* szellemdús szerkesztőjének» nevezi, Szokolynak, mint beszélyirónak «bő lélektani ismereteiről» beszél, Molnár Aladárnak egy tanulókorabeli czikke Kazinczyról remek s igy tovább. Nem tudni, czélzatosan történt-e, vagy véletlenül, de annyi áll, hogy minden iró, a kinek valamelyik folyóirattal, heti vagy napilappal van összeköttetése, vagy a ki épen szerkesztő, az mind agybafőbe van dicsérve.

Mindent összefoglalva, e munka oly botrányos zagyvalék, hogy megjelenése, ha csak egy kissé roszabb volna és több hitelt tudna szerezni, valóságos veszedelem volna az irodalomtörténet tanulgatójára. Nem tud-

juk az egyes iskolák növendékei közt, minthogy először is azoknak volt ajánlva terjesztése, mennyire van elterjedve, de hiszszük, hogy az irodalomtanárok nem engedik commentár nélkül maradni e munka kitünőségeit, melyek tekintetében oly páratlan, hogy még Jámbor Pál irodalomtörténeti könyve sem mérkőzhetik vele tökéletlenségben. A pozsonyiak, ugy látszik, egész buzgalommal támogatták a szerzőt munkájában, mind tudományos, mind anyagi segédeszközökkel. Igazán sajnáljuk, hogy irodalmunk ügye iránti dicséretes buzgalmok ily férczműre fecsérlődött.

Az élet tarkaságaiból. Irta ifj. Ábrányi Kornél. Rajzok és elbeszélések. Buda-Pest. Az Athenaeum r. társulat tulajdona. 1875. Ára 1 frt 20 kr.

Tárczaczikkekben alapos fejtegetést, komoly tanulmányt, tárczabeszélyekben gondos alakítást, bensőbb jellemzést, lélektani élethűséget keresni soha sem igen volt divatos a magyar irodalomban. Nem csoda, ha ezt a divatot ifj. Ábrányi Kornél sem kezdette meg. Talán óka sem volt rá, mert kevesebb kelendőségnek örvendettek volna munkái lapjainknál, melyek, csaknem kivétel nélkül a bécsi szellemű, hóbortos és üres tárczaczikkeket tartják genialis közleményeknek. Úgy látszik, hogy ezek igényeinek akart megfelelni, mikor e kötet nagy részét írta szerző. Kevés szavunk lett volna ellene, ha ott hagyja könyve háromnegyedét a napi lapok hasábjain: sajttakarónak. De úgy látszik, nemcsak laptölteléknek, hanem olvasmánynak is szánta e dolgozatokat, vagy legalább azt hitte, hogy a mi egyszer megjelent, az mind méltó arra, hogy önálló kiadásban is megörökíttessék. Ebben már csalódott; a könyvtől mindig többet várunk, mint a tárcza-csevegésektől.

Rajzai és elbeszélései közül alig két-három akad olyan, mely némi becsvágy mellett is megjelenhetett;

a legnagyobb rész üres hóbort és felszínes elménczkedés. Legrikoltóbb például hívatkozunk *A metamorphosis* czimű elmésségre, melyben Karádi Béla az ősi karádi birtokot úgy szerzi vissza egy nyárspolgári családtól, hogy kisegitő «deus ex machina» gyanánt egy disznót szerepeltet. Béla, egy falusi csárdában, Rózsai nyárspolgárt egy gép segélyével ágyából a pinczébe sülyeszti s helyére egy röfögő disznót fektet. Rózsainé elhiszi, hogy férjét valami gonosz hatalom átváltoztatta. Rózsaira pedig a pinczében ijeszt rá Béla, hogy ő a pokolban van s helyét a földön egy disznó foglalta el. S mikor ezek mind ezt komolyan hiszik: a disznó elszalad világgá, mint a közmondás szerint, a miskei malacz, Rózsai pedig haza szabadul s elhatározzák, hogy ily gyalázatban Karádon nem élhetnek, s tisztes nyereség mellett visszabocsátják Karádi Béla kezére az ősi jószágot. *Egy borzasztó éjszaka* czím alatt pedig azt mondja el, hogy egy parlagi úrforma vendégtől hogyan megréműlt az egész család, mikor az, éjszakának idején, sorba zörgette az ajtókat s minden zárt fel akart törni. A megrémült nők, kik egész éjen át halálos kínokat álltak ki, csak reggel tudják meg, hogy — mint az inas mondja — «korelája akart lenni» a vendégnek, s nem volt vendég gyanánt álruhában a kastélyba lopódzott rabló, hanem egy szegény bukófélben levő kurtanemes, ki a házi gazdától pénzt akart kérni kölcsön, de nem találta otthon. Ilyen s ehez hasonló leleményei vannak ifj. Ábrányi Kornélnak, de még üresebbek is. *La bella Venezia* czím alatt mindössze annyit olvasunk, hogy egy fiatal házaspárt hogyan kergetnek el Velenczéből a szúnyogok és a ciceronék.

De ne időzzünk e léhaságokon, melyek az önképző körök humorára emlékeztetnek s lássuk a komolyabb dolgokat. Ezekben Ábrányi csakugyan költői hatásra törekszik s törekvése többször sikerül is. *A párbaj* czimű rajz — az elején előforduló humorizálást leszámitva, élvezhető olvasmány, melynek hangulata az olvasás után is elkiséri kedélyünket. Csak hogy ennyire sem mindig fekszik a lelkén valami. *A párbaj*ban egy eldöntetlen vita után elbeszélt történet igazolja, hogy a párbaj sok-

szor az «egy szükséges dolog» a társadalomban. Kevésbbé sikerült már *A vita vége*, melynek alkotása teljesen ugyanazon modorú. Sophocles és Shakespeare fölött foly a vita két ember között. Mindenik bizonyitja, hogy az ő bálványa nagyobb, (csak hogy meglehetős kuszáltan) s egyik egyebek közt s főként azt állitja, hogy «Shakespeare nem békít ki az élettel». A másik hosszan folytatja a vitát, de mikor megtudja, hogy vitatkozó társának egy hét alatt négy gyermeke meghalt s egy sem maradt: elhallgat; látja, miért keresi amaz a költőben a kibékitőt s gyöngédségből ráhagyja, hogy maradjon véleménye mellett. Ez sem egészen költőietlen, de már *Peták Berczi pályafutása* kevesebbet ér. Egy ifjú ember története, ki mindent kizárólag nyájas arczának köszön s mikor azt egy párbaj tönkre teszi: vége szerencséjének s mindenben megbukik. Oly fiatal könnyelműséggel van az egész irva, minő a Peták Berczié, de a humor ebben is még diákos izű, az életnézetek léhák és gyermekesek.

Még kevesebb jót mondhatunk a komoly tárgyú tárczaczikkekről, melyek fontos kérdéseket fejtegetnek könnyed formában. Ifj. Ábrányi Kornélnál itt is sok mindennek kevés az aproposja. *A Ketyezát aljá*nál dr. Strausz vallásbeli elveit fejtegeti, de az egészből csak az tűnik ki, hogy «molitur inepte». Strauszt nem érti s a vallás czélját és okát összezavarja. — *A Schiller-ház*ról *Weimár*ban sok rajongással szól s közhelyeket mond a nagy költőről ellentétes mondatok hosszú sorozatában. A *Liszt Ferenczről* irt két tárczaczikk közül egyik — több más dolog mellett — az orosz költői és zene-irodalom gyors és magas emelkedéséről beszél s politikai figyelmeztetéssel végződik; a másik Lisztet, mint irót jellemzi, de mindenikben vannak pontok, melyek azt mutatják, hogy szerző nem ismeri mind azt, a miről irni bátorsága van. Nem tudjuk, szükséges tulajonság-e az üresség és tanúlmányhiány a tárczairókban, de, úgy látszik, nálunk divatos; ifj. Ábrányi Kornél pedig nem akar a divattal ellentétbe jöni.

Az angol Göthe czimű czikk Arnold Mátéról szól, a híres dr. Arnold történetiró s Angliában roppant tiszte-

letben álló nevelő és a rugbyi nevelő-intézet szervezője derék fiáról. A czikknek alig van sora, mely el ne árulná, hogy szerző egy betűt se olvasott Arnoldból, hanem valami külföldi zavaros tárcza után készítette, még zavarosabban. Arnoldnak egy költeményéről, az *Empedocles* eziműről beszél, azt a Göthe *Faust*jához hasonlítja és Arnoldnak az «angol Göthe» nevet adja. A hasonlítás annyira talál, mint hogy ha Ling Hermannt nevezné «német Scott Walternek». Nem is meri határozottan megmondani, miféle munka az az *Empedocles*, csak a meséjét és alapeszméjét fejtegeti. Úgy látszik azonban, hogy tragédiának tartja, pedig költői beszély, olyan ötös jambusokban, mint a Tennysonéi, s bár sok szépség van benne, de inkább a tanúlmány, mint a költői ihlet teteremtménye. Távol van attól, hogy Göthe *Faust*ja mellett csak szóba is jöhessen, sőt maga a szerző sem vette föl először összegyüjtött költeményei közé, s csak a második kiadásnál szánta rá magát, hogy többi munkái sorába igtassa. De még azt sem tudja ifj. Ábrányi Kornél, hogy az ő «angol Göthé»-jének mi a neve, s Mathew Arnoldot (magyarúl Arnold Máté) folyvást Mathew néven nevezi s családi és keresztnevét fölcseréli. Valóban nagy vakmerőség kell hozzá, hogy mégis ilyeneket mond róla: «Ha Göthe neve Angliában igen népszerüvé lesz, többet köszönhet Mathewnek, mint saját magának». A ki az angol irodalommal csak valamennyire ismerős, jól tudja, hogy Göthe Angliában Carlyle és Lewes művei után már is igen népszerü, s neve nem Arnold mellékneve gyanánt kerül nagyobb forgalomba. Nem is nevezi Arnoldot senki Göthének, vagy ha akadna ily félszeg itéletü angol, az is megengedné, hogy a melléknév nem Göthére nézve megtisztelő.

Egyébiránt, hogy Arnold igen derék angol iró: kétségtelen. A celta irodalom körüli tanúlmányai, az irodalmi birálatról s egyéb kérdésekről irt czikkei, tudományos, társadalmi és vallásos tárgyú röpiratai igen nagy hatást tettek, de sokkal több a dialecticája, mint eszmei tartalma. Ez pedig nem göthei vonás. Mint költőnek legkitűnőbb munkája egy, magában is kikerekedő epicai

részlet: *Balder halála* czím alatt, mely az éjszaki mythologia ezen alakját oly szépen írja le, hogy Tennyson legszebb darabjaival versenyez. Érdemes volna magyarra is lefordítani, mert, ha megéri: nagyon valószinű, hogy Arnold lesz Angliában a poet laureate Tennyson után. Hogy azonban már most is olvasson valamit ifj. Ábrányi Kornél attól az irótól, a kit ő, látatlanban is, Göthe mellé emel, íme itt közöljük egyik rövidebb versét mutatványul:

Lemondás.

(Arnold Máté.)

Elég! — Ne mond e kínos búcsuzásra,
Hogy az időtől minden béheged!
Fájjon a seb s maradjon új marása;
Öljön ki mindent, csak ne képedet!

Ha az törvénye a bölcs természetnek,
Hogy az emlék elfonnyad és enyész:
S e kedves arcz, e megbüvölő termet,
— Nem látva — szívemből végkép kivész:

Félholt emlék ne vívódjék szívemmel, —
Egy perczbe' tünjék el minden nyoma!
Mély sötétség, — enyhitő mint a szender, —
S holt légyen a mult s minden phantoma!

Hadd mondhassam, ha látnálak megint tán,
Elnézve hosszan tündértermeted':
«Ez idegen, ki oly merőn tekint rám,'
E kékszemű, szöghajú ki lehet?»

Életrajzok.

Báró Kemény Zsigmond.*

Ujévi első számunkat alig kezdhetnők szomorubb kötelességgel, mint midőn az elhunyt báró Kemény Zsigmondról kell megemlékeznünk. Hosszu és nevezetes idők emléke csatlakozik nevéhez, s ez idők alatt irodalmunkban és közéletünkben kevesen voltak, a kiknek nevét a nemzeti géniusz oly méltán övezheti örökzöld koszoruval, mint e kevés követeléssel, de annál nagyobb eredményekkel működött férfiuét. Mig itt élt közöttünk a fővárosban, oly kevesen voltak, kik igénytelen, szerény, sőt elhanyagolt külsején belől a valódi nagyságot keresték, hogy ezt csak fennmaradt művei fogják a jövő nemzedékeknek hirül vinni. Hirlapi czikkei évek, sőt évtizedek mulva sem félhetnek a nyilvánosságtól; történelmi s élet- és jellemrajzi tanulmányait a multra nézve a történelmi felfogás mélysége és igazsága, a jövőre nézve a politikai tapintat és bölcseség teszi páratlanul tanulságosakká; röpiratai nagy czélokért küzdenek ábrándokba nem olvadó, gyakorlati eszmékkel, s a honfi hűség önfeláldozásra kész rendületlenségével; széptani fejtegetései a tiszta és nemes izlés alapos tudományát hű észlelet és mély lélektani buvárlat eredményein épitik fel, a legtermékenyítőbb eszmékkel bőségesen világositva meg a művészet hatásának s a művészi teremtésnek

* Megjelent a Vasárnapi Ujság 1876. évi első számában.

sokszor alig kimagyarázható titkait. Egész irodalmunkban senki sincs, kiben a biráló és bonczoló erő az alkotó tehetséggel oly magas fokon volna egyesülve, mint benne volt. Költői és tudományos művei egyaránt művészi alkotások, s nem egy politikai vezérczikkének vannak oly költői részletei, melyeket nagynevü szónokok örömmel láthatnának ünnepi beszédeikben. Elméleti fejtegetései politikában és szépirodalomban tárgyilagosan a tiszta igazságot keresik. Kemény soha sem esett abba a hibába, a mit sokszor még nagy tehetségü iróknál is tapasztalunk, hogy elhibázott műveik igazolására, leplezetten vagy nyiltan is elárulva, elméleteket gyártanak.

Egy szóval Kemény Zsigmondban a magyar irodalom és közélet sokat és nagyot vesztett: a legkitünőbb és legtekintélyesebb publiczistát, a legtartalmasabb magyar regényirót s egyik legmélyebb gondolkozásu philosoph szellemet, kinek értékét és hatását az évek csak mindig nevelni fogják, a mint közönségünk művelődése emelkedik.

Kemény Zsigmond a Kemény János fejedelmi családjából származott s 1816-ban született. A zalathnai katholikus iskolában kezdett tanulását hét éves korától kezdve tizenegy éven át Nagy-Enyeden folytatta, hol id. Szász Károly tanárának körében a legnemesebb s legfejlesztőbb befolyás alá került, melyet kiváló tehetségü ifju találhat. Szász Károly fölött tartott emlékbeszédében oly szép emlékét emelte hálájának, a minővel csak tanitvány valaha mesterének áldozott. 1834-ben megnyilván az erdélyi országgyülés: Kemény is oda sietett, s ott Erdély legkitünőbb államférfiaival alkalma nyilt megismerkedni, s a közélet terén tapasztalatait bőviteni. Két évet Maros-Kapudon, egy falusi jószágán, gazdálkodással és tanulmányokkal töltvén, 1837-ben Maros-Vásárhelyre ment joggyakorlatra, s az itt töltött két év alatt a politikai történelem s a regényirás terén egyszerre indult meg. «A mohácsi veszedelem okairól» irt tanulmánya s a «Martinuzzi» czimü nagy regénye (melyből csak mutatványok jelentek meg Vörösmartyék «Athenaeum»-ában), mindjárt mutatták, hogy ugyanazon téren

a bölcseleti elemzés és a költői alkotás anyagát egyszerre s egyenlő sikerrel képes megtalálni és feldolgozni. Mintegy két évet ismét Bécsben töltött a természettudományoknak szentelve, hol boncztant, orvosi vegytant, élettant stb. hallgatott, s e sokféle tanulmányt az ő hatalmas szelleme mind ugyanazon czélra dolgozta fel, melyen már megindult munkássága. Haza térve Kolozsvártt az «Erdélyi Hiradó» czimü ellenzéki lap vezetését vette át s egyszerre tekintélyre emelkedett, mint kiváló tanultságu, erős itéletü s a pártelőitéletek felett is emelkedett látkörü publicista. E mellett azonban a költő sem szunyadt. Irt egy «Élet és ábránd» czimü regényt (melynek kézirata a budai bombázás alkalmával elégett) s «Korteskedés és ellenszerei» czimü röpiratának első részét, melyet 1842-ben Kapudra vonulva fejezett be, hol egyszersmind «Gyulai Pál» czimü nagy regényéhez is hozzá fogott. Az akadémia figyelmét nem kerülte el ez ifju tehetség, ki a tudós és költő kettős koszorujáért egyenlő sikerrel száll ki az irodalom mezejére, s őt 1843-ban levelező tagjának választotta. Talán még ennél is nagyobb elismerés volt rá nézve Széchenyi megtisztelő figyelme, ki őt egy «Független» czimü nagy lap szerkesztésére szólitotta fel. Azonban Kemény inkább csatlakozott b. Eötvös és Csengery Antal köréhez: 1846 végén Pestre is jött s a «Pesti Hirlap»-nak dolgozó társa lett. A következő évben «Gyulai Pál» czimü regényét bevégezve, Olaszországba utazott, s onnét visszatérve Csengerynek szerkesztőtársa lett a «Pesti Hirlap»-nál, s az uj parlamentben, mint Kővárvidék képviselője jelent meg. A «Pesti Hirlap»-ban 1846-tól 1848 végeig folyvást kitünő czikkei jelentek meg, melyek már forma tekintetében is teljesen művészieik voltak, mig a megjelent nagy regény, sok szép részlete s a kritika által, kor- és jellemrajz tekintetében ma is magasztalt kitünősége mellett sem tett nagyobb hatást a közönségre az elbeszélés nehéz menete s a szerkezet formátlansága miatt. Kemény általában, mint a nagy és mély gondolkozásu irók többnyire, csak nehéz küzdelemmel szerezte meg a művészi formát a gazdag és művészi tartalomhoz.

Első regénye és a későbbiek között már olyan különbség van, mint az «Erdélyi Hiradó» s később a «Pesti Hirlap» czikkei, vagy a «Korteskedés és ellenszerei» czimü könyv s a forradalom után megjelent röpiratai között.

Mint képviselő az országgyülést Debreczenbe is követte, s 1849 tavaszán a belügyminisztériumban, mint tanácsos, törvényszerkesztéssel foglalkozott, s bár előbb egészen a mérsékelt párttal tartott, később a Szemere «Respublikā»-jának lett egyik társszerkesztője. A forradalom bevégeztével rövid ideig tartott fogságából szabadulva, mindjárt tollat fogott, hogy a nemzet életének szétszaggatott szálait ismét összekösse, s a nemzetet és a bécsi kormányt egyaránt rá vegye, hogy közösen kezdjenek valamit. Meg akarta menteni, a mit csak lehet, a romból, de ily esetekben a közbenjárók munkája mindig áldástalan kisérlet, ha még oly nemes és önzetlen forrásból ered is. A nemzetnek fájt a közelmult események birálata a két gyönyörüen irt röpiratban («Forradalom után» 1850. «Még egy szó a forradalom után.» 1851.), a Bach-kormány pedig megmaradt a «jogeljátszás» elmélete mellett.

Kemény most Bánfay Simonhoz, a nem sokkal azelőtt megindult «Pesti Napló» szerkesztőjéhez fordult, czikkei számára helyet kért a lapban, de csakhamar ismét tér nélkül maradt, mert a szerkesztőt a nyiltan, vagy leplezetten, de mindig keserü igazságokkal telt czikkek miatt a kormány elmozditotta. Félig kedvtelésből, félig kényszerből egy ideig csak szépirodalmi téren dolgozott, s egymás után jelentek meg regényei és beszélyei. «Férj és nő» (regény 2 kötetben 1852.), «Ködképek a kedély láthatárán», «Szerelem és hiuság», «Sziv örvényei», «Erény és illem» (beszélyek 1854.), melyek, az utolsó kivételével, mind a modern társadalomból veszik tárgyokat; «Özvegy és leánya» (regény 3 kötetben 1855.), «Rajongók» (regény 4 k. 1858.) és «Zord idők». (regény 3 k. 1862.) E művek Kemény irói alakját már teljes kifejlettségében és virágjában mutatják. Elbeszélése nem érte ugyan el azt a fokot, a melyre mint kor- és jellemfestő emelkedett, de főcselekvénye megalkotásában egy

regényirónk sem tanusit akkori művészi biztosságot. Rákóczy György kora és udvara, a mohácsi vészre következett zavaros viszonyok, (emberek és államügyek rajzaiban) a történetiró hűségével, a politikus mély belátásával, a költő teremtő szellemével megalkotva ugy állanak előttünk, mint egyéb műveiben a jelen alakjai. A mult idők eszméi és szenvedélyei egymásra s a szereplő egyénekre hatva, a tragikai összeütközések oly gazdag hálózatai, melyeket művészi ösztönnel sző s költői ihlettel olvaszt együvé. A szórakozottság, mely stylusát egyenetlenné teszi, olykor a kidolgozásnál is erőt vesz rajta, de az alapterv mindenkor kifogástalanul kitünő. Kemény a legmélyebb lélekbuvár irodalmunkban; hatalmas szelleme mindent felölelve, mindent egybe olvasztva, eszmék és ismeretek, ötletek és hasonlatok, fejtegetések és analogiák roppant gazdagságával rendelkezik s mindezt oly szoros logikával használja fel egy czélra, hogy épen az előnyök miatt nem lesznek művei soha könnyü olvasmányok. Positiv ismereteinek bősége az ábrándok üres légkörétől mindenkor távol tartja, s inkább nehézkes, mint üres, százszor inkább formátlan, mint egyszer éretlen. Mind e kitünő tulajdonságok «A két Wesselényi Miklós» és «Széchenyi István» czimü jellemrajzi tanulmányait is gazdagon ékesitik, s kisebb-nagyobb mértékben nyilatkoznak egyéb tudományos irataiban is, melyek közt legtökéletesebb szerkezetü «Erdély közélete 1791—1848-ig.»

E munkálkodás közben azonban a napi politikától még sem maradhatott távol. 1855-ben átvette a «Pesti Napló» szerkesztését s az vezetése alatt a nemzet életének és érdekeinek őre, politikájának irányzója lett. A külföldi politika fejtegetése mellett a belpolitikáról nem irhatván szabadon, a társadalmi kérdésekben s irodalmi téren szerzett lapjának páratlan tekintélyt. «Némely fontos eseménynél — irja egy kitünő irónk a «Vasárnapi Ujság»-ban 1866-ban megjelent arczképe mellett — hallgatagsága valóságos ékesszólás volt.» Kemény, mint Deák Ferenczuek benső barátja, lapját mindenkor a közösen megállapitott irányeszmék és taktika hü szol-

gálatában vezette. A «jogeljátszás» elméletével szemben ők a «jogfolytonosság» tényére állottak, mint alapra, s 1860-ban Kemény tüzte ki először az 1848-iki törvények helyreállításának követelését. A konzervativek, majd a határozati pártiak ellen kitünő czikkei jelentek meg, s a folyvást erősbülő pártéletben a kiegyezés politikájának, mind az előkészület, mind az alkudozások alatt ő volt legkitünőbb képviselője a hirlapirodalomban.

Az ő működése korában a német sajtó soha sem birt irányadó szerepet játszani, s politikai eszmékben, elvekben és taktikában mindig csak a «P. N.» nyomdokain haladt.

Az ötvenes évek végén s a hatvanas évek elején általában ismét megindult tevékenysége. Az akadémiában id. Szász Károly, a Kisfaludy-társaságban Vörösmarty felett tartott emlékbeszédet, s mindegyik intézet ujra szervezésénél nagy érdeklődéssel működött. 1865-ben a Lipótváros képviselőjévé, 1867-ben pedig a Kisfaludy-társaság elnökévé választatott, de már akkor voltak jelek, melyek egészsége és szellemi ereje hanyatlását mutatták. 1868-ban e jelek észrevehetőbben mutatkoztak, s mindentől visszavonulni készülve, a Kisfaludy-társaság elnökségéről le is mondott, a mit azonban csak később fogadtak el; 1869-ben a «Pesti Napló» szerkesztését is abban hagyta s 1873. juliusáig csupán neve volt a lapra nyomtatva, mint főszerkesztőé. Benne az utolsó valódi államférfi lépett vissza hirlapirodalmunk teréről, kinek hatását és tekintélyét a politikai intéző körök és a nagy közönség előtt azóta sem pótolja senki. A közéletnek és irodalomnak már teljesen meghalt, csak az elköltözés volt hátra. Budai lakásában a kik meglátogatták, mind elszomorodva jöttek vissza. Kemény csak romja volt a réginek: oda volt visszahozhatatlanul. Egész idegrendszere tönkre ment, erős szervezete megtört, hatalmas szelleme homályba borult.

1873. julius havában Erdélybe ment testvéréhez, b. Kemény Jánoshoz, hol a rokoni szeretet ápolásában részesült. Azóta kevés hir jött róla, de azok is mind szomoruak voltak, s végre a mult évi deczember 23-án egy sürgöny azt jelentette, hogy «Kemény Zsigmond

deczember 22-én Puszta-Kamaráson meghalt.» Temetése egyszerüen, csendben, távol a világtól, hatása és dicsősége szinhelyétől, családi körben történt. De a gyászból részt követel a nemzet, mert ő ép oly dicsősége s ép oly vesztesége nemzetének, mint családjának.

Gyulai Pál.*

Gyulai Pál, a budapesti tudomány-egyetemen a magyar irodalom és irodalom-történet tanára, a mult nyáron kiállott nagyobb betegsége következtében, csak októberben kezdhette meg előadásait, melyeket mint Toldy Ferencz utóda folytat. Az uj egyetemi tanár nem az egyetemek vizsgálatai és fokozatai utján szerezte meg a jogczimet ez állásra; képesittetése künn az irodalom szabad mezején hosszas és sikeres működése által történt, az egész mivelt magyar közönség szemeláttára, az irodalmi körök, pártok és elvek harczaiban, szakértők itélete szerint, kik őt a Kisfaludy-társaság tagjává, majd alelnökévé s a magyar tudományos akadémia levelező, majd rendes tagjává, s mint ilyent az akadémia nyelv- és széptudományi osztályában osztálytitkárrá tették, s pályája két irányán, mint lantos költőt, s mint aesthetikai s irodalomtörténeti műbirót és a magyar szépprózа egyik kiváló mesterét a Marczibányi-dijjal koszorúzták (1868-ban és 1873-ban,) s e két alkalommal csak Tompa és Arany művei mellett maradtak az övéi a *második* jutalomra. Tanári habilitatioja is a nyilvánosság előtt tartatott meg, az akadémia tavaszi nagygyülésén, midőn az akadémiai tagok és a nagyközönség tapsai közt mondott itéletet és tett koszorut dicsőült elődének nevére egy kitünő emlékbeszédben. De a kiknek e magasabb elhivatást igazoló bizonyságok

* Megjelent a Vasárnapi Ujság 1876. okt. 15-iki számában.

nem elegendők: azoknak eleget tett az ifju kolozsvári egyetem bölcsészeti kara, midőn Gyulainak, születésenapja ötvenedik évfordulójára (1876. jan. 25.) tisztelete jeléül doktori oklevelet küldött, melynek kiadatását a felség is megengedte.

A budapesti tudomány-egyetem bölcsészeti hallgatói tehát oly férfiuval találkoztak ez őszön, kinek nevét már a középtanodában is gyakran hallhatták, nyomatékos itéletek idézése alkalmával, tanáraiktól, s kinek műveit magok is gyakran olvashatták, midőn magasabb becsvágyuk kielégitésére, magántanulmányaikat folytatgatták az irodalom mezején, s nem egy kérdésben Gyulai eszméiből nyertek utmutató felvilágositást.

Gyulai működése ugyanis, egy kötet költeményén, két kötet beszély- és életképféle művén s nehány önálló gyüjteményben még meg nem jelent novellán kivül, birálatokból, széptani fejtegetésekből, irodalmi polemiákból és tanulmányokból áll. Bármily elismerést érdemel is, mint költőnek, kitünő műgondja, minden affektácziót kerülő, sőt megvető igaz érzése, s nem ritkán a valódi pathosz magaslatára emelkedő felhevülése, a belső alkotás formáiban elért egyszerüsége és világossága: irodalmi hatásának nagyobb fontossága még sem ezen a téren van: s bár beszélynemű munkáiban prózájának minden ereje és bája, styljének művészi szabatossága, jellemzésének biztos és élethű vonásai, szinezésének minden fényre és árnyalásra elégséges változatossága, s a műalkotásban itt tán még magasb fokon mutatkozó költői tehetsége mind együtt található: irodalmi pályája tetőpontját mégis műbirálataiban és tanulmányaiban fogja kijelölni a biráló, ki egész működését szemügyre veszi.

Gyulai valóban a műbirálat terén tett, ugy szólva pótolhatatlan szolgálatokat korának. Azon nemzedékhez tartozván, mely közvetlenül Petőfi és Arany nyomában lépett az irodalmi térre — bár mint költő alig állott Petőfi és Arany hatása alatt — mint műbiráló egészen ezek irányának bajnokául lépett fel. Az iro-

dalmi körökben, a népköltészet alapján művészivé emelt magyar lyra és magyar epika harczait ő harczolta meg legkitartóbb hűséggel, legfáradhatatlanabb lelkesedéssel, legalaposabb elemzéssel. E harczokban egyszerre támadott a mult és jelen irányában; ostromolta azokat, kik Petőfiben és Aranyban csak epigonokat, a Vörösmarty és kora költészetének gyengébb utóhajtását s a tetőpontról lejtőre jutását tanitották; de nemcsak ostromolta, hanem ostorozta ama kortársakat, kik Petőfi nevét hangoztatva, foszlányait zászlóként lobogtatva, a nemzetivé lett műköltészetet a tájköltészet sáros zugutczájába vezették, honnét nincs haladás és emelkedés, s ez, oly egészséges természetü költőt boszantó affektáczióval utánozni meg nem szüntek, s ily módon mesterök: Petőfi nevét dicsőitve is csak kompromittálták.

Ez irodalmi harczokban nemcsak az Auróra-kör elveit és eszméit konzervativ, sőt retrográd irányban fejlesztő Toldy Ferenczet és társait támadta meg; nemcsak a Petőfi irányát megvető, s a Szelestey «Falu pacsirtájá»-ban mégis a nemzeti költészet hajnalát ünneplő, elvtelen Császár Ferenczet tette kérlelhetetlen gúny tárgyává, hanem Gregusst is meg-megérintette, ki Petőfi iránt elfogult, Arany iránt elejétől kezdve, hódolatteljes volt, s ki e kettőnek működését és irányát külön választva, nem ritkán a Toldyéhoz közeledő elméletekkel magyarázgatta az ugynevezett «népies»-t, mint a műköltészet valamely alacsonyabb ágát. Sőt volt e kérdésekben polemiája Erdélyi Jánossal is, ki Hegel eszmei fejlődésének elmélete szerint egyrészt mindenkit és mindent méltányolt, mint a maga helyén szükségszerü fejleményt, másrészt pedig mégsem ismerte el Petőfiben teljesen a magyar lantos költészet s főként a magyar dal és a költői genre-festés legnemzetibb formáját, s legművészibb bravourját; sőt a Petőfi egyénisége ellen tanusitott, olykor nem is titkolt ellenszenvét önkénytelenül átvitte költészetére is.

Gyulai ez irodalmi polemikus műveit «Petőfi Sándor és lyrai költészetünk» czimü tanulmánynyal kezdette meg s tetőpontjára emelte abban a három, sőt

négy részből álló czikksorozatban, mely a «Budapesti Hirlap» tárczájában jelent meg, s polemikus bevezetése után Arany «Toldy estéjé»-t, Tompa lyrai költeményeinek második kötetét birálta, s az ugynevezett «legujabb magyar lyra» képviselőit (Tóth Endre, Zalár, Lisznyay, Tóth Kálmán stb.) vette szemle alá, elég magas mértékének szigoru alkalmazásával. E czikksorozat egészen mozgalomba hozta a fővárosi irói köröket, s drámabirálatait s a nemzeti szinház előadásairól közölt czikkeit ezekhez véve, Gyulai mint kifejlett kritikus állt a közönség előtt s az irodalomban.

Mind e műbirálati czikkek és tanulmányok, melyeknek akkortájon «Tanulmány és polemia» czim alatt gyüjteményes közrebocsátását is tervezte, eléggé jellemzik Gyulai irodalmi alakját, irói pályája ez első felében. Nézeteit és véleményét szélesebb tanulmány és vizsgálódás, behatóbb elemzés és önbirálat által mindenkor a meggyőződés magaslatára törekszik emelni; meggyőződését pedig nyiltan, tartózkodás nélkül hirdeti, s az ellenvéleményt bátran és hevesen, ha szükség, kimélet nélkül is ostromolja, s az irodalmi irányt, melyhez csatlakozott, eszmékkel gazdagitja, s minden erejével azon van, hogy az irói körök és kotteriák irodalmi pártokká emelkedjenek, melyek eszmékért és elvekért küzdve, az irodalom magasb érdekeit legjobb tehetségök szerint, önzetlenül szolgálják. Népszerüségre nem törekedett, káprázató eszmék bőségével nem dicsekedhetett, de a mit látott, tisztán látta, s a mit elmondott, erélyesen fejezte ki. Bölcseleti és irodalomtörténeti tanulmányokban nem mérkőzhetett Erdélyivel, de nem is tévedt el a bölcseleti rendszerek eszmeköreinek labyrintjében, hanem saját éles dialektikájával használta fel mind azokat az irodalmi eszméket, művészeti és széptani elveket, melyeket az élet és költészet terén egyaránt világos látása után gyüjtögetett. Mint a feltörekvő irodalom tagja, némileg háttérbe szoritotta a történelmi szempontokat, s szoros művészeti szabályok szerint itélte az ugynevezett «irodalmi aranykor» bajnokait, s hirdette, hogy a lyra és eposz még nemzetiebbé lett Vörösmarty

után, s magasabbra is emelkedett, s a költészet e két birodalma közül, «melyekben Vörösmarty huszonöt éven át egyedül uralkodott», az elsőben Petőfire, a másodikban Aranyra szállott az uralkodás.

Mind ennek teljes kifejtése azonban időt kivánt, s Gyulai az irodalomtörténeti szempontok iránt is nem sokára bőven kimutatta méltányló érzékét. Midőn a magyar tudományos akadémiában «Katona József és Bánk bán-ja» czimü nagyobb tanulmányával, mint levelező tag széket foglalt, egy irodalomtörténeti igazságszolgáltatással lépett a közvéleményben magasabbra. A biró lelkiismeretes elővizsgálata, beható tanulmányozása, éles elemzése s igaz itélete van e szép műben, mely után — már másfél évtized óta — senki sem nyult, s alig is nyulhatott valaki e kitünő tragédia derekasabb elemzéséhez. E munkáról oly jellemzően irta egy kitünő kritikai lap, hogy «akár teljesség, akár a vizsgálatban tündöklő lelkiismeretesség, akár előadás tekintetében versenytárs nélkül áll irodalmunk ilynemü termékei között». S e munkának versenytársa ismét Gyulai tollából került ki, midőn «Vörösmarty életrajza« 1865 őszén megjelent. Ez életrajz nemcsak Vörösmarty életét és működését ismerteti a kegyelet és birálat tapintatos vegyitésével, hanem egyszersmind kimeritő korrajza irodalmi életünknek 1825-től 1850-ig. A lyra, éposz, beszély és dráma, a kritikai irodalom, a folyóiratok irodalma, az akadémiai pártok élete és az irodalmi harczok, a nemzeti szinház megnyitása és első évei, a Kisfaludy-társaság alakulása, az irók fővárosi társasélete mind hü képekben állnak előttünk és oly sok más politikai, társadalmi és irodalmi mozzanat van jellemző vázlatokban, kellő helyeken beillesztve, hogy az olvasó zavarban van: a változatos gazdagságot, a kitünő berendezést, vagy a művészeti előadást bámulja-e inkább e kitünő munkában, vagy az egyes művek elemzését, az irodalmi és közélet rajzának oly szerencsés összeolvasztását, vagy a hangulat költői erejét, mely a könyv változatain keresztül mindenütt önkénytelenül viszi magával.

Valóban Gyulai e két nagyobb művében irói tehetségének minden oldalát ragyogóan mutatja be. Elbeszélő és biráló, bonczoló és értelmező, korfestő és jellemrajzoló, költő és szónok egy személyben, mint a jó történetiró. Fellevüléseiben különben is épen annyi a költői, mint a szónoki elem, s ez mérsékli őt az áradozásoktól költeményeiben, segiti a compositio művészi formáiban, midőn emlékbeszédeit alkotja.

Négy emlékbeszédét mind sikerültnek tartjuk a maga nemében. Kazinczy emlékünnepén még kolozsvári tanár korában tartott beszéde nemcsak rajong és lelkesül, de birál, int és oktat is, hogy a nyelvujitók kimutatott hibáit ne fejleszszük tovább a jövőben. Pákh Albert emlékezetét baráti részvéttel és benső megindulással, b. Eötvös József működéséről nagy vonásokkal és élénk szinekkel festett szónoki mellképben ünnepelte az akadémiában. Toldy felett tartott emlékbeszédére még mindnyájan jól emlékezünk. Nem az irodalmi ellenfél: az idő által mind közelebb-közelebb hozott jó barát szól ez emlékbeszédben, kinek ecsetét az árnyalásban a kegyelet, a fényoldalak szinezésében a rokonszenv és meghatottság vezeti. Kemény Zsigmond emlékét is ő fogja ünnepelni: barátja volt és tanitványa ez elhunyt nagy irónak, kitől a franczia irodalom művészei — egy Planche, egy Nisard, s az angol Macaulay mellett legtöbbet tanult irói pályáján.

A regény- és drámairodalom terén volt valóban (ha nem csalódunk) Keménynek legnagyobb hatása Gyulaira. Kemény regényeiben a felfogás és alakitás tragikai irányzata anyagul, Kemény irodalmi társalgása pedig ösztönül szolgált Gyulainak, hogy a drámai műalkotás titkait éveken át mind mélyrehatóbb vizsgálat tárgyává tette. Mint a nemzeti szinháznál, már az ötvenes évek alatt s később a hatvanas évek alatt ismét a legutóbbi ideig, a drámabiráló bizottság tagja, több irodalmi és politikai lapnál pedig a szinházi rovat vezetője, mint az akadémiai pályázatoknál a drámai birálatok előadója, folyvást a komikai és tragikai felfogás tisztázására törekedett, s fejtegetéseinek, gyakran erősebb bonczolásai-

nak és támadásainak hatása bizonyosan előmozditotta azt a fejlődést, mely például Szigligeti tragikai felfogásában «Béldy Pál»-tól «A trónkereső»-ig észrevehető. A francziai klasszikai drámáról irt tanulmánya, Shakespeare, Schiller és a franczia romantikusok s egyéb drámairók műveinek a szini előadás alkalmából készült kritikai elemzései közül nem egy czikk méltó lesz drámairodalmi tanulmányai gyüjteményébe, melynek megjelenése valóban kivánatos lenne.

Regénybirálatai közül legtöbb zajt ütött az a két czikk, melyben Jókai «Szerelem bolondjai»-t és az «E pur si muové»-t tette fejtegetése tárgyává. E rövid sorokban nem akarunk itélőbiróként fellépni a kitünő regényiró és tagadhatatlanul illetékes birálója között; de annyit állithatunk, hogy Jókai elbeszélő tehetségét a magyar irodalomban senki oly szépen nem méltányolta, sőt általában elmondhatjuk, hogy Jókai regényeit — akár irodalmi barátai, akár irodalmi ellenfelei részéről — senki oly beható birálat tárgyává nem tette, mint az idézett két regényt Gyulai Pál.

Emlitsük még fel, hogy a népköltészeti maradványok gyüjtése körül, buzditással és saját tevékenységével, ő is oly lényeges részt vett, mint korábban egyik méltó kritikus-társa: a már elhunyt — sajnos, csaknem el is feledett! — Erdélyi János. A Kisfaludy-társaság által kiadott «Magyar népköltési gyüjtemény» mellett, mint egyik szerkesztő, Gyulai irta a kitünő és tanulságos jegyzeteket a mystériumokhoz, a balladák- és népdalokhoz, s e jegyzetekben is fontos, költészettani és irodalmi kérdések megoldásához járult lényeges adalékokkal.

Életrajzát ez alkalommal nem közöljük (megjelent a «Vasárnapi Ujság» 1869. évi 50. számában,) csak azt emlitjük még fel, hogy 1873 óta ő szerkeszti az ujonnan meginditott «Budapesti Szemle» czimü folyóiratot, s hogy a magyar irói segélyegyletnek 1862 óta viszi sok fáradsággal járó titkári hivatalát.

Imé ezek főbb vonásai amaz irodalmi pályának, mely Gyulait a Toldy Ferencz tanszékére vezette a

budapesti tudomány-egyetemen. Az irodalomnak kétszeres haszna lesz Gyulai tanári működéséből: lelkiismeretes itéleteinek, mivelt izlésének példája s alapos tanulmányai gyümölcsözni fognak az ifjuság irodalmi művelődésében; tanári buvárlatainak eredményéből pedig az irodalom is fog nyerni egyes élet- és korrajzokat s talán egy-egy korszak irodalmának történetét is.

A történetirásról is áll a mondás, hogy «vita brevis, ars longa.» Irodalmunk történetének bármily szerény palotája is nem fog hirtelenében felépülni. Kivánjuk, hogy annak ne csak művészi tervezésében vehessen részt, hanem épitését is mennél tovább vezethesse Gyulai Pál.

Vegyes művek.

Öngyilkos költöinkről.

A magyar faj és a magyar irodalom ellensége a sentimentalismusnak. Semmit olyan hamar és olyan könynyen (az idegen emberen kivül) ki nem csufolnak Magyarországon, mint a sentimentalismust. Joggal vagy jog nélkül, okkal, vagy ok nélkül, nem gyakran keresik. Nincs is igazán véve, a sentimentalismusnak jóra való értelme. Hogy a pathos alatt álpathost értenek, az is igaz, de hogy a sentimentalis alatt sem értenek valami igaz érzés, őszinte érzelem-félét, jól tudjuk. Pedig mi a sentimentalismus átkait nem, csak csekély hátrányait tapasztaltuk. Kunoss, Császár Ferencz és pályája kezdetén Szelestey László csak üresek, unalmasak, selejtesek voltak; volt bennök sok nevetséges is, igaz, de a költészet-kedvelő egészséges közönség erkölcsi érzését el nem puhították, el nem satnyították. Kereken és röviden szólva: nálunk a költők nem hozták divatba költői sentimentalismusból az öngyilkosságot. Voltak egészségtelen légkörű iróink, de egy-két (különben is üres) fej megzavarásán kivül minden méregtermés nélkül elvirágzottak. Nem alakult soha, nincs is öngyilkosságra törekvő és öngyilkosságot terjesztő költői-bölcsészeti iskolánk, mint Németországnak.

Az az egy-két iró, a ki maga magát kivégezte, nem rendszere, nem másoktól tanult gondolatainak megérlelése folytán, nem egy iskola elveinek következetes alkal-

mazása által veszté el erkölcsi egyensulyát. Tulajdon magának volt valami testi vagy lelki baja, physicai vagy szellemi nyavalyája, melyből nem talált, a gyilkos eszköz felvételén kivül, más menekülést.

Majláth, kit azonban inkább a német irodalom mondhat magáénak, szegénységét nem birta tovább viselni, s leányával együtt kölcsönösen biztatták bele egymást a stahrembergi tó szédítő mélységébe, de közönséges, ugy szólva tárgytalan világfájdalom őket aligha kényszerítette volna a költőies hullámsirba.

Egy nevet mégis talán fog a magyar irodalomtörténet emliteni, a kiről sokan azt hihetnék, hogy öngyilkossága valami ilyen költői betegség eredménye, de ez sem annyira biztos, hogy kétség ne férne hozzá.

Czakó Zsigmond, a szép hirü drámairó, oly egyedül áll, annyira nincs érintkezésben egy magyar irónak gondolkozási világával sem, hogy épen nem csodáljuk, ha öngyilkosságának alig lett egyéb eredménye, mint Petőfi és Arany egy-egy elsirató verse s az a körülmény, hogy beteges zavaros eszmékkel és maniacus alakokkal telt drámáit kevésbbé szerették előadni halála után, mint annak előtte.

Az irókat és a közönséget is tisztán és kizárólag saját személye miatt, saját elveszte miatt döbbentette meg a gyászhir, hogy Czakó magát a «Pesti Hirlap» szerkesztőségében agyonlőtte.

Senki se érzett semmit a levegőben; senki se féltette egyik vagy másik iró ismerősét, ki Czakóval barátságban állott, vagy vele egy eszmekörben lélegzett. Czakó halála egy egyes, magára álló eset, nem járványos, nem ragályos baj következménye. Mi vitte őt a kétségbeesés ama pontjára, hol a magára kimondott halálos itéletet már ereje is volt végrehajtani, az irodalom nem ismeri. Beszélnek pénzviszonyai rendetlenségéről, de többen tagadják azt, mint állitják; beszélnek irodalmi küzdelmekről, melyekben őt elnyomni törekedtek ellenségei. Ez utolsó indokot az 1847-diki «Szépirodalmi Szemlének» és szerkesztőjének Erdélyi Jánosnak szemére is vetették, mint a mely kritikai közlönyben mű-

veit elegendő szigorral bírálták. Mindezek azonban csak gyanitgatások, s leginkább azok részéről, kik az üldözöttek sorában magukat Czakó utódai gyanánt szeretnék feltüntetni. * Részletes életrajzát nem birjuk, semmiféle levelezési gyüjteménye meg nem jelent, sőt már művei sincsenek a könyvpiaczon. Egész egyénisége titok, amaz aprólékos adatok kivételével, melyeket halála után azonnal és a forradalom után egy pár év alatt kiadtak. Művein kivül tanuló-kori atheismusa és a későbbi búskomorságáról szóló száraz hir azok az összes adatok, melyek lélektani analysis tárgyai lehetnek. Ezek azt mutatják, hogy Czakó lehető phisicai okok mellett, főként nem erkölcsi önvád, nem lelkiismeretmardosás, hanem tisztán költői mysanthropia halottja.

Nagy hatása nem volt, követője nem akadt, eszméinek senki sem állott megbabonázó varázsa alatt. Neki egy magának fájt valami, s ő azt jónak látta ugy gyógyitani, a mint gyógyitotta, de baját senki sem örökölte tőle, a gyógyszer titka sem tőle szállt át másokra.

De egy kivételt mégis kell tennünk. Egy irodalmi alak öngyilkossága mégis van némi kapcsolatban a Czakóéval; a szerencsétlen Ferenczy Terézé. E költőnő élete szintén oly ismeretlen, mint Czakóé. Életrajza, a mi van, egész általánosságban van tartva és az összes adatokból nem tudhatunk meg többet, mint a mennyit verseiben maga is elmond. Verseit 1853-ban Bulcsu Károly adta ki, a nélkül, hogy életéről egy szót irt volna mellé. Hogy öngyilkossá lett, azt is csak abból a négy-öt diczőitő költeményből tudjuk meg, a melyeket a kiadó a gyüjtemény elé nyomatott, s melyek között alig van több, a mi Ferenczy Teréz versei előtt méltán

* Épen e sorok irásakor olvassuk a «Testvér» czimü lapban a «Szinirodalmunk ügye» tárczaczikket, mely ezt, a sehogy be nem bizonyitható vádat határozott tényként állitja a következő rajongó sorokban: «Czakó! Szegény Czakó! a szinészet üldözött páriája! . . . kit, ha nincs a nemes érzésü Szentpétery, még keletkezésében megsemmisitenek. Drámai tekintély volt — kinek feltünténél halálos itélete már aláiratott. Midőn legtöbb gyámolitásra volt szüksége, — a kenyérkereset irigysége felröffent ellene, s ő öngyilkossá lett.»

ott állhat, az egyetlen versszaknál, mely a Bulcsu emlékversében fordul elő.

Mint átfúrt szived, oly csendes szobád, —
Tavasz-szellőben lelked lebeg itt,
Felém sohajt az édes hársvirág
S lapozgatom rendezett műveid'.
Őrült szerelem, titkolt fájdalom
S reménytelenség mindenik dalon!
A szív, melyből ennyi keserv fakadt,
Jobb igy kihülve s hideg sir alatt.

Ez egy versszak jellemzi Ferenczy Teréz összes költészetét s egész egyéniségét. — Reménytelenül szeretett, sőt tán csalódott is, de lemondani nem volt ereje, s magát folyvást ringatta ama tengeren, melyről szépen mondja egy angol költő:

A bánat árján mennyi a kéj!
Magánosan jár csolnakunk —
A közönyös világ nem, egy-két
Hű szív az csak, kivel vagyunk.

De Ferenczy Teréz, ki szintén a bánat árján keresett gyönyört, nem csak a közönyös világot, hanem még az egy-két hű szivet is elkerülte és mindenkit kizárt titkaiból. Senkiben sem keresett támaszt, de maga erején sem birt megállani. Hosszasan foglalkozott az öngyilkosság gondolatával s csak nehezen tudta magát elhatározni.

Ha eszébe jut — irja — emberektől utált sírja, melyre az emberek követ dobnak s

»Nem lebben ki róla
Az ég pacsirtája,
De megvetve mondja
Az elmenő szája:
«Itt nyugszik a pokol eljegyzett arája!»

Végre is a fegyverhez fordult s ugy látszik, Czakó

példájából meritett erőt az elhatározásra, mert arczképe ott volt körülte a szobában, midőn vérében megtalálták. Pedig köztök költői rokonság, eszmevilágukban közösség épen nem volt. Vagy talán ismerte volna Czakót, mikor Pesten volt s itt az irói körökkel is ismeretségben állott? Vagy talán szerelmes is lett volna a «fájdalmak fiába?» Mondják ezt is, mint sok mindent, de ugy látszik, egészen légből kapott gyanitás, melyet sem az életéből ismert adatok, sem művei nem igazolnak. Szeretett, szenvedett és meghalt! ez az egész története.

Legujabban, csak az elmult napokban, került egy uj kötet vers az olvasó-közönség kezébe, a debreczeni ref. főiskolai ifjak önképző-társulata által kiadva: *Zsutai János* költeményei.*

Zsutai János is az öngyilkos költők számát szaporitotta, daczára egészséges lelki világának, melyről e gyüjtemény is tanuságot tesz. Igaz, hogy már egy huszonhárom éves korában, Lévayhoz irt levelében jogosultnak mondja az öngyilkosságot, de melyik költői hajlamu ifju nem szólt és nem irt épen azon hangból, ha tehetsége érvényesitésére nem igen birt munkakört találni! Zsutai csak oly ifjusági ábrándos fájdalommal zengi el, hogy ő «nem lesz boldog soha», mint más akár hány ifju költő, de csupán ábránd, csupán önkinzó sejtelmek, csupán a képzelődés mámora soha se vezette volna őt ama meredekre, honnét alá kellett szédülnie.

Zsutai nem költői ábránd, hanem erkölcsi önkinzás halottja. Nyugtalan, izgékony, mulatságra s némi kicsapongásokra is hajlandó életmódja, s tulheves véralkata, egy önfeledt pillanatban, mulatás közben heves vitába s majd emberölési bünbe keverte, börtönbe juttatta. De bár kegyelmet kapott s uj életre lehetett volna kilátása, ő, kinek a törvény még az enyhített büntetés alól is kegyelmet adott, maga magát a legnagyobb büntetésre:

* Zs. J. költeményei. Kiadja a debreczeni ref. főiskolai felsőbb tanuló ifjuság önképző-társulata. Ára 1 frt 20 kr. Az életrajzot Csiky Kálmán, a boldogult barátja, irta hozzá.

halálra itélte, s a mult évi april 24-dikén a lánczhidról a Duna hullámai közé temetkezett.

A gyüjteményt megelőző életrajzban lelki-állapota lélektani hűséggel van leirva, de igazi érdeket csak a gyilkossági esettel nyer. Addig épen olyan volt élete folyása, mint akármelyik költői becsvágyú ifjué, ki a napok unalmas egymásutániságát a phantázia által megaranyozott — s magában véve nem épen ártalmas — mulatozással tarkitja.

Szegény, igen szegény szülők gyermeke volt, Miskolczra került s Lévay tanítványa lett, ki első megjelenésekor egy kis genreképet adott róla. «A kis paraszt» czimü versében. Lévay — ugy látszik — mint tanár igen jó hatással volt tanitványaira s a költői tehetséggel bíróknak épen eszményképe lett. Zsutai is tőle nyerte az első ingert. A csendes merengés, az édes ábránd, a szelid emlékek, a tréfás enyelgés némely dalaiban, mintha csak tanitója hangjainak visszazengése volna.

Nem látszik nagy költői tehetségnek, de a költői mesterségnek nem is kereste a könnyebb végét. Gondolatokkal viaskodik, az ódai formát próbálja megbirni s a költői technika bravourjait kezdegeti. Verseiből nem lehet egy 30 éves férfi lelki világát megismerni, de nem is ujabban irta azokat, s utóbbi éveiből alig egy-kettő lehet e gyüjteményben. Valószínűleg nem is irt semmit a «Munkácson» czimű (184. l.) versen kivül, melyet a gyüjtemény is a költő hattyudalának nevez. Ebben próbálja meg a muzsával való társalgását ujra kezdeni, ki már ifju korában is megmentette, hogy «az életben ne bolyongjon árván.»

Elbeszélő verseiben látszik a tanulmány, a magyar népköltészeti és idegen irodalmi balladai formák tanulmánya; alkotásaiban igyekszik is eredeti, és minden egyes esetben uj fordulatu kerekitésére a cselekménynek, de néha érdeket nem kelt elbeszélése, máskor egész intentiója homályban marad. Mindent összevéve azonban megérdemelte a debreczeni ifjuságtól e figyelmet, melyben műveit részesitették e kiadás által.

Halálára az irók közül senkinek befolyása nem

volt; egészségtelen keserüségeket nem szitt magába a költészetből. Egy szerencsétlen megfeledkezés oly szennyet vetett rá, melyet, ha senki nem látott is, «ő azt mindig egyre látta s épen úgy, mint akkor éjjel»! Nem hitte, hogy a világ gyilkosnak megbocsásson. — És mégsem volt ereje, tán szegény, öreg édes anyja tartóztatta még, ez kötötte még az élethez. — A végső tettre Nyáry Pál halála határozta el, s ha — mint Ferenczy Teréznek a Czakóé — nem volt is kezében Nyáry arczképe, ott lebegett az előtte; az a szilárd, határozott, zordon erejü férfi-arcz, mintha mondta volna: Ha férfi vagy, légy férfi s a nagy Duna egygyel ismét több nyomorultnak lett sirja.

S még egy boldogtalan 17 éves ifju emlékének hadd szenteljünk pár sort.

Tóth Lajosnak hivták s e sorok irójának tanítványa volt. Balgatagul zavarokba keverte magát, szülőit elidegenitette magától többszörös csalásaival és ámításaival. Szennyből, gyalázatból alig lehetett kimenteni s mégis gőgös maradt. Egy ember volt, a ki előtt büneit beismerte — de ez az egy nem édes-anyja volt. Szülőivel végig ujjat huzott, s utóljára végleg megszökve tőlök, várt, várt, de az igaz utról eltévedve: semmi kilátása nem volt, hogy a tisztességes társadalomba visszatérhessen. Végre is csak egy menekülést látott; a helyett, hogy gyarló önérzetkéjét megtörve, haza ment volna szüleitől bocsánatot kérni, igy értesiti egyik tanárát: «mikor rám gondol, bocsásson meg a szerencsétlen ifju emlékének, ki ma, 1871. márcz. 21-én esti 8 órakor — teljes öntudattal sziven lőtte magát!» A költők sorába igtattuk, mert oda törekedett, s e törekvésének egyik jele gyanánt álljon itt utolsó költeménye, melyet azért küldött, hogy a «Vasárnapi Ujság»-ban megjelenjék.

Pihenni véled kedvesem!

— 1871. márcz. 21. —

Terhére vagyok önmagamnak!
Ugy bántja lelkem valami,

A mit érzek örökké fájón,
De nem tudok megvallani.
Körülölel a multak árnya,
Hideg fényt vet rám a jelen —
Hajh! mint egykor, mért nem pihenhet
E fájó sziv meg kebleden!

Körültem hallgat a setétség,
De egy kép üldöz szüntelen
S szól hozzám csendes siri hangon:
Szegény bűnös te, jöjj velem!
Körülölel a multak árnya,
Hideg fényt vet rám a jelen —
Megyek, megyek csöndes hazádba
Pihenni véled, kedvesem!

Petőfi családias költeményei.

I.

Az utóbbi pár hét alatt a lapok hasábjain ismét neg-megfordul Petőfi neve. Nem ugyan e nagy szellemhez méltó közleményekben, melyeket a nagy lapok irodalmi rovatában vagy tárczájában olvasunk, hanem egy-egy ujdonságban, mely szülőházáról, nyakkendőjéről, vagy épen a «Noviny» czimű tót lap bölcseségéről szól, mely elég boldogtalan a tót nemzet igényeit Petőfi dicsőségére nézve ujra jelentgetni a világ előtt. Ily kisebb jelentőségü dolgok azok is, a mik Petőfi családias költeményeire nézve egy véletlen alkalmából legujabban megjelentek.

A tót vidék közlönye bátran jelentgetheti igényeit, nem küzdünk ellene, mert azt az egész világ elismeri, hogy egy költő egész dicsőségével együtt azé a nemzeté, melyhez öntudatával hozzá forrott, s melynek nyelvén fejlett és nyilatkozott egész szelleme. Egy magyar költő ha tót eredetü is, a magyar nemzet büszkesége, mert

az ilyen hóditás csaknem páratlan dicsősége egy nemzetnek. Sokkal fontosabb az, hogy magyar nagy lapjaink Petőfi életrajzát oly kevéssé ismerik, hogy (pl. az «Ellenőr» is) azt irják, hogy Petőfit, mikor a piaristáknál tanult, Kollár bérmálta, holott Petőfi lutheranus volt, ugy szintén Kollár is, tehát ha Kollár *confirmálhatta* is Petőfit, de bérmálni ugyan senki sem bérmálta.

Hosszu időn kárhoztatta a birálat és unta a közönség, hogy a költők Petőfi vak utánzóivá szegődve, tulajdonságait egész a nevetségig majmolják. Ez utánzás ma már jó részt megszünt, a nélkül azonban, hogy a napi költői irodalom szinvonala bármivel is emelkedett volna; de az utánzás megszünte egyszersmind némi visszahatással jár, mert a legifjabb irodalmi világ nem csak nem utánozza, de nem is méltányolja érdeme szerint Petőfit. Az általános magasztalások egész özönével árasztják ugyan el ma is, midőn születése ötvenedik évében járunk, de csak egy nevéhez méltó tárczaczikk (hagyján tanulmány) sem jelent meg róla e jubiláris dicsőitések mellett.

A mi családias költeményeit illeti, — mert csak ezekről szólunk ez alkalommal, Petőfi a költői igazságnak és őszinteségnek, érzelmi mélységnek és nyilatkozásbeli bájnak soha erősebb és biztosabb jeleit nem adta, mint ezekben. A családias érzés hangja nemcsak egyéni jellemének, hanem költői tanulmányainak is lényeges alkatrésze volt. Irodalmunkban gróf Teleki József az «Atyafiui barátság oszlopa» czimü tanköltemenyében penditette meg először biztosabb kézzel azt a húrt, mely a családi érzések hangjait zengi, de utána senki sem következett. Csokonai oly sok húru lantján ez az érzés nem talált kifejező hangot, pedig az igaz magyar családélet egy alakja előtte állott forrón szeretett özvegy édes anyjában. Többi költőinktől e részben keveset lehetett volna várni; sem tanulmányaik, sem hajlamaik nem vezették őket abban az irányban, hogy az egyszerű mindennapi magyar élet természetes vonásait és hangjait olvaszszák egybe magasabb művészi törekvéseikkel. Ha megemlítik vagy megéneklik is saját családi viszonyai-

kat, a klasszikai forma, hang, szín és zamat annyira idegenné teszi az egészet, hogy benne a nyelven kivül a magyar érzés mit sem ismer magáénak. Berzsenyi «Búcsúzása Kemenesaljától», Vörösmarty epigrammája édes anyja halálára, Erdélyi Jánosnak egy pár elegiaszerü költeménye, a gyermekkori lakhely és a szülőföld gyengéd emlékeinek, a hű édesanya és hálás fiu közti benső viszonynak, s a megholt hitves árván maradt és anyja után halt gyermek és a gyászba borult férj «Családi kép»-ének mind hű és költői rajzai, de ezek még távol sem voltak elegendők arra, hogy a magyar nemzet saját külön családias hajlamait, a magyar kedély ez egyik legjellemzőbb és legértékesebb sajátságát, az idegen olvasó méltóan visszatükrözve és megtestesitve láthatta volna költészetünkben. Annyi mással együtt ez is Petőfire várt, s mint a valódi magyar dal, a valódi magyar életképek: ugy a magyar család költészete is benne találta meg megteremtő mesterét s utol nem ért dalnokát.

Költészetünk fejlődésében is nagyon természetesen és könnyen megérthető ennek oka. — A görög és római klasszikus költőkben a családélet még nem játszik oly nagy szerepet, mint a keresztyén nemzetek népköltészetében. A nyugoteurópai irodalmak mind a népköltészet hatása folytán előállott megujhodásnak köszönhetik, hogy egyéb népi elemekkel együtt a családi viszonyokat is felölelhette tárgyai közé a nemzeti költő. Az angol irodalomban Burns Róbert «Szombateste a kunyhóban» czimü gyönyörü költeménye mintegy felavatta az egyszerü családi életet a költészet méltó tárgyául. — Nálunk Petőfi költeményei tették ezt a szolgálatot, kiben az egyetemes emberi érzésnek e nemes hangját szintén a népköltészet bátoritotta föl a nyilatkozásra. Előbbi költőink ezt már csak koruk fejlődési viszonyai miatt sem tehették. A nagy klasszikusok példáján lelkesülő költő, kinek műveiben inkább tanulmányai, mint élményei visszhangját találjuk, nem is gondol a szegény szalmafedeles falura, vagy a nádastetejü szülei hajlékra, mely a nép naiv költőjének csaknem min-

dene. A népdalok kevesebbet szólnak a nagy széles hazáról és messzeterülő nemzetről, de annál hőbben, hűbben szeretik a hazának azt a kis töredékét, mely az ő földjök. S ezek körén belől is még szűkebb s még szeretettebb és drágább az az *egy ház*, az az *egy család*, mely épen a dal dallójáé. Ezt az érzést a maga meghamisítatlan őszinteségében, természetes egyszerüségében, mesterkéletlen mindennapiságában csak az a költő dalolta ki minden tartózkodás és cziczoma nélkül, a kiben megvolt a genienek azon ösztönszerü teremtő találékonysága, hogy igazán, mint a Goethe «dalnok»-ja ugy dalolt, mint a madár az ágon.

Petőfi kisebb költeményei (P. S. összes költeményei I. köt.) között már a legelsőben, melyet még nem egészen husz éves korában irt, megzendül ez érzés, s a «Hazámban» czim alatt, hazájáról szólva szülőföldét, az alföldet festi. Rég volt — mondja aztán —

> Midőn az ősi háznak küszöbén
> A búcsu tördelt hangját rebegém;
> S a jó anyának áldó végszavát
> A szellők régen szertehordozák.

Azóta sokat szenvedt — igy végzi a költeményt — de most minden szenvedés emlékezetét mossa szét egy szent öröm könyüje;

> «Mert a hol enyhe bölcsőm lágy ölén
> Az anyatejnek mézét izlelém:
> Vidám napod mosolyg ismét reám,
> Hű gyermekedre édes szép hazám!

E hang vonul át nagy részén szüleiről szóló költeményeinek, az ifju rebegő hangjaitól a férfias érzés meggyőződésteljes erejéig szilárdulva. Még a «Téli esték» mesteri rajzát is ez eleveniti meg s az a hang, mely e két sorban megzendül:

> «Áldja istenét, kit istene megáldott,
> Adván néki meleg hajlékot s családot»

:z a hang még a gyermekkorban otthon megfogant ér- :és nyilatkozása. Mert mint a skót *Burns* Robert már mlitett költeményében apja háza táját énekli meg: ugy :z ő példáját követő két nagy magyar költő is, Petőfi a Téli esték»-ben, Arany János a «Családi kör»-ben, ninden valószinüség szerint a szülei hajlék, a gyermek- ori otthon emlékeit szinezték ki mesteri ecsetökkel. A Téli esték» társaival pipázgató öreg gazdája és a ven- égkinálgatásban kifogyhatatlan gazdasszonya, ki «kö- :lességét olyan jól megtanulta», alkalmasint a jó öreg orcsmárosnak és nejének még akkori alakja, mikor háza, kertje, földje, pénze, mindene volt; alig tudta zámát ökrének, lovának.»

De van Petőfi családias költészetének egy sajátságos onása, melyet csak azért is ki kell emelnünk, mert után- ónak egész raján bélyegként rajta van. Petőfi legtöbb- :ör más hangulattal szól apjáról mint anyjáról. Mig nyját mindenkor egyenes, mély s őszinte tiszteletttel, yermeki hálával és kegyelettel emliti (l. «Távolból» . k. I. 165. l., «Füstbe ment terv» u. o. 242. l., «István :sémhez» u. o. 276. l.), addig apjáról többnyire, bár nem :eretet nélkül, de mégis némi humoros enyelgéssel ól («Egy estém otthon» Ö. k. I. 243. l.); azonban ez erkölcsi érzést nem sérti, a jó izlést át nem hágja, üvészi szempontból pedig már csak a szülők alakjának lentétes volta miatt is igen helyes költői tapintat volt. anem az utánzó had erre nem gondolva, egyszerre inden költő apja és anyja Petőfi szülei mintájára ala- lt: az apa bohó jámbor öreg, kinek csak furcsaságai, az ya angyali jóságu őrszellem, kinek csak erényei van- k a megéneklésre. Nem jutott eszökbe s nem érték ököllel a boldogtalan utánzók, hogy Petőfit ebben nem :zeszély, nem a tetszeni vágyás, hanem élete körül- ményei irányozzák. Apja féligmeddig mint üldöző zsar- k, anyja pedig, vele szemben, mint pártfogó, védő, nyeztető szerepelt s e felfogástól nem tudott az ifju tő szabadulni. De későbbi verseiben már ez a hang ndig ritkul s csak a «Fölszedtem sátorfám» kezdetü cziműben (Ujabb költ. I. 236. l.) nyilatkozik még

egyszer erősebben, mikor a szomszédok a Sándor fiut ócsárló szavaira «szegény jó anyjával fölfordul a világ s ráborul fejjel az ágy szélére s ottan elveszett fiáért sirt sziveszakadtan»; mig «édes apja csak egy-két könyet hullatott, de azután annál többet káromkodott. Kiczifrázta mint a szücs a remekbundát» stb. Már a «Karácsonkor» (Ö. k. II. 362. l.) csak az emlék boldogságát festi, midőn ez ünnep sokszor vigan virradt rá apja, anyja és testvére között.

«Oh a ki együtt látta e családot,
Nem mindennapi boldogságot látott!
Mi boldogok valánk, mert jók valánk.

Embert szerettünk és istent imádtunk;
Akármikor jött a szegény, mi nálunk
Vigasztalást és kenyeret kapott.»

Hanem elszegényedtek, de neki a szegénység nem fájna — ugymond — ha a vész szét nem szórta volna a család tagjait. S e gondolatra fölsohajt s az emlékezetnek e legtermészetesebb, de oly megkapó képe áll előtte:

«Lelkem, szülőim, édes jó testvérem,
Ha én azt a kort ujolag megérem,
Hol mind a négyünk egy asztalhoz ül!»

Ha még ezek után a «Szüleimhez» (Ö. k. I. 359. l.) czimüt nézem, melyben elmondja, hogy csak ő gazdagodjék meg, mit mindent nem vesz apjának, anyjának, Pista öcscsének; ha megemlitem, hogy mily gyöngéden vigasztalja anyját a «Fekete kenyér» (U. k. II. 85. l.) miatt, mert hiszen itthon jobb a fekete is, mint másutt a fehér, s az «Anyám tyukjá»-ban (U. k. II. 201. l.) mily gyermeki fiatal kedélylyel beszélget a tyúkanyóval, s mint feddi Morzsa kutyát, hogy kedvet ne kapjon a tyukhusra, mert anyja egyetlen jószága: akkor már csak a «Szüleim halálára» (U. k. II. 256. l.) marad befejezésül, mely méltóan zárja be mind Petőfi ujabb költeményeit, mind szüleihez irt összes müveit.

Petőfi költeményeinek egyik meglepő vonása az a látnoki merészség és biztosság, melylyel jövő dicsőségéről, majd később közeli haláláról szól. Sokszor gondoltam, hogy ha e halálra vonatkozó jóslatai be nem teljesülnek, alkalmasint elérhette volna azt a vágyát, melylyel a «Falun» (Ö. k. II, 102. l.) czimü vers végződik. Családias hangulata, csendes merengő kedélye nagyon tudta volna élvezni azt a boldogságot, mely ott van festve. A falusi élet élénk rajza után már-már feledi Pestet, s jobb is lenne ott falun elfeledve élni; hogy csak szőlője és szántóföldje lenne «termők pirost bort s fehér kenyeret».

«S midőn szőlőmből s szántóföldemről
Házamba térek este: hozza be
Majd a piros bort s fehér kenyeret
Piros menyecskének fehér keze.

S ha a késő halálnak ujjai
A férj és nő szemét majd befogák:
Tegyék *egy* sirba a két aggastyánt
Nem tetetésből siró unokák.»

Hiában tetszett magának a «vadvirág» szerepében, hiában tört egekbe képzelete, mely nem a por magzatja, hiában akarta féktelen korlátokat nem ismerő szenvedélyeit örökké előtérbe állitani: a legmagasabb müvészi tökélyt csaknem mindig ott érte el, a hol szelidebb, de nemesebb, enyhébb, de mélyebb, zajtalanabb, de bensőbb érzelmei szólalnak meg. Egyébként mindkét fajta müvei között vannak magas becsüek s köztük legfölebb is csak fokozati különbség lehet.

Házassága után nejéhez és később kis fiához irt költeményei ujabb reflexiókra nyujtanak alkalmat, melyekről szintén szólnunk kell.

II.

Petőfi, ki a multak emlékei között oly mélyen tudta érezni a családi kör becsét és boldogitó hatását: meg-

érte, hogy magának is lett családélete, s ha rövid ideig tartott is, a meddig tartott, boldog családi élet volt. S ha Petőfi költészete hű kifejezője valaminek: bizonyára leghűvebb kifejezője saját egyéni jellemének és életének, tehát még nagyon részletesen fölsorolt életrajzi adatokra sincs szükség, hogy műveiben a boldog férjet és boldog apát megismerjük. Ez a vonás, a férj és apa boldogsága iránti fogékonyság már hamar visszatükröződött költeményeiben. Alig ismeri meg jövendőbelijét s alig irta számára az «Sz. J. kisasszony emlékkönyvébe» czimü kissé rajongóan szerelmes költeményét, már nehány lappal odább, nehány nagyon szép szerelmi dal sorában így énekel szive választottjához Csekén:

«Szeretlek én oly igazán,
Mind engem az édes anyám.

Nem ohajtok én egy tavaszt,
Hogy véled átmulassam azt,
Sem egy tavaszt, sem egy telet,
Hanem egész életemet!

Azt várom én, azt az órát,
Mikor igy szólhatok hozzád
Ölelésem szent hevében:
«Édes kedves feleségem!»

Ettől kezdve hangja már határozott; nem ábrán dozik, nem sohajt, hanem az igaz érzés férfias nyelvén szól, mely mélyebben zengő hurokat érint, semhogy kelletén tul sokszor szólhatna tulcsigázott elragadtatással. Nejéhez irott egész hosszu sor költeménye annyira a meglett ember benső világát tárja föl, hogy alig veszünk észre valami különbséget ama költemények között, melyeket esküvő előtt, és azok között, melyeket esküvő után irt hozzá.

Összes költeményei második kötetének végétől az *Ujabb költemények* második kötetéig folyvást hozzá szólnak szerelmi dalai s csak egy sincs, melyben Juliskáján

kivül mást ünnepelne, de a családias hajlamok, tréfás és komoly, vidor vagy érzelmes, csendes vagy szenvedélyes hangjaiban csaknem egyaránt megérezhetők. A mint pedig a nőtlenségtől elbucsuzik (U. k. II. 43. l.), azután mindenütt a szerető *férj* áll előttünk. Ezt Petőfi jellemzésénél szintén nagyon fontosnak tartjuk megemlíteni, mert előtte kevéssé volt szokott irodalmunkban, hogy a férj *nejét* énekelje. A költők irtak kedveseikhez és kedveseikről, de mintha a szerelem a házasság után erkölcsi vagy költői érzékökkel ellentétben állott volna, a házasság után elhallgattak s nálunk és az idegen irodalmakban nem egy példa van rá, hogy a házasélet reális boldogságánál véget ért a költőnek szerelmes, sőt néha átalában egész költői pályája. De Petőfinek épen nem lehetett az a sorsa, mert hisz már egész ifju korában is annyira szerette a valódi élet erkölcsi viszonyait tenni költeményei tárgyává, hogy a mikor az üresebb ábrándok szétfoszlottak is szeme előtt: ő abból, a mi költészetének nemesebb tartalmát képezte, mit sem vesztett, csak attól szabadult meg, hogy a zavaros köd miatt nem fogja többé a világot oly felfordult fonák képekben látni és mutatni, mint a hogy a «Felhők» czimü gyüjtemény legtöbb versében történt vele.

Petőfinek valóban volt érzéke az életnek majdnem minden oldala iránt a házas életben is. Feleségét imádja, de enyeleg is vele; szereti, de boszantja is; el is mereng vele multon, jövőn, de a vidám kaczajt se üzi el körükből; jól tudja, hogy az asszony, a szerető asszony mindig gyermek marad, kinek a férj szerelmén kivül az apa komolysága s a játszótárs enyelgése is szükséges a boldogságra. Mind ez érzések gazdag változatosságban tárulnak föl előttünk Petőfi ujabb költeményeiben.

Tisztán csak a szépség szempontja után indulva, bajos volna az idézetek végtelen áradatában el nem veszni, de a lélektani szempont csak arra kötelez, hogy a költő jellemének valódi vonásai tünjenek föl és domboruljanak ki.

A házas embernek azt a nyugalmát, a mit abban talál meg, hogy ő már czélt ért s nem kell az életben ide s tova vergődnie, mig egy pontot talál, a mely életének központ gyanánt szolgálhasson, mily mesteri elevenségü képben állitja elénk az a költemény, melynek czíme: «A mióta én megházasodtam». (U. k. II. 53. l.) A mióta megházasodott — ugy mond — valóságos fejedelem, s ülve szörnyü méltósággal elfogadja kegyelmesen, a kik jőnek audientiára, országának jobbágynépeit. Jön először is egy leányka az *Öröm* rózsaszin ruhában s megfeddi, hogy eddig mért kerülte. Jön azután egy hosszu száraz ember, a mély szemü és sápadt arczu *Gond* s azt elkergeti, mert mindig olyan prózai históriákat mond, pedig

«Balgatag, ki ily dicső napokban
Kenyeret és ruhát emleget,
Hord el magad! bár rövid az élet,
Beszélgethetünk még eleget.»

Azután ismét igy folytatja:

«S te is itt vagy, te is megjelentél,
Dúlt arczoddal sötét Fájdalom!?
Nem remeg kend örök ellenségem,
Hogy ezennel fölakasztatom?»

de mégis kegyelmesen megkegyelmez neki, mert ő a diadalmas ellenfél s a győzőnek dicsősége a nagylelküség. S mindjárt ezután ott jön a hires «Szeptember végén» (U. k. II. 56. l.), melyet Petőfinek csaknem minden olvasója ismer és csodál. «Az utolsó virágok» (U. k. II. 62. l.) egy szép őszi hang, mely oly átalános, hogy minden szivben visszhangra talál. Az ősz már ugy elpusztitott mindent, hogy még a kertben is keresni kell már a virágokat. «De Juliskám — mond a költő — összeszedte a maradék szálakat; jól tette, mert ha már halniok kell, haljanak el szerető szemek láttára, igy mégis csak könnyebben esik halálok.» Az «Egykor és most» (U. k. II. 63 l.) szomoru multját és boldog

jelenét állítja felesége elé; a «Csendes élet» (U. k. II. 72. l.) azon álmélkodik, hogy ő, ki egykor a világot becsavarogta, mint egy garabonczás diák, most itt ül felsége mellett egy csöndes kis faluban; holott egykor szűk volt neki a föld, ime most elég tág egy kicsiny szoba.

«Ki tette volna fel felőlem,
Hogy ilyen furcsán járok még? ....
De mikor olyan furcsa, furcsa
Portéka az a feleség!»

Hát pajzán kedvének csintalan kitörésénél van-e valami jelemzetesebben magyar, mint a «Tiz pár csókot egy végbül» (U. k. II. 84. l.) kezdetü versbeli enyelgés?

Az «Őszi éj» (U. k. II. 108. l.) megint a zivataros időről szól, mint az «Egykor és most», midőn ők ketten kényelmes szobában a meleg kemencze közelében vannak, mig mások kint bolyongnak s fürteiket megczibálja a szél, s bár ablakokból itt-ott hivólag kandikál ki a mécsvilág,

«De ők tovább mennek... csavargónak
Ki nyitná ki háza ajtaját?

Hej pedig ki tudja, hogy mi volt az
Ilyen, vagy mi lesz belőle még?
Hogy tovább ne menjünk: egykor én is,
Én is ily földönfutó valék.»

S azután elmodja, hogy mig fáradt lábbal taposta az országut sarát, lelke csüggedetlen szárnyon a menynyekben járt s azon ábrándozott, egykor minő kincset hagy a hazának. S a ki látta, mit gondolt felőle? Legfölebb azt hitte, hogy tolvaj! Ime az élet nehéz küzdelmein átment férj igy tanitja az élet áldásainak becsére a csak jóban élt, tapasztalatlan kis feleséget. De játszani is tud vele. «Állj meg feleségem», — ugymond (U. k. II. 116. l.) — mondok valamit, játszuk el a multat», s leirja, hogyan játszották el a kemencze mellett

azt a jelenetet, mikor először megvallották egymásnak szerelmöket. Az egész költemény az egészséges kedély gyermeteg tréfája, mely a boldogságnak nevéről sem szól, mégis minden szavából a boldogság levegője árad. «Feleségem nevenapján» (U. k. II. 135. l.) szintén tréfás, könnyü humoros alakban mondja el, hogy mentét, magyar nadrágot, bajuszpödrőt elő, hogy hadd csipje ki magát azon régi divat szerint, a melyben ha roszul öltöztek is, de jót kivántak az emberek egymásnak. Válogat a jó kivánatok közt s utoljára is mind a kettejöknek együtt kiván hosszu életet. — De ily nemü versei közt van egy kicsiny, csak két versszak, de a maga nemében nemcsak kifogástalan, hanem szinte felülmulhatlan víg dalocska, mely 1847. Szilveszternapján kelt s egészben igy szól: (U. k. II. 156. l.)

«Még csak egymagam valék
Tavaly ilyen tájban,
Az idén már ketteczkén
Vagyunk a szobában.»

«Furcsa lesz, ha már ez egy
Darabig majd igy mén:
Esztendőre hármaczkán,
Azután négyeczkén.»

A férj szerelmének értékét és jogosultságát a «Feleségek felesége» (U. k. II. 164. l.) czimü vers ekképen hirdeti:

«Nem is tudja a nőtelen,
Mi az igazi szerelem;
Hogy tudná az istenadta?
Még csak akkor tanulgatja.»

De a hazaszeretet, mely a korábbi években csak ritkán volt szerelmével összefüggésben vagy épen összeolvadva, most mind gyakrabban jelenik meg szerelmi dalaiban, de oly meglepő művészi sikerrel vegyitve, hogy sem az egyiknek, sem a másiknak nem szolgál

hátrányára a két érzés közül. Sokszor már a helyzetek olyanok, hogy azok egybekapcsolva hozzák magokkal a kedves és a haza nevét; de némelykor csak a költő kedélyében merül föl a haza bús képe, talán mert — mint Tompa mondja — a ragyogó boldogság mellé keresnie kell a bánatos borongást, a fényhez enyhitő, jóleső sötétnek. «Elértem, a mit ember érhet el» — irja (U. k. II. 58. l.). Keble boldogsággal csordultig telvé; van kedves ifju felesége, minőről annyit álmodott lelke.

«Ölemben egy oly asszony, a kinek
Tündérek adják a testvér nevet,
Ölemben a legdrágabb földi kincs...
Oly boldog vagyok, hogy reményem sincs!
Miért is volna nékem a remény?
A nem továbbat már elértem én.»

S a boldogság e magaslatán kérdi és folytatja:

«Mi volna könnyebb, mint lemondanom
Mostan te rólad honfi-aggalom,
Te rólad kínos haza-szeretet,
Ki mindörökké téped a szivet,
S magamnak szedni, mit az óra ád,
Istenre bizván más buját, baját...»

De nem, ha mindent feled is, a hazát nem feledi s annak szomoru állapotát leirja a maga boldogságával szemben; a honfibú a szerelmi boldogság árnyalatául szolgál.

Az ujabb költemények II. kötetének végén azok a szerelmi dalok, melyekben bucsuzik kedvesétől, csaknem mind ily komplikált érzést fejeznek ki, s valamennyi mind méltán sorakozik Petőfi legszebb költeményei közé. «Fia születésekor» (U. k. II. 276. l.) is az apa és honfi egyesitett hangján szól, mert fia nem övé lesz; a hazának fogja fölnevelni.

De ime vázlatosan végig is mentünk volna Petőfi összes családi költeményein, ha még egyet meg nem kellene emlitenünk a jellemzés teljesebb voltáért.

Petőfi a maga életviszonyainak egyes mozzanatait tárgyilagos költeményekben is megörökitette s hogy többet ne emlitsünk, pl.: nagyon szerette magát olyan alakokban mutatni föl, minő a «Vándorlegény» is. Igy tett a «Bolond Istók»-ban is, melynek néhány utolsó lapját ép ugy tekinthetjük saját boldog házassága rajzának, mint alanyi költeményeinek azon részeit, melyek az ipai tilalomra vonatkoznak. A pusztai komor öreg ur, a jóbohó Bolond Istók, és az unokaleány, a házasság, az öreg ur áldása és a jövő évek rajza, — mindez, ha nem is a *teljes való*, de a «valónak égi mása», s hogy Petőfi leirhassa, csupán saját életébe, saját lelkébe kellett tekintenie, a mihez a tanácsot senkitől sem várta soha. Mint Antaeus anyjától, a földtől, az ő költészete is az élet valódiságától veszi erejét, s mig az elvont idealismus tulcsigázott finomsága hatástalan marad, az ő valódisága minden korlátot ledönt és hódit ellenállhatlanul ma és mindenkor.

A divatos nótákról.

Attól az időtől kezdve, mikor a mohácsi csatában történt ágyuzást a falunk végén levő domb aljában a földre tett füllel hallgattuk játszó pajtásaimmal s haza szaladtunk megmondani, hogy a várdomb tövében morog a föld; oda haza aztán jól kinevettek bennünket, mint az afféle mihaszna gyerekeket szokták a böles és tapasztalt öregek, és aztán másnap megjött a hir, hogy Tolnamegye akkori fő büszkeségének, Perczel Móricz tábornoknak a seregét Moórnál megverte az ellenség: attól az időtől kezdve — mondom — meglehetősen tisztában vagyok emlékeimmel. A forradalom ideje rám nézve a Léthe vize: az az előtti időből csak egy-egy olyan fontosabb dologra emlékszem, hogy édes anyám milyen szigoruan, katonásan ránczba szedett bennünket, meg hogy a Duna kiöntött a kertünk alá, aztán

bölcsőt, teknőt, nyujtódeszkát s más effélét halásztak az emberek. S ha még ehhez egy-két emlék járul, az legfeljebb csak annyi, hogy egyszer a szomszédék tehene föl akart öklelni, máskor meg a czirmos macskát ugy megijesztettem, hogy kitörte az ablakot.

Hanem a forradalom ideje óta tisztán, világosan állnak előttem a dolgok, s a mennyit egy négy éves gyermek megérthet, annyiról számot is tudok adni tapasztalataim közül mind arról, a mit el nem felejtettem.

Egyebek közt emlékszem egy sereg nótára, melyeknek néha egy versszaka, néha csak egy-két sora jut eszembe; néha meg a szövege csak ugy rémlik, hogy valami efféle vagy afféle lehetett, s csak dallama csendül meg ülemben, mintha a béresünk dudolgatná, vagy a szolgáló leány rikoltaná oly harsány hangon, hogy a szive helyett a torkát félti az ember a megszakadástól.

Mikor a horvátok jöttek a Dráva felől s az őrseregnek állott emberek elmentek a faluból s megjött a dicsőségök hire, hogy Ozoránál legfegyverezték a horvátokat: akkor egy nóta kezdett elterjedni, melyet a legismeretesebb dallamra daloltak, alkalmasint azért, hogy minél könnyebben elterjedjen, mert akkor nagy szükség lehetett az elterjedésére. A nóta ugy hangzott hogy

Nyerít a szürke paripa,
El kell mennünk háboruba;
Az isten is megáld ezér'!
Perczel Móricz lesz a vezér!

Ez aztán sokáig divatos maradt s annyira szerette a faluban mindenki, hogy mikor a falu gyermekei egy Windisgrätzet meg egy Jellasichot bélyegeztek ki maguk közül, két kedves gyereket pedig megtettek Görgeynek és Perczelnek, s azután azok megkezdték a seregtoborzást az iskolás és nem iskolás gyermekek közt egyaránt: még a mi toborzó nótánk is az volt, hogy «Nyerit a

szürke paripa,» meg az az országos hirü nóta, hogy «Ezer esztendeje annak».

Ugy rémlik, mintha aztán télen egy szegény katona temetéséről dalolgatott volna a meleg kályha mellett a szolgálónk és beszélgetett nekem a bátyámról, a ki elment valahova a tótok közé, Árvavármegyébe, Görgey katonájának, talán már meg is lőtték ez óta. A nóta nagyon szomoru volt, de csak annyira emlékszem belőle, hogy a szegény Zsuzsi sirva dudorászta velem:

Kitették a holttestet az udvarra,
De nincs a ki végtől végig sirassa.
Most tetszik meg, ki az igazi árva:
Senki sem borul a koporsójára!

Azok között a nevek között, a melyeket akkor tájban emlegettek, legszebben hangzott, mert legnagyobb szeretettel emlegették, ez a név: Kossuth Lajos. A nóták is egymást érték róla; a kis gyerek még alig tanulta meg az egyiket, már a másikba kellett fogni, mert csaknem minden héten ujabbnál ujabb Kossuth-nóták kerültek forgalomba. Az egyikben azt izente Kossuth Lajos, hogy «elfogyott a regimentje», a másikban meg biztatja a magyart, hogy «szalad a német, nem jön a muszka», a harmadikban pedig «a hajnali csillag mellett irta a levelet a népnek.» Volt egy, a melyik azt magyarázta, hogy Kossuth nem kevély ám, hanem szereti a szegény embert, megadja neki a becsületet. Ebből egy versszak még most is a fülemben cseng:

Amoda van három ut, három ut,
A középsön megy Kossuth, megy Kossuth,
Mondtam neki «Szerencsés jó napot!»
Megemelte a selyem kalapot.

Aztán megint csak levelet emlegetett egy uj nóta; alkalmasint az a hir terjedt el, hogy a katonák nem kapják a zsoldot, mert a nóta erről beszélt.

Kossuth Lajos levelet iratott,
Közepébe bankókat rakatott,
Általadta az iródeáknak,
Oszsza ki a honvéd katonáknak.

Hanem később egyszer csak tele jött ám a falu német katonával; a mi udvarunkon is meg a szomszédokén is megtelepedett valami husz-huszonöt vasasnémet; akkor aztán megértettük, hogy miért rakták a kisebb portékákat verembe, a melynek a tetejét szép simára betakarták gyepes hanttal; a nagyobb darab butorokat pedig levitték a pinczébe s a pinczesipját alant is, fent is berakták téglafallal, a közepét pedig kitöltötték agyaggal. A gyerekeknek meg volt tiltva a katonásdi, nem szabad volt a vasasnémetekhez közel sem menni, hogy valami bolondot ne fecsegjenek, a mi tüzet hozhatna a falu nyakára. Soha sem volt szabad az öregek mellől eltávozni s még a szánkat is majd bekötötték. Egyszer aztán mégis csak elmentek a vasasnémetek, hanem akkor meg a horvátok jöttek, de azok csak elmentek a falu alatt, pedig ezeket mi gyerekek nagyon szerettük volna, ha bejöttek volna a faluba. Tudtuk ugyan, hogy ez a rongyos had is «ellenség», de hát mit tehettünk mi arról, hogy ennek az ellenségnek volt valami öt-hat nagy kutyája, a melyik mindenik épen ugy be volt fogva szerszámba, mint a lovat szokták s mindenik egy-egy kis kocsit huzott. Ezekkel hóditotta meg az ellenség a mi gyermeki kiváncsiságunkat, érdeklődésinket s ezzel már félig rokonszenvünket is.

A horvátok is elmentek és haza jöttek a falubeli honvédek. Nem hiába hogy kopottak, rongyosak, testben, ruházatban egyaránt megviseltek voltak szegények, hanem hoztak is ám olyan szomorú nótákat, hogy az embernek, még ha gyermek volt is, csak ugy facsarodott belé a szive. Világostól hozták a nótát, mint a gyászt és bánatot s egyik keservesebb volt, mint a másik. Olyan borzasztó volt csak hallani is:

A magyarnak nincsen többé hazája,
Elbujdoshat immár a nagy világba.

De a hazatért legénység nem maradhatott sokáig otthon: a ki épkézláb maradt Versecztől Schwechátig, Nagy-Sarlótól Temesvárig, Isaszegtől Világosig: azt mind besorozták s elvitték nyolcz-tiz esztendőre Galicziába, Olaszországba, Csehországba, Stájerbe, Dalmácziába. Alig van népünk újabbkori életében olyan idő, a melyet többször és többféleképen megénekelt volna a nóták költészete, mint ezt az utált időszakot, melyben a szomoruságot meghaladta a gyülölet, a kétségbeesést tulszárnyalta a dacz és megvetés. Igy énekelte még a nép is: a férfi türt daczosan, a nő sírt orvosolhatatlan bánatában a nóták szövege szerint.

Egyik igy szólt több igazsággal, mint költőiséggel:

Ezernyolczszáz ötvenegyben,
Estem a komisz életben.
A mit soha nem reméltem:
Abba bele keveredtem.

El kell menni, nem tom merre,
Kezem, lábam vasba verve;
Visz a német, visz a kutya.
Jövök-e meg, isten tudja!

A másik nóta a gyülölt zsandárok ellen fakad ki s azt mondja, hogy

Már ezután éjszaka nem járok,
Mert megfognak engem a zsandárok;
Ha megfognak szoros lánczra vernek,
Véget vetnek a legénységemnek.

Van aztán olyan is, a ki nem akarja, hogy ő honvédból nyirett baka legyen s keserüen, de bízva dalolja:

Csárdás vagyok, csárdásnak is maradok,
Éjjel-nappal a csárdába mulatok;
Csárdás hajamat nem hagyom levágni,
Azzal fogom Kossuth Lajost szolgálni.

Ha aztán minden bujdoklás hiába, ha a legényt mégis csak megcsipik és békóban viszik, a nóta azt is kifejezi:

> Vasas lábam szomoruan zörgetem,
> Eszembe jut szabad honvéd életem!

dalolja elkeseredésében.

Az ujonczozás egyébként állandó tárgya volt a magyar nép költészetének. A forradalom előtt a szegény jobbágy fiát kötéllel fogták, hogy harczoljon azért a hazáért, a melynek ő csak mostoha gyermeke; a nemes ember fia pedig otthon uralkodott és basáskodott. A forradalom után a gazdag ember kiváltotta a fiát, ha ezerekbe került is, de a szegénynek ekkor is csak a sanyaru kénytelenség volt osztályrésze. Az ötvenes évek alatt megszámlálhatlan sok nóta szólt erről s egyik egy oldalról, másik más oldalról festette a szegény ujonczok szomoruságát.

> Zsindelyezik a kaszárnya tetejét.
> Válogatik a legények elejét.
> Kiállítik vármegyeház elébe,
> Lenyírik a göndör haját tövébe —

mondja egy sárközi nóta, mig egy másik igy szól:

> Most kapott a biró egy kis ujságot,
> Szedesse össze a fiatalságot.
> Sok szegény leánynak szeme könnyezik,
> Mikor a babáját bakancsba füzik.

Valami vasutas tájékon készülhetett ez a másik, s aztán onnét került a Dunántulra, hol szintén nagyon el volt terjedve:

> Füttyentett már egyet a masina,
> Visznek engem vizitácziára.
> Mig a felcser engemet vizitál,
> Kis angyalom a gangon sirdogál.

De a sorozási nóták közt talán a *Szakál* Lajos híres nótája («Megkövetem a téns nemes vármegyét») óta egy sem volt annyira kedves, mint ez a kis három versszakos dal, melyet tán az egész országban mindenfelé daloltak:

Városháza udvarában,
Muzsikálnak éjféltájban;
Talán azért muzsikálnak,
Hogy elvisznek katonának.

Édes apám, édes anyám,
Kedves fölnevelő dajkám,
Ne sirjon; ha addig élek
Nyolcz év mulva visszatérek.

Porban játszadozó kis lyány,
Te még föl sem tekintesz rám!
Ha majd egykor visszatérek:
Érted halok, érted élek!

Nem tudom, ha egészen népi eredetü-e ez a kis dal, de annyi bizonyos, hogy a nép helyzetét és felfogását oly hiven és igazán adja, hogy ha valami fél-literátus embertől került is: a népnek jó érzéke volt, mikor megismerte benne az egyszerü érzés és természetes állapot keresetlen vonásokkal kifejezett rajzát.

Hát azokkal mi történt, a kik mégis kikerülték a katonaságot? — Lettek «dezentorok»-ká, a kik a nemzet által különben is törvénytelennek tartott, vérenvason épült állami formákon kivül helyezték magukat s éltek ugy, a mint élhet az ember a társadalmon kivül, részint az emberek szivességéből, részint a szegénylegények szerzési módjából. Nyiltan megmondva: betyárokká lettek, abból az elvből, hogy ők a hazának szivesen szolgálnának honvédek gyanánt, de a haza ellenségeit nem szolgálhatják s nem tehetnek esküt a hazájok és nemzetök elleni harczolásra.

A forradalom utáni betyárélet lélektani oka jelentékenyen különbözik a forradalom előtti szegénylegény-

kedés indokaitól. A régi időben az elnyomott jobbágy kivül tette magát a társadalom rendjén, mert azt igazságtalan és nyomasztó igának tartotta magára nézve, vagy a mi még gyakrabban megtörtént, valami társadalmi vagy államéleti, erkölcsi vagy rendőri törvény ellen olyat hibázott, a miért a büntetést nem akarta kiállani. Kiment az emberi társadalomból s lett maga magának törvényadója, a ki sokszor a társadalmi és állami rend ellen rugódozva az erkölcsi törvényeket is széttiporta. A vele egyenlő nehéz viszonyok közt élő föld népe inkább szánalommal és rokonszenvvel, mint erkölcsi megvetéssel és gyülölettel tekintette az ilyen betyárt, annál is inkább, mert ez a maga osztályának mintegy pártfogója gyanánt lépett fel, a ki a társadalmon boszut áll a szegény föld népének elnyomatásáért. Ez tette a régi betyárt többé, mint a mennyi egy akasztófavirág, a minden jog élvezetéből kizárt, elnyomott jobbágyság szemében.

A forradalom után még egy kedvező s az előbbinél is jelentékenyebb illusio játszott közre, hogy a magyar nép felfogásában a betyárélet ne legyen egy jelentőségü a bitóra- és pokolravalósággal. A forradalom után minden betyár a hazafiság köntösébe takaródzott s vagy *bujdosó* volt, a ki a hazáért szenved s a nemzet ügyének tett szolgálataiért üldöztetik, vagy *dezentor*, a ki hazája ellen fegyvert fogni nem akar. Milyen életet folytat az ilyen ember: tudnivaló. Szép és aljas, nemes és nemtelen össze van keverve mind fölfogásában, mind tetteiben. Indokai részint erkölcsi, részint a legerkölcstelenebb tartalmuak s a folytonos üldözés által még a legnemesebb is folyvást vadabb és vadabb lesz, mig utoljára olyanná válik, mint a kivert barom, mely látását vesztve vakon rohan mindennek. Az örökös betyárélet minden erkölcsi alapot tönkre tesz, s a ki erre az utra lép, akármiféle inditó okok hajtották is, biztosan lehet róla tudni, hogy rövid időn sem istent, sem embert nem fog ismerni.

Rózsa Sándornak és társainak, a hazafiság keresztvizében, elitélt rablók-, utonálló, fosztogató betyárokból

dicső honvédő hősökké történt transsubstantiatiója fényes és követésre csábító példa gyanánt élt a nép tudalmában, s egyszersmind a forradalom utáni kalandos tervek a haza megszabaditására: mind előmozditói voltak ez életmódnak s alig volt táj, a melynek, a valódi üldözötteken kivül, meg ne lettek volna a maga ilyen «szegény bujdosói». Ebbe a szinbe öltöztek még azok is, a kik épen nem hazafias bűn miatt lettek világfutókká, hanem lopásban, rablásban, emberölésben vagy épen gyilkosságban voltak bűnösek. Megkönnyitette azt rájok nézve az ötvenes évek alatt a kormánynak az a boldogtalan eljárása, hogy a hibát nem ritkán besoroztatással is büntette, a mi elől ha megszökött a legény: készen volt a hazafiság martyrja.

Jöttek azután a zsandárok ellen való hőstettei, bravourjai a legénynek, s ha kivált humora is volt, hogy ez üldöző gyülölt rendőrséget nemcsak kijátszotta, hanem nevetségessé is tette, sőt egészen meg is alázta: akkor készen volt számára az egész környék népének rokonszenve, sokszor támogatása és mindenkor szivesen megadott elismerő magasztalása.

Fülöp Jóskát azzal magasztalja az ötvenes évek elején a népdal, hogy mikor a csárda udvarán vannak a zsandárok: ő benn a csárdában «bátran fekszik babája ágyára», hogy kipihenje magát, mert ő igy szól:

Kilencz itcze bor áll én előttem,
Kilencz pisztoly megtöltve szürömben,
Kilencz zsandár kivül az udvaron,
De nem mernek bejönni ugy hallom.

Mező Jóska még hiresebb legény volt, mint Fülöp, s neki, a zsandárok ellen való, vadul nevetséges barbárságait nem számitva, állitólag semmi egyéb büne nem volt, mint hogy nem akart osztrák katona lenni, és mint ilyen sorozás alá tartozó szökevény talán részt vett Gindly meggyilkolásában, a melyért a paksi határban hat embert fölakasztottak, de Mező Jóska megszabadult, pedig apja és bátyja hurokra került. Mező Józsi

sem vitte sokáig: két-három esztendeig élt a hire, hogy milyen derék, milyen nyalka legény, dalolta a nóta, hogy Czigány Mári milyen boldog leány lehet, mert olyan szeretője van neki, mint Mező Jóska; az üldözők Fehér, Tolna, Somogy és Baranya megyéket fölverték érte, a dunai réveket akár hányszor lezárva tartották miatta, hogy ne menekülhessen; pedig azt állitják róla, hogy három falu határát soha sem hagyta el s ott sem bántott soha senkit, csak a zsandárokat. Utoljára is csakugyan a Paks és Tolna közti országuton, a gerjeni csárdánál érték utol s ott lőtték agyon, vagy maga lőtte agyon magát egy nagy kukoriczavetés közepén, melybe még bemenekült. Eltemették a temető sarkába, az árokpartra, harangszó, kiséret és siratók nélkül, mely mind el volt tiltva. A nép el is feledte rövid időn, de a nóta még egyszer megsiratta, hogy olyan rideg temetése volt s azt hirdette róla, hogy

A gerjeni kukoricza de sárga,
Abban történt Mező Józsi halála,
Piros vére ugy folyt le mint az patak,
Édes anyja siratná, de nem szabad.

De nem sokkal ezután a hazafiság varázsa már egészen lefoszlott a betyárokról s lettek a néptudalomban is, a népdalban is, a mik valósággal voltak: rablók, zsiványok, akasztófa virágai, hanem azért számuk tán még inkább szaporodott, nem hogy fogyott volna.

Az ötvenes évek folyamában egyszer csak azt vette észre az ember, hogy a betyáréletből minden hazafias érdem kimaradt s Bogár Imre és a hozzá hasonlók egyszerüen csak olyan szegénylegények voltak, mint a régebbi világban Becskereki, Angyal Bandi, Zöld Marczi, Piros Pista, Liliom Peti s még egész sora e modern magyar Robin Hoodoknak.

Fábián Pista nótája a Tiszántulról került s ugy terjedt el az országban szerteszét és sok változatban énekelték a különböző tájakon. Arany János már 1851-ben

közölt két dalt (a Vahot Imre által szerkesztett «Remény» czimü folyóiratban), melyeket maga Fábián Pista készitett. A dunántul öt-hat évvel később ismét fölfrisült e dal, de ugy emlékszem rá, hogy sokban eltért a más tájakon divatos Fábián Pista nótáktól. Többek közt e nagyon sajátságos verse is kedvelt volt a mi tájunkon:

Nagy-Váradon van egy akasztófa,
De sok legény fityegett már róla;
Szél lengeti gyolcs ingét, gatyáját,
Összeveri sarkantyús csizmáját.

Különben a ki a népdalok tanulmányozásával foglalkozik, vehette észre, hogy a nép költészetében vannak olyan, ugynevezett *közhelyek*, melyek minden elbeszélő versbe beleillenek s aztán a nép csakugyan használja is mindenütt, a hova csak oda illenek. A betyár-nótákban, a temetésnél csaknem minden lépten-nyomon megtalálható kifejezés ez: «Húzd meg rája azt a hármas harangot», vagy ez a két sor, mely a székely balladákban is gyakori, s Fábián Pista nótájában is megvan:

Eltemetnek a mezei vadak,
El is énekelnek a madarak.

Ilyen «közhely» gyanánt használják ezt a versszakot is, mely, jól emlékszem, három-négy olyan dalnak is szolgált nyitányul, a melyben a fölakasztott vagy börtönben meghalt vagy meggyilkolt legény története volt előadva.

Sándor Juli ablakába,
Kinyilt a rózsa magába;
Kétfelé hajlott az ága,
Bali Gyuri sírhalmára.

E versszak után kezdődött meg maga a tulajdonképeni cselekmény, vagy a történet elbeszélése, melyhez az első szak csak mintegy az alaphangot adta meg. Van ennek még egy változata; mikor a szegény, szerető nél-

kül maradt leány árvaságával akarja a nóta rokonszenvünket a legény sorsa iránt fölkelteni, s akkor igy hangzik:

Sándor Juli ablakába,
Kinyilt a rózsa magába,
A böjti szél hajtogatja,
De nincs a ki leszakajtsa.

A mit Széchenyi István oly megdöbbentően mondott: «oly kevesen vagyunk magyarok, hogy még az apagyilkosnak is meg kellene kegyelmezni»: azt a népdalok szélesebb alapon, egész kozmopolitai egyetemességgel fejezik ki. Minden betyár halála kár, mert ember vész el benne s egyik vagy másik embertársunknak vesztesége van halálában: ezt fejezi ki a betyárnóták alaphangja. «Beh kár volt érte — mondja a dal egy-egy meglőtt, vagy fölakasztott emberről — be kár volt érte, hogyan marad már most özvegyen a felesége, hogyan maradnak árván a gyermekei!» «Meg kellett neki halni — zengi egy másik — pedig hogy szerette a szeretője! Ki vigasztalja már most meg azt a szegényt!» Némelyik betyárnak özvegy édesanyja van; «hogyan marad a szegény magára, árvább lesz az, mint a koldus árva!» S ha már egyéb rokonszenvgerjesztő nincs a sorsában, megsiratja a nóta azért, hogy «olyan szép volt, olyan nyalka volt, mekkora földön nem volt párja, hogy szerették a menyecskék, a leányok, és mégis meg kellett neki halni fiatalon, siratatlan, temetetlen!»

A betyár anyja és kedvese csaknem mindig nagy szerepet játszik élete folyásában. Néha védő angyalként állnak — hite szerint — fejök fölött, néha az intő, feddő szerepét játszszák, de akad egy-egy édesanya, a ki háza gyalázatát, rablóvá lett fiát meg is tagadja; sőt egy nóta igy szól:

Megátkozott engem az édesanyám,
Hogy ne legyen se országom, se hazám;
Tüskebokor legyen az én szállásom,
Ott se legyen sokáig maradásom!

Az átok nagyon sokszor hathatós, megfogva az átkozottat, de azért talál költőileg vigasztalót helyzetében, mert ha nyomorult is az élete, de szép, — mint e másik versszak is mondja:

Szegény legény bujdosik az erdőbe,
Azt se tudja mikor jut ki belőle;
Nyárfa-levél derekalja, párnája,
Gyöngyharmat a takaródzó dunnája.

A szeretők közt egyaránt van hű és hűtelen; van a ki elárulja, de van a ki megmenti kedvesét; némelyik egyenesen halálra adja, másik pedig a tömlöcz fenekéről is haza várja nyalka kedves babáját s egész világ ellenére hozzá megy. Ezt énekli a következő nóta is:

Árok, árok, de mély árokba estem,
A szekszárdi mély tömlöczbe beestem.
Meg sem haltam, már el vagyok temetve,
A rózsámnál is el vagyok feledve.

Árok, árok, de mély árokba estem,
Kedves rózsám jutok-e még eszedben?
— Annyiszor jutsz kedves rózsám eszembe,
Valahány óra van egy esztendőbe.

Haza mék én édes rózsám, haza még,
Félsz-e tőlem, ha hozzátok oda mék?
— Gyere haza édes rózsám, nem félek,
Világ előtt véled gyűrűt cserélek.

Az ötvenes évek végén egyidőre elnémultak a betyárnóták. Hazafias, néha katonás hangok csendültek meg a dalokban, melyekben a remény megujulása érzett, sőt egy-egy forradalmias szellemü dal is előkerült a sok fölujitott hazafias dal között. A legénységnek, valami csodára, mintha csak megjött volna a katonasághoz régi kedve, mert az ujoncz egészen más szemeket vetett Olaszország felé, hol az uj szabadság elemei forrongtak s a magyar katonaság, mint egy és ugyanazon közös ellenség rabja, az olaszok által mindkét nem részéről

szives fogadtatásban részesült. A katona mikor elindult, eldalolta a nótáját:

Isten hozzád lyányka, édes mátka,
Tüzz koszorút csákóm oldalára;
Csak segitsen isten győzelemre,
Nászvirágul teszem a fejedre!

Csakhogy a győzelmet nem az alatt a zászló alatt ohajtotta és remélte kivivni, a mely alá kényszeritve esküdött, hanem épen az ellen.

Az Olaszországba induló legény valamennyi mind Garibaldihoz kivánkozott és nehezen volt még valaha idegen nemzet fia olyan népszerü Magyarországon, mint e derék lánglelkü szabadsághős, e tiszta hazafias érzelmü és vakmerő kalandor: Garibaldi. Két-három esztendőn át többet foglalkozott vele a magyar nép képzelete, mint bármelyik magyar menekülttel, kik mellette, még magát Kossuthot is oda számitva, mind másodrangon állnak az akkori népdalokban. A Garibaldi-nóták egész özöne árasztott el minden tájékot, minden vidéket s ha többet nem tudtak róla a kunyhók lakosai, annyit mindenki tudott, hogy a szabadságot ő tőle kell várni.

Nehéz a madárnak a telet kiállni,
Nehéz a magyarnak, a szegény magyarnak,
Garibaldit várni!

igy énekelte a nép a korábbi Kossuth-nótát, néha meg egy nótába foglalta a kettőt s még egy-két nevet azok közül, melyekhez az olasz szabadságnak emléke és a magyar szabadulásnak reménye volt csatolva. Igy ebben a mindenki által jól ismert versben:

Szennyes az én ingem,
Szennyes a gatyám is;
Majd hoz Kossuth tisztát,
Türr Pista meg puskát.
Éljen Garibaldi!

A menekülteket még a tengeren is kiséri a nép kép-

zelete az olasz háboru ideje táján s az előbbi nóta igy halad tovább:

Csendes ma a tenger,
Még csak habot sem ver;
A menekülteknek
Boldog utjok lészen.
Kossuth Lajos éljen!

A régi, jól ismert s készen álló dallamok mintegy maguk ajánlkoztak, hogy mindegyikre készüljön egy-egy Garibaldi-nóta s a régi nóták szövege is akárhányszor átidomult az olasz hős dicsőitésére, kit egészen alföldies magyar eszményképpé alakitott át a népi múzsa:

Garibaldi csárdás kis kalapja,
Nemzeti pántlika lobog rajta,
Nemzeti pántlika lobog rajta,
Garibaldi ugy megy a táborba.

Letörött a bécsi torony gombja,
Ihatnék a Garibaldi lova;
Gyere rózsám merits neki vizet,
Garibaldi a csatába siet.

Garibaldi lova kipuczolva,
Garibaldi ugy megy a táborba,
A csatába vigan paripázik,
A halállal csak ugy figurázik!

De mikor 1859 és 1860. forduló telén, a villafrancai béke megkötése után az olasz ügyek egy időre megállottak és megcsendesedtek, a magyar népdal is alább hagyott a mohó vágyakkal, s a menekültek és Garibaldi érkezésének határidejét hátrább tolva, a következő tavaszra tüzte ki, mint ez a dunántúli nóta is kifejezi:

Garibaldi csak azt irta levélbe,
Hogy menjek el a grániczra elébe;
Nem mehetek, mert még hideg az idő,
Majd tavaszra, ha kizöldül a mező.

Nem sokára ezután a hazai alkotmányos mozgalmak és a «kis magyar világ», az 1861-diki országgyülésre való választások s a megyei és községi tisztujitások vették igénybe a nép figyelmét s még egy-egy változatban került elő valamelyik Garibaldi-nóta a magyar szabadságról, magyar ruháról szóló, s a német-, finánez-, trafikszidó dalok mellett. A mint «kiütött a szabadság» — a hogy a nép humora a rövid alkotmányos élettel járó zavarokat jellemezte. — Garibaldi megszünt magyar hős lenni, de a «kis magyar világ» sem a nép névtelen dalnokaitól, sem az irodalom honzengő frázisgyáraiból nem adott egy olyan dalt sem, a mely a nép fölfogása szerint oly talpraesetten fejezte volna ki ez egy év életét, hogy a dal hangjai szivünket mélyebben érintették volna s akkordjai maig is fülünkben csengenének.

Ez egy évi alkotmányos állapotnak s a megyei törvényhatóságok helyreállitásának némi nyomára csak egy korábbi nóta átváltoztatásában emlékszem. Az ötvenes évek alatt az «icza-cza»-féle nóták dallamára ezt a versszakot is dalolni szoktuk :

Én vagyok a kunsági fi,
Nem parancsol nekem senki, — icza-cza,
Sem a biró, sem nótárus,
Sem a zsandár komiszárus, — icza-cza.

S a mint «a szabadság kiütött», egy egészen más dallamra rögtön előkerült ez az elhagyott nóta a következő változatban :

Én vagyok a kunsági fi,
Nem parancsol nekem senki,
Sem a Jászság, sem a Kunság,
Sem az alföldi biróság.

E nagyon kedvelt betyáros hangon aztán csakhamar lett alkalma a népdal muzsájának egy lépéssel tovább is menni, mert Dunán innen, Dunán tul egymásután állottak elő a délczegnél délczegebb betyárlegények, a kik

vagy hőstetteikkel, vagy szomoru sorsukkal elég bő anyagot nyujtottak a nép költői képzeletének.

Az időközben elment mexikói önkéntesekre mit sem adva,* fölkapta a nóta egymásután Bogár Imre és Patkó nevét, kikhez a tiszai tájakon mások, a Dunántul pedig még Juhász Andris csatlakoztak dalra méltó tárgyak gyanánt. A régebbi szép dalokhoz foghatók azonban nem igen állottak elő s Patkóról csak az az egy szójátékos nóta lett közkeletű, a melyben egy korcsmárosnénak egy talányban a következő kérdést veti fel a rabló: «Látott-e már egy lovon hét patkót?» s ezt a csodálkozó menyecskének ugy fejti meg, hogy négy a lova lábára, kettő meg a csizmájára van verve, a hetedik pedig maga a legény.

Bogár Imre nótája a legszebb nóta ebből az időből s a Kisfaludy-társaság mult évi «Népköltési gyüjtemény»-ének ez az egyik legszebb darabja. Zavaros a Tisza — mondja a dal — nem akar higgadni, pedig az a hires Bogár Imre át akar rajta menni, lovat lopni, pénzt csinálni, hogy bölcsőt vegyen, mert a hires Duli Marcsát el akarja venni. Hanem a mint egy korcsmában mulat, elfogják s felakasztják. Ez a rendes, százszor elkoptatott tárgy ujra szép alakot öltött s a végső versszakban előforduló hasonlat egyszersmind az erkölcsi igazságnak is eleget tesz, midőn kimondja, hogy minő aljas hire maradt a szegény Bogár Imrének.

Kiapadt a Tisza,
Csak a sara maradt.
Meghalt szegény Bogár Imre,
Csak a hire maradt.

* A nevetséges toborzás, mely némely ringy-rongy utczai csavargót szedett össze az ország különféle tájain a mexikói vállalat számára, csak egyetlen egy nótában fordult elő. Legalább én egynél többet nem hallottam e tárgyról s ez az egy is ilyenf rmán gúnyolódik:

Elmék rózsám Mexikóba,
El ám rózsám a pokóba.
Hozok ám tűt, czérnát, englist!
— Ad a zsidó Iregen is!

Szintén szép nóta kelt szárnyra a Patkó nyomaiba épett Juhász Andrisról, mely azonban alig terjedt el Somogyvármegyében, máris meghozták a lapok a hirt, hogy Juhász Andrist agyon lőtték az üldöző pandurok A dal megmaradt bucsuztató és sirirat gyanánt.

Erdő, erdő ne hullasd el leveled,
Juhász Andris tanyája van tebenned.
Patak tükre légy a szolgálatjára,
Hadd mossa ki gyölcs gatyáját tisztára.

A nyiresi csárdaajtó nyitva áll,
Fölötte egy fehér galamb szálldogál,
Repülj galamb, vidd hírül a betyárnak,
Térjen erre, rózsaágyon meghálhat.

Dráva malma ki van kötve a partra,
A jágerok puskája nem fog rajta,
A hány golyót lő a pandur feléje,
Elteszi azt mind szépen a zsebébe.

Csillagos ég ne felhőzz éjszakára,
Ragyogj inkább mindenütt az utjára;
Hadd jöjjön, egy csókra hívja babája,
Megóvja tán s mehet aztán
Hét vármegye utána.

A legujabb események, melyek a kormányt arra kényszeritették, hogy Rádayt kormánybiztosként kiküldje az alföld megtisztogatására, még nincsenek talba foglalva. Talán nem is lesznek; s jobb ha nem is lesznek!

Függelék.

Tompa levele Dömötörhöz.

Tisztelt Uram!

Én hajlott korú ember vagyok, közelebb az 50-, mint a 40-hez. Két évvel ezelőtt a nyavalyák egyik legborzasztóbbika a *szivtágulás* lepett meg s azóta folyvást iszonyuan kinoz, nem engedve sem élni sem halni. El van tőlem a munka, az öröm s minden, mi az életet teszi, véve; kötelességemet nem vihetem: hivatásomnak, szenvedélyemnek nem élhetek, enyéimet nem boldogithatom, a társadalomnak meghaltam: nem vagyok semmi, senki, csak árny és rom a multból, élő-hulla mely eszmél, gondolkodik s érez. Ilyen állapotban nem igen bánthat s bánt a *hiuság*, örömet, érdekeltséget alig költhet valami; mig ellenben minden csekélység felindulást és rohamos kitöréseket szül. Csaknem ellenmondás, de ugy van.

A protestans lap minapi egyik számában *legujabb költeményeim* s egy füst alatt költői egyéniségem bemutatása áll nehány sorban. Elolvasván indúlatba jöttem a *hang* miatt, melyen a czikk szólt. Első felhevülésemben irtam s talán elég vastagon, Ballaginak. Említém: hogy Vörösmarty s Petőfi mellé történt erőszakos vonszoltatásom s fejeink öszveütése: inhumanitás volt. Annak bebizonyítására történt: hogy én *kisebb* vagyok mint ők, de hiszen ezt Isten, világ tudja, magam legjobban érzem, mi szükség tehát oly igazságot vitatni, melyet senki se ostromol? Aztán tisztelet, becsület, de

omnis comparatio odiosa. Mérjenek engem saját réfemmel. Továbbá irtam: hogy én magasztalást nem várok, de a fitymálást, kisebbitést, mely nyilatkozik az ilyen kifejezésben: «Tompa a mindennapi eseményk*ék* ügyes és kedves ecsetelője», nem érdemlem. Furcsa is az: midőn 20 éves irodalmi pályám egész értékét és sulyát ama kitételbe szoritja kegyes birálóm. *Ugy*, a *kisverselgetők*, X és Y bácsik, az *orodák* poétái felől lehet beszélni, de magamforma vén legényről aligha. (Ime itt is a sors gúnyolódása: akkor kellett mindezeknek történni, midőn szegény B. barátom, fiának ravatala felett virasztott, nagyon sajnáltam és sajnálom a dolgot!) — — Ballagi, maga is elismervén kifakadásom igazságos voltát, válaszában mondá: hogy a jövő számok egyikében *Dömötörtől* méltányosabb ismertetés leend. Gondoltam boszankodva: *ez mézes madzag akar lenni!* majd mondanak nehány émelygős szót: hogy *vakulj magyar!* A czikk megjelent, alig mertem hozzá nyulni, végre mégis átolvastam. Örűlök, hogy csalódtam. Az, ki csupán a mult héti bántalmat akarja mondva csinált iratában elfeledtetni az illetővel: nem beszélhet így. Kegyed engem *ösmér*; ösmernie *kell* régóta. — Ezt már elébb, midőn a predikációkról volt szó láttam, s kérdést intéztem Ballagi- s Szász Károlyhoz: hogy kicsoda az a *Dömötör*? Kicsoda: ki mint Szász régebben, felösmérte nálam, mi egész életemben, beszédemben s irataimban látható — a jó szeműnek t. i. — mire büszke voltam, mit bálványoztam: az *egyszerűséget?* Ez jól esett, mert ritkán vagy alig tapasztaltam hasonlót. Én hallgatóimnak igy beszéltem: *szeretett hiveim, a jó Isten felhozta a fényes napot, mely sugárával életet, áldást s örömöt hint a földre; az éj elmult, reggel van; jertek imádkozzunk s munkálkodjunk!* Nem hallotta meg senki. Segédem vagy a legatus igy szólt: *az éjnek koromsötét arczu réme rohanva tűnt el a korány bűbájos tündére előtt, ki fénykoszorúzott dicső homlokával, sugár fürteivel, ajkának bibor mosolyával kelet trónján megjelent* s a hallgatóság nagy — kivált női — része, magán kivül volt. Mosolyogtam s nem bántam, maradván tovább is a régi.

Most Kegyed verseimet s költői egyéniségemet mutatta be, minek következtében veszi soraimat. Talán nem mondható: hogy *Tompa, birálójának levelet ir, melyben a szép szóért* (vulgo: dicséret) *hálálkodik.* Ez igaztalanság lenne. Én a dicséretet (nevezzük igy), melylyel Kegyed mind régebben a predikáczióra, mind most verseimre nézve rólam szól, bár tudom, hogy részéről egészen *őszintén* van mondva, *el se fogadom s nem hiszem:* annak oka Kegyed *jóindúlatú előszeretete* iránt am, mely befogta szemét s elcsábitotta.

De el kell ösmérnem (és sajnálom érte Kegyedet) azon sok fáradságot, megfigyelést, melylyel verseimet forgatta; mert nyiltan, őszintén szólva: hogy igy újjal mutathasson azon sokszor elburkolt eszmékre, melyeket én irás közben faggattam, forgattam; hogy igy *megértsen*, érezze, mit én *akartam*: arra nézve figyelmesen kellett olvasnia verseimet. Az ilyen dolog nagy ritkaság, sőt több a mi irodalmi világunkban s birálóinknál, kik úgy futnak el a munkák felett, mint a vizi pók a tó színén. Vegye Kegyed szives kézszorításomat az idővesztés- és fáradságért verseim körül; vegye úgy mint férfinak adni s fogadni kell.

Ezek után, kérem adja át szegény csapás-ért barátom — Ballagínak meleg üdvözletemet; s hogy feledje az egész criticai historiát. Kegyedet pedig áldja s tartsa meg Isten, hogy érje azon szép jövőt, melyet pesti levelek irói jósoltak előttem. Tartson meg szives indulataiban ezutánra is!

Hanva, april 25. 1867.

őszinte tisztelője

Tompa Mihály. *

* Tompa leveléhez felvilágositásul annyit, hogy a «Prot. egyházi és iskolai lap», mint nem kritikai szaklap, nehány sorban bemutatta Tompa költeményeinek akkor megjelent VII. kötetét. Az ismertetésen határozottan jóakarat látszik, de nem hozzáértő ember irta. A már akkor nagyon beteg s annak következtében tul-érzékeny költő azonban, mint levele mutatja, kicsinylést és igazságtalanságot látott a pár sorból álló ismertetésben, s onnan felháborodása.

E kiadásban a költemények csoportja majdnem teljesnek tekinthető, azonban a prózai műveké, a tér korlátolt volta miatt, meglehetősen hiányos. Falusi János levelei közül egy sem juthatott be a kötetbe. A két életrajz inkább csak mutatvány azon számosak közül, melyek a «Vasárnapi Ujság» 1873., 1875. és 1876. évi folyamában jelentek meg, s melyek közül itt még Bartal Györgyét, Toldy Ferenczét és Longfellowét említjük fel. A kimaradt kritikai dolgozatok nagy része a «Budapesti Szemlé»-ben föllelhető (Szana: Vázlatok, 16. szám. — Salamon F. Kisebb történeti dolgozatok; Szana: A két Kisfaludy; Asbóth: Irodalmi stb. arczképek, 21. sz., stb.). Több vegyes műve, minők egy szépen irt elbeszélése, «A nagymámi ládája» (Vasárnapi Ujság 1873. 25. 26. sz.); a «Mi kisvárosiak» (1874. 15. sz.), «Kis és nagy dolgok» (1876. 53. sz.) «Akaratlan látogatás Napoleonnál» (1873. 3. sz.) czimű tárczaczikkek, valamint Patterson és Brace hazánkra vonatkozó műveinek ismertetése, stb. a «V. U.»-ban jelentek meg. Továbbá a «Korunk»-ban több czikke, minők: «Karikó János, egy naturalista énekköltő» (124. sz.), «A nemzeti szinház ügye, szinészeink és hirlapjaink» (37. sz.), «Az akadémiai almanach birálata» (3. sz.), «Szemere Miklós és Szász Károly» (109. sz.) stb., melyekben a napi érdeken felül álló általános eszmék és elvek fejtegetésével is találkozunk.

